

باسمه تعالی

آسیب شناسی مبارزه با قاچاق کالا در کشور

خرداد ۱۳۹۶

فهرست مطالب

۱. مقدمه ۳
۲. اثرات مخرب قاچاق کالا بر اقتصاد کشور ۳
۳. آمار واقعی قاچاق کالا چقدر است؟ ۴
۴. آسیب شناسی و بررسی نهادی فرآیند مبارزه با قاچاق کالا ۷
- ۱,۴ مشکلات ریشه‌ای قاچاق کالا ۷
- ۲,۴ روش‌های قاچاقچیان برای ورود غیرقانونی کالا ۱۰
- ۳,۴ ارزیابی عملکرد ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۲
- ۴,۴ بررسی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۴
- ۵,۴ بررسی وظایف نهادهای مرتبط با قاچاق کالا ۱۶
۵. راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا ۱۹
- ۱,۵ ویژگی‌های راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا ۱۹
- ۲,۵ نقش تسهیل واردات قانونی کالا در مبارزه با قاچاق کالا ۲۱
- ۳,۵ جایگاه ساماندهی به مبادلات ارزی در مبارزه هدفمند با قاچاق کالا ۲۴
- ۴,۵ نقش گمرک و سامانه جامع گمرکی در مبارزه با قاچاق کالا ۲۵
- ۵,۵ مبارزه با قاچاق کالا در سطح عرضه و نقش رهگیری کالاهای وارداتی ۲۹
- ۶,۵ ضرورت مقابله با عرضه کالای قاچاق در فروشگاه‌های مجازی ۳۵
- ۷,۵ ضرورت رفع گریزگاه‌های قانونی ورود کالای قاچاق ۳۷
- ۸,۵ نحوه صحیح رسیدگی به کالاهای مکشوفه قاچاق و نقش سازمان اموال تملیکی ۴۴
- ۹,۵ نقش دیپلماسی تجاری در مبارزه با قاچاق کالا ۵۱
- ۱۰,۵ راهکارهای موردی مبارزه با قاچاق کالا ۵۳
۶. نقش عموم مردم در مبارزه با قاچاق کالا ۵۷

۱. مقدمه

قاچاق کالا در سال‌های اخیر همواره یکی از معضلات جدی پیش روی کشور بوده و ضررهای فراوانی را به بخش‌های تولیدی کشور وارد کرده است. از طرف دیگر اقتصاد مقاومتی اصولی دارد که ورود این حجم بالای کالای قاچاق به داخل کشور امکان تحقق آن‌ها را مختل می‌نماید. تجارت خارجی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی یک کشور است و چنانچه کشوری نتواند بر بخش زیادی از کالاهایی که به آن وارد می‌شود مدیریت داشته باشد، نخواهد توانست سیاست‌هایی چون تقویت توان تولید داخلی و تعامل هوشمندانه با کشورهای دیگر جهان را عملی سازد. از این رو یکی از موانعی که امروز در کشور بر سر تحقق عملی اقتصاد مقاومتی وجود دارد، قاچاق عمده کالا به کشور است.

در کنار اهمیتی که مسئله مبارزه با قاچاق از نظر علمی و کارشناسی برای کشور دارد، مقام معظم رهبری نیز بارها بر لزوم مبارزه جدی با قاچاق کالا تأکید کرده‌اند. ایشان در سخنرانی ابتدای سال ۱۳۹۴ خود مبارزه با قاچاق را از جمله کارهای اساسی در جهت تقویت تولید داخلی خواندند و همچنین در سخنرانی ابتدای سال ۱۳۹۵ یکی از که اقدامات عملی لازم برای تحقق اقتصاد مقاومتی را «مبارزه‌ی جدی با فساد، ویژه‌خواری و قاچاق در کشور» عنوان کردند.

مسئولین کشور نیز همواره بر لزوم مبارزه با قاچاق تأکید داشته‌اند اما متأسفانه با گذشت سال‌ها نه تنها نتوانسته‌ایم در این مهم موفق باشیم، بلکه آمار قاچاق کالا نیز روندی صعودی داشته است. طبق گفته فعالین این حوزه، آمار قاچاق کالا به کشور سالانه در حدود ۲۰ تا ۲۵ میلیارد دلار است. بنابراین با توجه به اینکه آمار واردات رسمی کشور در سال ۱۳۹۴، ۴۱٫۵ میلیارد دلار بوده است، میتوان گفت کالاهایی که از روش‌های غیرقانونی به داخل کشور قاچاق می‌شوند، بیش از نیمی از میزان واردات رسمی کالا به کشور هستند. درحالیکه طبق گزارش سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD) این نسبت برای دیگر کشورهای دنیا عموماً در حدود ۲٫۵ درصد است.

۲. اثرات مخرب قاچاق کالا بر اقتصاد کشور

قاچاق کالا به کشور اثرات مخربی را بر بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور وارد می‌نماید. گرچه در سال‌های اخیر در عمل اقدامات جدی در مبارزه با قاچاق کالا صورت نگرفته در این سال‌ها بارها مسئولین مختلف به تبیین اثرات مخرب کالای قاچاق بر اقتصاد کشور پرداخته‌اند. قاچاق کالا علاوه بر هزینه‌ای که برای مبارزه با آن به کشور تحمیل می‌نماید مضرات فراوان دیگری نیز دارد که برخی از آن‌ها عبارتند از:

۱. کاهش درآمد حاصل از اخذ تعرفه واردات کالا به داخل کشور

۲. رواج مصرف کالاهای خارجی در داخل کشور و تغییر ذائقه مصرف مردم کشور

۳. کاهش خرید محصولات تولید داخلی و در نتیجه تعطیلی کارخانه‌های داخلی و از بین رفتن اشتغال در داخل کشور

۴. خروج ارز از کشور

۵. بخش عمده‌ای از محصولات قاچاق، خصوصاً در زمینه محصولات غذایی و بهداشتی، محصولات معیوب و تاریخ مصرف گذشته هستند و استفاده از آن‌ها مضرات زیادی را برای مردم به همراه خواهد داشت.

۶. درگیر کردن بخش عمده‌ای از نیروی کار کشور، که عمدتاً جوان هستند، در فرآیند قاچاق کالا که موجب می‌شود قبح عمل غیرقانونی برای این قشر از بین برود و در ادامه خلاف‌های دیگری را نیز به راحتی مرتکب شوند.

۳. آمار واقعی قاچاق کالا چقدر است؟

یکی از مسائل مهم در زمینه مبارزه با قاچاق کالا اطلاع از میزان و نحوه قاچاق کالاهای مختلف به کشور است. طبق ماده ۱۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مرجع تخصصی تهیه و ارائه برآوردها و اطلاعات و آمار در امر قاچاق کالا و ارز است. این ستاد آمار قاچاق مربوط به کالاهای مختلف را در کارگروهی با همکاری وزارت جهاد کشاورزی، وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت بهداشت، وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانک مرکزی، گمرک ایران، سازمان تعزیرات حکومتی، ناجا، اجا و مرکز آمار ایران، تهیه می‌نماید.

بنابراین در عمل وظیفه جمع‌آوری اطلاعات در خصوص حجم قاچاق کالا به همان نهادهایی سپرده شده که مسئول مبارزه با قاچاق کالا هستند. در واقع هنگامی که وظیفه‌ای که به یک نهاد سپرده می‌شود، رصد نحوه اجرای وظایف و همچنین نتایج آن نباید بر عهده همان نهاد باشد؛ چراکه این شائبه پیش می‌آید که نهاد مربوطه به جای تلاش در جهت انجام وظایف خود، به تلاش در جهت مطلوب نشان دادن نتایج بپردازد. در خصوص آمارهای قاچاق کالا نیز این مسئله رخ داده و به نظر می‌رسد میزان واقعی قاچاق کالا با آمارهای رسمی که از سوی ستاد مبارزه با قاچاق کالا گزارش می‌شود تفاوت دارد.

در ابتدا لازم به ذکر است که محصولات قاچاق به طور کلی به دو دسته قابل تقسیم هستند.

۱. محصولاتی که امکان واردات آن‌ها از مبادی رسمی وجود دارد:

این دسته از محصولات که بخش اصلی محصولات قاچاق را به خود اختصاص داده است، عمدتاً در بخش‌هایی مانند لوازم خانگی، پوشاک و نساجی، سیگار، تلفن همراه، قطعات خودرو و ... است. این محصولات غالباً محصولات نهایی و مصرفی هستند که با وجود امکان واردات از روش‌های قانونی، قاچاقچیان به منظور عدم پرداخت تعرفه واردات، آن‌ها را از روش‌های غیرقانونی وارد می‌نمایند. عمده‌ی این محصولات دارای مشابه تولید داخل هستند و عمدتاً حتی در صورتی که از کیفیت پایین‌تری از مشابه خارجی برخوردار باشند، دارای کیفیت مطلوب و مورد قبولی هستند. حتی در برخی موارد تنها تغییر ذائقه مردم به سمت خرید کالاهای خارجی است که موجب می‌شود این محصولات قاچاق با وجود قیمت بیشتر در داخل کشور مشتری داشته باشد. البته در بخشی از محصولات این دسته، کالاهایی هستند که یا تولید داخلی ندارند و یا تولیدات داخلی از سطح کیفی پایین‌تری در مقایسه با مشابه خارجی خود برخوردار است و قابلیت رقابت با مشابه خارجی را ندارد.

۲. محصولاتی که امکان واردات آن‌ها از مبادی رسمی فراهم نیست:

این دسته از محصولات که به دلایلی از قبیل ممنوعیت مصرف (مانند مشروبات الکلی)، ممنوعیت واردات و یا معیوب بودن (مانند محصولات غذایی و بهداشتی تاریخ مصرف گذشته) امکان واردات از مبادی رسمی را ندارند.

نکته جالب توجه اینکه عمده محصولاتی که به کشور قاچاق میشوند، برخلاف تصور رایج، عمدتاً از نوع محصولات دسته اول هستند که امکان واردات آن‌ها از مبادی رسمی فراهم است و انگیزه اصلی قاچاقچیان از ورود غیرقانونی این محصولات، فرار از پرداخت تعرفه واردات و مالیات است.

طبق آمار رسمی منتشر شده از سوی ستاد مبارزه با قاچاق کالا، میزان قاچاق کالا به کشور در سال ۱۳۹۴، ۱۴,۷ میلیارد دلار بوده است.^۱ در جدول زیر جزئیات مربوط به حجم قاچاق کالا به کشور در سال ۱۳۹۴ نشان داده شده است.

گروه کالایی	کالا	حجم قاچاق (میلیون دلار)
محصولات کشاورزی و غذایی، دارو، محصولات آرایشی و بهداشتی	مواد غذایی	۱۴۰۶
	لوازم آرایشی و بهداشتی	۱۱۸۱
	تجهیزات پزشکی	۳۷۵
	چای	۲۷۵
	دارو	۱۸۸
پوشاک و نساجی	پوشاک	۲۳۶۸
	انواع پارچه	۲۰۵
طلا و جواهرات	شمش طلا	۱۳۴۱
	طلا و مصنوعات ساخته شده از آن	۸۲۷
	گوشی تلفن همراه	۱۲۷۱
	انواع لوازم خانگی	۱۰۸۸
	لوازم یدکی خودرو	۱۰۸۱
	رایانه و قطعات آن	۹۲۷
	سیگار	۵۴۴
	اسباب بازی	۴۴
	کفش	۴۰
اقلام ممنوعه	مواد مخدر، مشروبات الکلی و ...	۱۵۳۷
	سایر کالاها	۲۸۰۰
	مجموع	۱۷۴۹۸

¹ <http://www.iribnews.ir/fa/news/1308741/>

طبق طبق جدول فوق، در سال ۱۳۹۴ میزان قاچاق کالای محاسبه شده برای تنها ۱۷ قلم کالای عمده برابر ۱۴/۷ میلیارد دلار است و میزان قاچاق سایر کالاها در حدود ۲/۸ میلیارد دلار تخمین زده شده است. با این حساب میزان کل قاچاق ورودی در این سال برابر با ۱۷/۵ میلیارد دلار است. اما طبق گزارش ستاد مبارزه با قاچاق کالا، برای محاسبه‌ی میزان قاچاق کالا باید حجم معافیت‌ها (کالای همراه مسافر، امکان خرید از بازارچه‌های مرزی و مناطق آزاد، معافیت‌های ته لنجی و دیگر موارد مشابه)، که رقم آن بالغ بر ۳ میلیارد دلار تخمین زده شده، از مبلغ کل کم گردد و در نتیجه میزان قاچاق ورودی کالا به کشور ۱۴،۵ میلیارد دلار گزارش میشود.

این ستاد در گزارش خود در خصوص روش جمع‌آوری این اطلاعات آورده است که عمدتاً از روش شکاف عرضه و تقاضا استفاده کرده است. در این روش میزان فروش کل بازار با مجموع میزان تولید داخل و واردات رسمی مقایسه می‌شود و از این طریق برآوردی از میزان قاچاق به دست می‌آید.

اما در خصوص آمار منتشر شده از سوی ستاد مبارزه با قاچاق کالا این ابهام وجود دارد که اخلاف زیادی با آمار گزارش شده از سوی اصناف دارد. در واقع در مورد برخی از اقلام میزان قاچاقی که در گزارش ستاد مبارزه با قاچاق کالا گزارش شده، بسیار کمتر از آماری است که فعالین اصناف ارائه کرده‌اند. به عنوان نمونه می‌توان به دو مورد زیر اشاره کرد:

- غذا و دارو

طبق آمار وزارت بهداشت میزان قاچاق غذا و دارو به کشور (شامل انواع مکمل‌های غذایی، انواع میوه، تجهیزات پزشکی، انواع دارو و همچنین لوازم آرایشی و بهداشتی) بالغ بر ۱۰ میلیارد دلار است.^۲ درحالی‌که در آمار منتشر شده قاچاق این حوزه کمتر از ۳،۵ میلیارد دلار گزارش شده است.

- لوازم خانگی

طبق آمار رئیس انجمن تولید کنندگان لوازم خانگی میزان قاچاق لوازم خانگی به کشور سالانه بیش از ۴،۵ میلیارد دلار است.^۳ درحالی‌که این آمار در گزارش ستاد مبارزه با قاچاق کالا حدود ۱ میلیارد دلار است.

ابهام دیگری که به آمار ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز وارد است، کاهش ۳ میلیارد دلار به عنوان میزان معافیت‌هاست. درخصوص کم کردن میزان معافیت‌ها از آمار قاچاق کالا ابهاماتی وجود دارد که لازم است برطرف گردد:

۱. شیوه برآورد رقم ۳ میلیارد دلار به عنوان معافیت‌های ورود کالا به کشور مشخص نیست و به نظر میرسد مقدار آن بیشتر از حد واقعی در نظر گرفته شده است:

- میزان معافیت کالای همراه مسافر برای هر مسافر ایرانی در حدود ۸۰ دلار است ولی تمامی مسافرانی که از خارج به ایران سفر میکنند از این معافیت استفاده نمیکنند. تعداد کل پروازهای ورودی به ایران در سال از ۱۰

^۲<http://www8.irna.ir/fa/News/81744885/>

^۳ www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/02/718374/

میلیون نفر تجاوز نمیکند و اگر فرض کنیم به طور متوسط نیمی از آن‌ها از این معافیت استفاده نمایند، رقم آن بالغ بر ۴۰۰ میلیون دلار میشود.

- طبق برآوردهای رسمی، میزان واردات ناشی از معافیت‌های مناطق آزاد کمتر از یک میلیارد دلار است.
- دیگر معافیت‌های موجود نیز رقمی به مراتب کمتر از دو معافیت قبل دارند.

بنابراین میتوان گفت در نظر گرفتن رقم ۳ میلیارد دلار برای میزان معافیت‌ها، رقمی بالاتر از میزان واقعی است.

۲. معافیت‌هایی که در قانون برای ورود کالا بدون ترتیبات قانونی در نظر گرفته شده، تنها مخصوص مصارف شخصی است. به عنوان مثال مسافرانی که با استفاده از معافیت بار همراه مسافر، اقدام به واردات کالا بدون ترتیبات قانونی می‌نمایند، کالاها را تنها برای مصرف شخصی وارد کشور می‌کنند و طبق قانون چنانچه بخواهند کالا را به منظور فروش آن در بازار داخلی وارد نمایند، مشمول معافیت نیستند. از این رو چنانچه کالاهایی که از این روش وارد کشور می‌گردند، در بازار به فروش برسند، در حکم کالای قاچاق هستند. بنابراین با توجه به اینکه میزان قاچاق کالا از روش شکاف عرضه و تقاضا محاسبه شده، نباید میزان معافیت‌هایی که به مصارف شخصی اختصاص دارد از آمار قاچاق کالا کاسته شود.

ابهامات فوق نشان از آن دارند که میزان قاچاق کالا به کشور بسیار بیشتر از رقم ۱۴,۵ میلیارد دلار است که در گزارش رسمی ستاد مبارزه با قاچاق کالا آمده و دست کم به ۲۵ میلیارد دلار می‌رسد.

بنابراین از آنجا که ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، متولی مستقیم مبارزه با قاچاق کالا است، و میزان موفقیت این سازمان با بررسی آمار قاچاق سنجیده می‌شود، منطقی نیست که این نهاد خود متولی اعلام آمار قاچاق کالا به کشور باشد. چراکه به طور طبیعی این سازمان علاقه دارد میزان قاچاق کالا پایین باشد و از این رو عزمی جدی در تعیین دقیق میزان واقعی قاچاق ندارد. در نتیجه لازم است از مسئولین اصناف مختلف فعال در بخش خصوصی نیز در برآورد حجم قاچاق کالا استفاده گردد.

۴. آسیب شناسی و بررسی نهادی فرآیند مبارزه با قاچاق کالا

۱,۴ مشکلات ریشه‌ای قاچاق کالا

یکی از مسائلی که در مبارزه با قاچاق کالا باید به آن توجه شود، علل و ریشه‌های بنیادین قاچاق است. در واقع آمار بالای قاچاق کالا به کشور، معلول واقعیت‌های دیگر موجود در جامعه است که بدون توجه به آن‌ها نمی‌توان به عرصه مبارزه با قاچاق کالا وارد شد. گرچه توجه و به کارگیری روش‌هایی که منجر به کشف و ضبط محموله‌های قاچاق می‌شوند لازم و ضروری است اما چنانچه بدون توجه به واقعیت‌هایی که دلایل اصلی شکل‌گیری روند قاچاق کالا هستند، تنها عملیات کشف محموله‌های قاچاق کالا را افزایش دهیم، نه منابع مالی و نیروی کار لازم برای ریشه کن کردن قاچاق در کشور برای این کار کافی خواهد بود و نه این روش می‌تواند در بلندمدت مسئله قاچاق کالا را مرتفع نماید.

در ادامه به مسائلی می‌پردازیم که به عنوان ریشه‌های اصلی قاچاق کالا بوده و پیش از هر اقدام عملی، در مبارزه با قاچاق کالا باید به آن‌ها توجه شود:

۱. پایین بودن ریسک قاچاق

اولین نکته‌ای که باید در مسئله قاچاق مانند هر جرم دیگری به آن توجه شود، انگیزه اصلی مجرمان است. به طور کلی هر فعالیت مجرمانه‌ای یک آورده اقتصادی دارد و با یک ریسک اقتصادی نیز همراه است. چنانچه آورده اقتصادی این فعالیت مجرمانه از ریسک آن بیشتر شود و یا حتی با آن برابری کند، افرادی پیدا خواهند شد که اقدام به آن فعالیت مجرمانه نمایند.

ریسک یک فعالیت مجرمانه از دو عامل نشأت می‌گیرد: احتمال کشف جرم و جریمه در نظر گرفته شده برای مجرمان. چنانچه احتمال کشف جرم پایین باشد و یا جریمه‌ی نسبتاً پایینی برای مجرمان در نظر گرفته شود، ریسک این فعالیت مجرمانه پایین می‌آید و افراد بیشتری به انجام آن ترغیب می‌شوند. میزان ریسک یک فعالیت مجرمانه در یک اقتصاد باید در مقایسه با میزان درآمد اقتصادی حاصل از آن بیشتر باشد تا افراد کمتری به این جرم ترغیب شوند. در این صورت می‌توان گفت قانون در این زمینه بازدارنده است.

به عنوان مثال می‌توان به قانون قصاص در شرع اسلام اشاره کرد. کارشناسان مذهبی معتقدند علت اصلی اجرای حکم قصاص که جریمه‌ای بسیار سنگین برای جرم قتل است، آن است که ریسک انجام این جرم بالا برود و افراد کمتری این عمل را انجام دهند. در این صورت در بلندمدت میزان مرگ و میر ناشی از قتل در جامعه در مقایسه با زمانی که بخواهیم مجرمان را زندانی کنیم و یا جریمه نقدی برایشان در نظر بگیریم، بسیار کمتر خواهد بود.

در شرایط فعلی جرایمی که قانون برای قاچاق کالا در نظر گرفته است عبارت است از: ضبط کالای قاچاق به همراه وسیله نقلیه حامل آن و جریمه نقدی از یک تا ۶ برابر ارزش کالای کشف شده (این نسبت با توجه به نوع کالای قاچاق که کالای ممنوعه باشد یا نباشد و همچنین مرتبه‌ی تکرار جرم متفاوت است)

با این حال طبق گفته مسئولین تنها ۲ درصد از محموله‌های قاچاق کالا به داخل کشور کشف می‌شود و این درحالیست که عمده‌تاً دست اندرکاران اصلی قاچاق کالا هیچگاه ردی از خود برجای نمی‌گذارند و این همدستان لایه‌های پایین آن‌ها هستند که در این کشف و ضبط‌ها دستگیر می‌شوند. علاوه بر این در شرایط فعلی تنها ۴۰ درصد پرونده‌های قاچاق با صدور حکم روبرو می‌شود و با راه‌های گریز واردکنندگان، تنها ۳۰ درصد از این احکام اجرا می‌شود؛ این یعنی در صورت دستگیری مجرم تنها در ۱۲ درصد مواقع حکم قانون اجرا می‌شود. در مجموع می‌توان گفت احتمال اینکه یک قاچاقچی با اعمال حکم مواجه شود، در حال حاضر بسیار کم است.

۲. بالا بودن آورده اقتصادی حاصل از فعالیت قاچاق

آورده اقتصادی قاچاق در کشور متأسفانه در مقایسه با فعالیت‌های قانونی بسیار بالاست و بسیار بالاتر از ریسکی است که برای آن محاسبه شده است. یک قاچاقچی در هر محموله قاچاق دست کم ۲۵ درصد ارزش کالای قاچاق شده را به

عنوان سود کسب می‌نماید که در مقایسه با ریسک آن رقم بسیار بالاتری است. همانطور که باید با بالا بردن احتمال کشف کالای قاچاق و همچنین افزایش جرائم، ریسک قاچاق را بالا برد اما لازم است تدابیری اندیشیده شود که قاچاقچیان نتوانند از سود بالای این فعالیت مجرمانه بهره‌مند شوند. به عنوان نمونه اقداماتی که فروش محصولات قاچاق در سطح خرده فروشی را محدود نماید می‌تواند در این زمینه مفید واقع شود. در مطالب بعدی در مورد راهکارهای پیشنهادی در این زمینه نیز بیشتر توضیح داده می‌شود.

۳. نقش پر رنگ افراد در مسئولیت نظارت

یکی از دلایلی که در حال حاضر موجب افزایش میزان قاچاق و کاهش میزان کشفیات آن شده‌است، همکاری برخی از مسئولین نظارتی متولی این امر با قاچاق چیان به دلیل روند مبتنی بر فرد در این سیستم است. در واقع از آنجا که نقش افراد در سیستم نظارتی کشور پر رنگ است و در اغلب موارد قاچاقچیان از قبل اطلاع دارند که مسئول نظارت بر روند واردات کالاهای آن‌ها چه کسانی هستند، این امکان برای آن‌ها وجود دارد که با هزینه کردن پیش از اقدام به قاچاق کالا، ریسک کار خود را به حداقل برسانند. در این زمینه لازم است اولاً با استفاده از تجهیزاتی از قبیل دستگاه‌های اشعه ایکس به جای بازرسی توسط افراد، نقش اشخاص در نظارت کمتر شود و همچنین ارتباط واردکنندگان با سیستم نظارتی به گونه‌ای باشد که امکان برقراری ارتباط با ناظران به حداقل برسد.

۴. مشکلات موجود در واردات قانونی کالا

ضروری است روند واردات کالا از طریق مبادی رسمی تا حد امکان به نحوی تسهیل شود که هزینه واردات رسمی از قاچاق بیشتر نباشد. چنانچه واردکننده‌ای با مراحل پیچیده و دشوار واردات کالا از روش‌های قانونی مواجه شود، به طور قطع این انگیزه را دارد که با دور زدن قانون، اقدام به واردات کالای خود از روش‌های غیرقانونی نماید. به همین دلیل کارشناسان بروکرسی بیش از حد، تشریفات زائد، الزام به گرفتن مجوزهای متعدد از نهادهای متعدد، عدم هماهنگی بین دستگاه‌های متولی، خرج تراشی بیش از حد برای واردکنندگان در مراحل واردات (از جمله گرفتن هزینه انبارداری، پارکینگ، بازرسی و ... در زمان عبور کالا از گمرک علاوه بر حقوق گمرکی مصوب) و عدم ثبات در قوانین در حوزه واردات کالا را یکی از عوامل ریشه‌ای می‌دانند که موجبات گسترش پدیده قاچاق کالا را فراهم آورده‌است.

۵. در دسترس نبودن شغل مناسب، خصوصاً برای جوانان

یکی از دلایلی که باعث می‌شود برخی از افراد به سمت فعالیت‌های غیرقانونی از جمله قاچاق روی بیاورند، نبود شغل مناسب برای این افراد به ویژه در مناطق مرزی کشور است. بنابراین برای حل صحیح و قطعی مشکل قاچاق کالا لازم است در کنار سیاست‌های سلبی، تا حد امکان مشکل اشتغال جوانان به ویژه در مناطق مرزی مرتفع گردد تا افراد کمتری به این فعالیت روی بیاورند.

۲,۴ روش‌های قاچاقچیان برای ورود غیرقانونی کالا

مسئله دیگری که باید در مبارزه با قاچاق کالا به آن توجه شود، شناخت روش‌هایی است که قاچاقچیان به طور معمول از آن برای وارد کردن محصولات خود به داخل کشور استفاده می‌کنند. روش‌هایی که قاچاقچیان برای ورود غیرقانونی محصولات خود به داخل کشور استفاده می‌کنند، روش‌های متنوعی است. بخشی از این روش‌ها که مشخص شده‌است عبارتند از:

۱. ورود کالا از مبادی غیر رسمی با استفاده از روش‌های غیر متعارف

در این حالت قاچاقچیان محصولات خود را از روش‌های غیر متعارفی چون کوله‌بری وارد کشور می‌نمایند. این روش سختی‌های زیادی برای قاچاقچیان دارد و تا زمانی که آن‌ها بتوانند محصولات خود را از روش‌های رسمی وارد کشور نمایند، به سراغ این روش نمی‌روند؛ به همین دلیل حجم کمی از قاچاق کالا با استفاده از این روش‌های نامتعارف وارد کشور می‌شود.

۲. اظهار اطلاعات نادرست در زمان عبور کالا از گمرک

در این روش واردکنندگان کالا در زمان ترخیص کالای خود از گمرک اطلاعات نادرستی اظهار می‌کنند و از این طریق کالاهای مدنظر خود را به صورت غیرقانونی وارد کشور می‌نمایند. روش نظارت بر کانتینرهای وارداتی در گمرک به این صورت است که به دلیل محدودیت در امکانات، تنها تعداد بسیار کمی از کانتینرهای حامل محصولات وارداتی که مشکوک تشخیص داده شود، در زمان عبور از گمرک مورد بررسی توسط دستگاه اشعه ایکس و یا کارشناسان قرار می‌گیرند و تشخیص اینکه آیا این کانتینرها کالاهای اظهار شده را حمل می‌کنند به درستی صورت نمی‌گیرد. از این رو بسیاری از قاچاقچیان محصولات خود را به عنوان کالای دیگری اظهار کرده و از این طریق آن‌ها را وارد کشور می‌کنند. این روش البته پیچیدگی‌های زیادی دارد و لازم است قاچاقچیان بتوانند همه‌ی مدارک لازم برای اثبات اظهارات خود به مسئولین نظارتی گمرک را تهیه نمایند و در عمل مورد شک و ظن مسئولان قرار نگیرند.

۳. کم اظهاری میزان واردات محصولات

تفاوت این روش با روش قبلی در آن است که در این روش، واردکنندگان تمامی اطلاعات محصولات وارداتی خود را به درستی گزارش می‌کنند و تنها در برخی موارد از جمله میزان واردات، کم اظهاری می‌کنند. به عنوان مثال واردکننده‌ای که در حال واردات یک محموله برنج است، میزان واردات خود را مقداری کمتر از میزان واقعی گزارش می‌کند و به این ترتیب مابه‌التفاوت میزان واقعی و میزان اعلام شده بدون پرداخت حقوق گمرکی وارد کشور می‌شود. این روش در مقایسه با روش قبلی از پیچیدگی‌های کمتری برخوردار است اما تنها زمانی کاربرد دارد که اولاً امکان واردات کالا از روش‌های قانونی فراهم باشد و دوماً واردکننده بخواهد تنها بخشی از محموله خود را به صورت قاچاق وارد نماید.

۴. استفاده از ظرفیت‌های قانونی مناطق آزاد تجاری

قانون برای تسهیل شرایط تولیدکنندگانی که در مناطق آزاد حضور دارند، تسهیلاتی در واردات برخی کالاها از جمله نهاده‌های مورد نیاز تولید، ملزوماتی که در فرآیند تولید مورد استفاده قرار می‌گیرد و همچنین اقلامی که در فرآیند تولید مورد استفاده قرار نمی‌گیرند اما به طور کلی شرکت‌های تولیدی از آن‌ها استفاده می‌کنند (مانند خودرو) در نظر گرفته‌است. هدف این تسهیلات، رونق تولید و صادرات در این مناطق بوده است اما در عمل بسیاری از شرکت‌هایی که به اسم تولید در این مناطق ثبت شده‌اند، تنها از مزیت‌های وارداتی آن بهره برده و مشارکتی در امر تولید و صادرات ندارند. چنانچه کالایی از این طریق وارد مناطق آزاد تجاری شود، امکان واردات آن به سرزمین اصلی بسیار راحت تر از واردات آن از روش‌های دیگر است و این مسئله موجب شده است مناطق آزاد تجاری، راهی برای ورود کالاهای قاچاق به داخل کشور باشند.

۵. خرده فروشی محصولات در بازارچه‌های مرزی

وضعیت مرزنشینان کشور، قانونگذاران را بر آن داشته تا تسهیلاتی برای آن‌ها قائل شوند. یکی از این تسهیلات، امکان واردات کالا بدون نیاز به ترتیبات رسمی است. به همین منظور بازارچه‌های مرزی زیادی در مرزهای کشور وجود دارد که مرزنشینان می‌توانند محصولات مورد نیاز خود را از آنجا خریداری کرده و وارد کشور نمایند. این مسئله نیز از چشم سودجویان به دور نمانده و راهی برای ورود انبوه کالا (بسیار بیشتر از نیاز مرزنشینان و برای فروش در شهرهای بزرگ کشور) به کشور شده است که در حکم کالاهای قاچاق هستند.

۶. خرده فروشی در بازارهای پر رونق مرزی

قانون دیگری در کشور وجود دارد که به همه‌ی مردم کشور اجازه می‌دهد در زمان سفر به مناطق مرزی همچون کیش، قشم، بانه و ... اقلامی خریداری نموده و به عنوان کالای همراه مسافر وارد کشور نمایند. گرچه در این بازارها اغلب کالاها به صورت خرده فروشی انجام می‌شود و اغلب مسافران تنها محصولات مورد نیاز خود را خریداری می‌کنند و به شهرهای محل سکونت خود بازمی‌گردند اما رونق این نوع بازارچه‌های مرزی که کالاهای آن‌ها ترتیبات لازم واردات کالا را پشت سر گذاشته‌اند، موجب ورود حجم عظیمی از کالاهای خارجی به داخل کشور می‌شود که در حکم کالای قاچاق هستند.

۷. استفاده از ظرفیت ترانزیت کالا

در برخی موارد کالایی با هدف عبور از کشور ایران و صادرات به کشوری دیگر وارد ایران می‌شود اما در میانه راه، کانتینرهای حامل کالا تخلیه شده و با کالایی دیگر جایگزین می‌شود و به این ترتیب کالاها بدون گذراندن ترتیبات لازم وارد کشور می‌شوند. البته در این مورد نیز پیچیدگی‌های فراوانی وجود دارد و مسئولین نظارتی کانتینرها را در زمان ورود و خروج از مرزها مورد بازرسی قرار می‌دهند اما می‌توان گفت این روش نیز در حال حاضر یکی از روش‌های قاچاقچیان برای وارد کردن محصولات خود است.

لازم به ذکر است که به طور کلی ورود کالا از طریق هریک از روش‌های بالا، پیچیدگی‌های خاص خود را دارد که قاچاقچیان با تبحر در آن‌ها اقدام به قاچاق کالا می‌نمایند.

نکته جالب توجه آنکه در موارد بالا تنها مورد اول است که در آن از مبادی غیررسمی برای واردات کالا استفاده می‌شود؛ در دیگر موارد مبادی رسمی برای قاچاق کالا مورد استفاده قرار می‌گیرد. همین نکته‌است که موجب شده میزان قاچاق کالا به کشور به شدت افزایش یابد و با استانداردهای جهانی فاصله‌ی زیادی وجود داشته باشد. همانطور که پیشتر بیان شد، حجم قاچاق کالا در حال حاضر بیش از ۵۰ درصد واردات رسمی کشور است و این درحالیست که میانگین این حجم در دنیا حدود ۲/۵ درصد است.

۳.۴ ارزیابی عملکرد ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز

قاچاق کالا یکی از موانع جدی تحقق اقتصاد مقاومتی در کشور است که هر ساله صدمات زیادی به تولیدکنندگان داخلی وارد می‌کند. مسئولین کشور نیز همواره بر لزوم مبارزه با قاچاق تأکید داشته‌اند. در حال حاضر متولی اصلی مبارزه با قاچاق کالا در کشور «ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز» است. تاریخچه پیدایش این ستاد به تیرماه سال ۱۳۸۱ بازمی‌گردد که در پی صدور فرمان رهبر معظم انقلاب در خصوص مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ایجاد کانون مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در دستور کار دولت هشتم قرار گرفت و ذیل وزارت کشور تأسیس شد.

پس از آن در سال ۱۳۸۳ این کانون در قالب یک ستاد زیرمجموعه نهاد ریاست جمهوری، فعالیت خود را گسترش داد و تاکنون با عنوان ستاد به فعالیت پرداخته است. رؤسای این ستاد طی این سال‌ها نیز افرادی چون محمدباقر قالیباف، محمدرضا نقدی، غلامحسین الهام، سعید مرتضوی، فداحسین مالکی، و حبیب الله حقیقی (رئیس کنونی این ستاد) بوده‌اند.

وظایفی که در قانون برای این ستاد در نظر گرفته شده عبارتند از: تصمیم‌گیری در خصوص سیاست‌ها، اولویت‌ها، برنامه‌ها، پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز؛ ارائه راهکارهای مناسب در راستای کاهش زمینه‌های قاچاق کالا و ارز؛ تصمیم‌گیری در خصوص اعتبارات دستگاه‌های عضو در چارچوب قانون؛ و بررسی راهکارهای پیشنهادی برای اصلاح و یا بهبود فرآیندها و بسترهای تاثیرگذار بر حوزه قاچاق کالا و ارز.

اما آیا این ستاد توانسته است در عمل به وظایف خود نمره قبولی بگیرد؟ پرداختن به این مسئله از این جهت ضروری است که ارائه پیشنهادهایی جهت تقویت ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز به منظور دستیابی به اهدافش، نیازمند بررسی پیشینه و چالش‌های این ستاد در گذر زمان است.

رهبر معظم انقلاب در فرمان دوازدهم تیرماه ۱۳۸۱ در خصوص شرایطی که لازم است ستاد (کانون) مبارزه با قاچاق کالا و ارز داشته باشد، فرموده‌اند: «اولاً باید کانون مرکزی این مبارزه در سطحی عالی نزدیک به رییس دولت و دارای اشراف قانونی بر دستگاه‌های ذی‌ربط دولتی باشد، ثانیاً تبلیغات متناسب و هوشمندانه و همه‌جانبه در خدمت این مبارزه قرار گیرد، ثالثاً برخورد قضایی و انتظامی، قاطع و در ارتباط کامل با تصمیم‌گیری‌های آن کانون مرکزی باشد، رابعاً عزم

جدی بر این باشد که عمل قاچاقچی کاملاً برخلاف صرفه و همراه با خطر باشد و جنس قاچاق از پیش از مبادی ورودی تا محل عرضه آن در بازار، آماج اقدامات گوناگون این مبارزه قرار گیرد. البته در این کار لازم است با دقت و مراقبت تمام از آلوده شدن عناصر دست‌اندرکار این مبارزه به بیماری رشوه و امثال آن جلوگیری شود.^۴

بررسی‌ها نشان می‌دهد که همچنان مسیر زیادی جهت تحقق پنج الزام رهبری می‌بایست توسط ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز طی شود. در این زمینه نکات زیر را می‌توان بیان نمود:

۱. در حال حاضر ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز زیرمجموعه نهاد ریاست جمهوری است و به دلیل وجود نهادهای زیادی که با قاچاق کالا مرتبط هستند همچون گمرک، نیروی انتظامی و سازمان تعزیرات، این ستاد عملاً اختیار چندانی در الزام دستگاه‌های دولتی و حاکمیتی دیگر برای اجرای برنامه‌های خود ندارد؛

۲. در ۱۴ سال که از تأسیس ستاد (کانون) گذشته است، شاهد تبلیغات گسترده و فرهنگ سازی علیه قاچاق کالا و خرید کالای قاچاق توسط مردم نبوده‌ایم. درحالی‌که اگر این اتفاق رخ می‌داد و مردم با ابعاد پدیده قاچاق و مضرات آن برای کشور آشنا می‌شدند، مقابله با این پدیده راحت‌تر می‌نمود؛

۳. قاچاقچیان با شیوه‌های مختلف، از برخورد قاطع قانون در امان هستند و حتی پس از دستگیری به راحتی به فعالیت مجرمانه خود ادامه می‌دهند؛ در واقع عملیات کشف محموله‌های قاچاق عمدتاً در مورد محموله‌های خرد و موردی انجام می‌شود و با قاچاقچیان حرفه‌ای که محموله‌های کلان را جابه‌جا می‌کنند برخورد جدی نشده است؛

۴. صرفه اقتصادی قاچاق بسیار بالا و در عوض خطر این فعالیت بسیار پایین است. (در بحث مشکلات ریشه‌ای قاچاق کالا در این خصوص به تفصیل توضیح داده شد)؛

از طرف دیگر آمارها نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، تلاش‌های این نهاد در جهت مبارزه با قاچاق کالا چندان موفقیت آمیز نبوده و میزان قاچاق کالا روندی صعودی داشته است. به عنوان نمونه به جز در طرح شبنم که بعد از مشکلاتی که در اجرا برای آن پیش آمد متوقف شد، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز تاکنون نتوانسته به خوبی ابعاد پدیده قاچاق را تحلیل و آسیب شناسی نموده و برای حل مشکلات موجود طرح‌های عملیاتی ارائه نماید. اکنون نیز که بیش از سه سال از توقف طرح شبنم می‌گذرد، همچنان نهاد متولی مبارزه با قاچاق اقدامی در این راستا جهت اصلاح طرح و یا ارائه طرح جایگزین انجام نداده است.

بررسی عملکرد ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز طی ۱۲ سال گذشته نشان می‌دهد که این ستاد علیرغم وظیفه کلیدی و حساسی که دارد، به دلیل نداشتن اختیارات لازم ساختاری در برابر دیگر دستگاه‌ها و همچنین نداشتن عزم جدی در به نتیجه رساندن اهدافش، نتوانسته در مبارزه با قاچاق کالا و ارز موفق عمل نماید. بنابراین ضرورت دارد این نهاد متولی مبارزه با قاچاق اختیارات لازم را در این زمینه داشته باشد و توان کارشناسی مورد نیاز برای مقابله با این پدیده را در خود تقویت نماید.

⁴ <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۲۹۲۰>

۴.۴ بررسی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز

پس از تاسیس ستاد مبارزه با قاچاق کالا در سال ۱۳۸۳ به عنوان متولی اصلی مبارزه با قاچاق، لزوم تصویب یک قانون جامع برای انسجام بخشی به قوانین پیشین مصوب در این حوزه و همچنین رفع خلأهای قانونی موجود، وجود داشت. بنابراین پس از گذشت ۷ سال دولت دهم در خردادماه سال ۱۳۹۰، لایحه مبارزه با قاچاق کالا و ارز را به مجلس شورای اسلامی تقدیم کرد. درحالیکه به دلیل اهمیت موضوع انتظار می‌رفت بررسی این لایحه طی یک تا دو ماه به پایان برسد، رسیدگی به آن حدود ۳۱ ماه به طول انجامید و این لایحه چندین بار بین شورای نگهبان و مجلس شورای اسلامی رفت و برگشت داشت تا اینکه در دی ماه ۱۳۹۲، به تأیید نهایی شورای نگهبان رسید و پس از آن با عنوان «قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز» مشتمل بر ۷۷ ماده و ۷۹ تبصره، برای اجرا به دولت ابلاغ شد.

تا پیش از تصویب این قانون، قوانین متعددی در حوزه قاچاق در کشور وجود داشت اما در عمل قانونی جامع که از انسجام کافی برخوردار باشد، در این حوزه وجود نداشت. به همین دلیل نیز از تاریخ لازم الاجراء شدن قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، بسیاری از قوانین از جمله قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب سال ۱۳۱۲، قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۷۴ و قانون جلوگیری از عمل قاچاق توسط وسایط نقلیه موتوری دریایی مصوب ۱۳۳۶ به کلی منسوخ شدند و همچنین موادی از برخی قوانین مصوب دیگر همچون قانون تأسیس سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی مصوب ۱۳۷۰، قانون نظام صنفی مصوب ۱۳۸۲ و بسیاری قوانین دیگر نیز نسخ گردیدند.

پس از تصویب و ابلاغ قانون مبارزه با قاچاق، از آنجا که لایحه‌ی این قانون در دولت قبل تهیه و به مجلس ارسال شده بود، وزرای «امور اقتصادی و دارایی»، «راه و شهرسازی»، «کشور» و «صنعت، معدن و تجارت» به این قانون معترض شدند و در نامه‌هایی جداگانه، دلایل مخالفت خود را مطرح کردند. بنابراین به دلیل مخالفت مجریان با قانون، اجرایی شدن آن تا مدتی به طور جدی پیگیری نشد.

علاوه بر نهادهای دولتی، اتاق بازرگانی نیز از مخالفان سرسخت قانون مبارزه با قاچاق کالا بود. این نهاد نیز که به محدودیت‌های بسیار شدید موجود در قانون اعتراض داشت، حتی پیش از تصویب نهایی قانون نیز مخالفت خود را علنی کرده بود و به طور رسمی درخواست تعلیق اجرای قانون به مدت دو سال به منظور رفع ایرادات را مطرح کرده بود که مورد موافقت برخی وزارتخانه‌های دولت نیز قرار گرفت.

دلایلی که منتقدان در مخالفت با این قانون و اجرای آن مطرح می‌کردند عبارتند از:

۱. حاکم بودن نگاه امنیتی به مسئله مبارزه با قاچاق و تصویب قوانین آن با این فرض که «همه به نحوی مجرم هستند مگر اینکه خلاف آن ثابت شود»؛

۲. ایجاد و تشکیل دستگاه‌های موازی و محول کردن وظایف قانونی و پیش‌بینی شده گمرک و سازمان‌های مسئول در تجارت خارجی کشور در امور مربوط به ورود و خروج کالا، به دستگاه‌هایی که از توان کارشناسی لازم برخوردار نیستند؛

۳. گسترده کردن تعریف کالای قاچاق به کالاهای بسیاری که لزوماً قاچاق نیستند؛

۴. ورود ستاد مبارزه با قاچاق به حوزه اجرا درحالی‌که وظیفه این ستاد سیاست‌گذاری و ایجاد هماهنگی بین نهادهای مرتبط است؛

۵. بازدارندگی و ایجاد محدودیت شدید قانون در برخی حوزه‌ها از جمله ترانزیت کالا؛

۶. امکان برداشت سلیقه‌ای در اجرای قانون؛

۷. عدم شفافیت منابع مالی اجرای قانون، خصوصاً در مواردی که وزارتخانه‌ها موظف به اجرای بخشی از قانون شده‌اند؛

۸. نبود قابلیت اجرا در بسیاری از بندهای قانون؛

۹. مغایرت قانون با کنوانسیون‌ها و سازمان‌های بین‌المللی.

این بهانه‌ها موجب شد اجرای قانون برای مدت‌ها متوقف شود تا اینکه پس از گذشت دو سال از تصویب این قانون، دولت یازدهم لایحه‌ای با عنوان «اصلاحیه قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز» به منظور اصلاح ایرادات فوق به مجلس تقدیم نمود که در مهر ماه سال ۱۳۹۴ تصویب و برای اجرا ابلاغ شد.

پس از تصویب این اصلاحیه، دولت تدوین آیین‌نامه‌های لازم برای اجرای این قانون را آغاز کرد و طبق گفته رئیس ستاد مبارزه با قاچاق «تنها ۱۰ ماده از ۷۷ ماده قانون نیاز به آیین‌نامه دارد که دو آیین‌نامه آن باید توسط قوه قضاییه تدوین شود و دولت تنها باید ۸ آیین‌نامه تدوین نماید. ۶۷ ماده دیگر این قانون نیز در حال اجراست. در عین حال ۸ آیین‌نامه‌ای که مربوط به دولت است، ۲ مورد آن تصویب و ابلاغ شده و ۶ مورد آن باقی مانده است که به زودی تصویب و ابلاغ می‌شود.»

اما با وجود این انتقادات، به عقیده کارشناسان، قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، بسیاری از ضعف‌های موجود در حوزه مبارزه با قاچاق را پوشش داده و در عمل عمده‌ی خلأهای قانونی را مرتفع کرده است. از این رو درحال حاضر اغلب مشکلات موجود در حوزه مبارزه با قاچاق، به عدم اجرا و یا اجرای نادرست قوانین برمی‌گردد و کمتر معضلی است که ریشه‌ی آن در نبود قانون و یا وجود قانون نامناسب باشد. با اینحال به این قانون نیز ایراداتی نه چندان بزرگ وارد است که عبارتند از:

۱. اجازه‌ی فروش بخش زیادی از کالاهای مکشوفه قاچاق در بازار داخل کشور که موجب ورود کالاهای قاچاق به بازار می‌شود؛ (این اشکال قانونی با تصویب آیین‌نامه اجرایی جدید مرتفع گشته است)

۲. واریز درآمدهای حاصل از ضبط کالاهای قاچاق به خزانه که برای دولت ایجاد رویکرد درآمدزایی از پدیده قاچاق می‌نماید و به کم‌رنگ شدن انگیزه ریشه‌کن کردن معضل قاچاق در دستگاه‌های اجرایی می‌انجامد؛

۳. عدم اختصاص بودجه متناسب با عملکرد به نهادها و اشخاصی که به نوعی در فرآیند مبارزه با قاچاق - از کشف محموله‌های قاچاق تا رسیدگی به پرونده‌ها و اجرای احکام - نقش ایفا می‌کنند؛

۴. اعطای معافیت‌های زیاد تحت عناوین ته لنجی، بار همراه مسافر، بازارچه‌های مرزی، سهمیه مرزنشینان، مناطق آزاد و ... که موجبات ورود کالاهای خارجی بدون گذراندن تشریفات قانونی را فراهم کرده‌است؛

۵. بالا نبودن میزان جرائم قاچاقچیان به اندازه‌ای که برای قاچاقچیان بازدارندگی ایجاد کند؛

۶. در نظر گرفتن ۱۰ نهاد به عنوان «کاشف»؛ که عدم مدیریت صحیح این تعدد نهادی می‌تواند موجب موازی کاری و یا غفلت در نظارت بر قاچاق بخشی از محصولات شود. به عنوان نمونه در زمینه قاچاق میوه به کشور، وزارت جهاد کشاورزی که مسئول اصلی کشف محصولات قاچاق در نظر گرفته شده از امکانات لازم برای این کار برخوردار نیست و در نتیجه این بخش از قاچاق کالا به کشور بدون متولی مانده است؛

۷. عدم تمرکز کافی بر ایجاد شفافیت در حوزه تجارت کشور؛ از شفافیت در وضعیت واردکنندگان و صاحبان کارت‌های بازرگانی گرفته تا حساب‌های بانکی افراد؛

۸. عدم تعیین مسئول اصلی برای برخی امور که منجر به موازی کاری و اصطکاک بین نهادها شده است؛ به عنوان مثال در زمینه ایجاد و مدیریت پنجره واحد تجارت کالا، سه نهاد «گمرک»، «وزارت صنعت، معدن و تجارت» و «ستاد مبارزه با قاچاق» به شدت در مورد مسئولیت این سامانه با یکدیگر دچار مشکل شدند که علاوه بر هدر رفت امکانات و وقت مسئولین، موجب تأخیر در خدمت رسانی این سامانه شده است.

بنابراین گرچه قانون مبارزه با قاچاق کالا از کلیت خوبی برخوردار است اما لازم است در موارد فوق نیز اصلاحات لازم در آن انجام شود تا با مرتفع کردن خلأهای قانونی موجود، زمینه برای مبارزه با قاچاق کالا فراهم گردد. همچنین چنانچه مشخص است ایراداتی که به قانون مبارزه با قاچاق کالا وارد است با آنچه در ابتدا برای جلوگیری از اجرای آن مطرح شده بود تفاوت‌های زیادی دارد و به نظر می‌رسد منافع سیاسی و اقتصادی دیگری دلیل اصلی تأخیر در اجرای این قانون بوده است. با این وجود باتوجه به اهمیت موضوع مبارزه با قاچاق کالا و تأثیراتی که می‌تواند بر اقتصاد کشور داشته باشد، لازم است اجرای آن از سوی نهادهای اجرایی در اولویت قرار بگیرد تا هرچه سریعتر شاهد آثار مثبت اجرایی شدن قانون باشیم.

۵.۴ بررسی وظایف نهادهای مرتبط با قاچاق کالا

یکی دیگر از مسائلی که لازم است در مبارزه با قاچاق کالا به دقت مورد بررسی قرار گیرد، تعیین جایگاه هریک از نهادهای مرتبط با مسئله مبارزه با قاچاق است. از آنجا که مسئله قاچاق ابعاد بسیار گسترده‌ای دارد، نهادهایی که در این امر دخیل هستند نیز تعدد فراوانی دارند. برای تحقق مبارزه‌ی جدی با قاچاق کالا، ضروری است تمامی این

نهادها به درستی به وظایف خود عمل نمایند؛ چرا که یکی از مشکلاتی که به تسهیل فرآیند قاچاق کالا در کشور منجر شده است، عدم هماهنگی لازم بین دستگاه‌های مرتبط بوده که شرایط را برای سوء استفاده‌ی قاچاقچیان فراهم آورده است.

پیش از این به جایگاه و وظایف ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز در زمینه قاچاق پرداخته شد؛ اما نهادهای متعدد دیگری نیز در این امر دخیل هستند. در واقع ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز نقش سیاست‌گذاری، مدیریت و هماهنگی بین دستگاه‌هایی را دارد که به نوعی در بخشی از فرآیند مبارزه با قاچاق کالا دخیل هستند و در عمل این ستاد وظایف اجرایی ندارد.

رئیس ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز شخص رئیس جمهور و یا نماینده‌ی ویژه‌ی ایشان است و ۲۲ عضو آن عبارتند از:

- ۹ وزیر شامل وزیر دادگستری، اطلاعات، اقتصاد، امور خارجه، صنعت، معدن و تجارت، راه و شهرسازی، کشاورزی، نفت و بهداشت؛
- ۲ نفر از نمایندگان کمیسیون‌های اقتصادی، قضایی و حقوقی مجلس شورای اسلامی؛
- ۸ رئیس کل شامل رؤسای سازمان‌های تعزیرات حکومتی، اموال تملیکی، صدا و سیما و بازرسی کل کشور، بانک مرکزی و گمرک جمهوری اسلامی، مؤسسه ملی استاندارد و اتاق بازرگانی ایران؛
- رئیس ستاد کل نیروهای مسلح، فرماندهی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی و معاون رئیس قوه قضاییه.

برای هریک از نهادهای عضو این ستاد وظایفی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در نظر گرفته شده است که به اختصار به برخی از آنها می‌پردازیم:

- بانک مرکزی موظف است با ایجاد سامانه‌های لازم و تعیین قوانین مناسب در جهت پیشگیری و کنترل بازار مبادلات غیرمجاز ارز عمل نماید؛
- وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت امور اقتصادی و دارایی (گمرک جمهوری اسلامی) و بانک مرکزی موظف شده‌اند با همکاری وزارت اطلاعات به تهیه، اجراء و بهره‌برداری از سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق اقدام نمایند؛
- وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است با همکاری ستاد و گمرک جمهوری اسلامی ایران و سایر دستگاه‌های ذیربط اقدام به تهیه، اجراء و بهره‌برداری از سامانه نرم‌افزاری جامع یکپارچه‌سازی و نظارت بر فرآیند تجارت (سامانه جامع گمرکی) نماید؛ در این زمینه تبادل اطلاعات لازم بین بندرگاه‌ها و دیگر مبادی ورودی که در اختیار وزارت راه و شهرسازی است و گمرکات، بسیار لازم و ضروری است؛
- وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است با همکاری ستاد، اتاق بازرگانی و اتاق تعاون نسبت به ساماندهی وضعیت کارت‌های بازرگانی اقدام نماید؛

- وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است با استفاده از سامانه نرم افزاری به شناسه‌دار کردن کلیه انبارها و مراکز نگهداری کالا اقدام نماید؛
- وزارت صنعت، معدن و تجارت موظف است رهگیری کالاهای وارداتی را به منظور امکان تشخیص کالای قاچاق در سطح خرده فروشی به سرانجام برساند؛
- وزارت اقتصاد و وزارت راه و شهرسازی موظفند به تجهیز مبادی ورودی و خروجی و مسیرهای حمل و نقل به امکانات فنی مناسب و الکترونیکی نمودن کلیه اسناد ورود، صدور، عبور، حمل و نقل و نظایر آن اقدام نمایند؛
- ۱۰ دستگاه زیر به عنوان «کاشف» موظفند در کشف کالاهای قاچاق مرتبط با حوزه فعالیت خود همکاری داشته باشند:
 - وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
 - وزارت جهاد کشاورزی
 - سازمان حفاظت از محیط زیست
 - سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی
 - شرکت ملی پخش فرآورده‌های نفتی
 - شرکت سهامی شیلات ایران
 - شرکت دخانیات
 - گمرک جمهوری اسلامی
 - سازمان حمایت از مصرف کنندگان و تولیدکنندگان
 - بانک مرکزی جمهوری اسلامی
- نهادهای ضابط از جمله نیروهای مسلح و نیروی انتظامی با همکاری وزارت اطلاعات، وظیفه انجام عملیات ضبط و دستگیری محموله‌های قاچاق و قاچاقچیان را به عهده دارند؛
- وزارت امور خارجه موظف است با بهره‌گیری از ظرفیت‌های دیپلماسی خود در مذاکرات با دیگر کشورها، مسائل مرتبط با قاچاق کالا و ارز را لحاظ نماید؛
- وزارت دادگستری (سازمان تعزیرات حکومتی) و قوه قضاییه وظیفه رسیدگی به پرونده‌های قاچاق را بر عهده دارند و علاوه بر این موظفند با اتخاذ تدابیر لازم به سمت کاهش زمان دادرسی و تسریع در اجرای حکم قدم بردارند؛ در این زمینه پرونده‌های خرد و بدون حکم زندان توسط شعب تعزیرات حکومتی رسیدگی می‌شود و دیگر پرونده‌ها نیز برای صدور حکم نهایی به قوه قضاییه ارجاع می‌شوند؛
- سازمان صدا و سیما موظف است با همکاری دیگر نهادهای تبلیغی، ترویجی و پژوهشی، در زمینه اطلاع رسانی و همچنین فرهنگ سازی مسائل مرتبط با مبارزه با قاچاق کالا، همکاری لازم را با دستگاه‌های مربوطه به عمل آورد.

همانطور که مشخص است دستگاه‌های متعددی در زمینه مبارزه با قاچاق کالا فعالیت دارند که عدم همکاری هریک از آنها می‌تواند به کلی فرآیند مبارزه با قاچاق را مختل نماید؛ این مهم به ویژه در راه اندازی سامانه‌های مطرح شده ضرورت دارد که منجر به شفاف‌سازی در حوزه‌های مختلف می‌گردد و بر کاهش قاچاق اثر قابل ملاحظه ای دارد. علاوه بر این هماهنگی بین دستگاه‌های فوق نیز از مواردی است که برای از بین بردن خلأهای موجود مورد استفاده‌ی قاچاقچیان، لازم و ضروری است.

۵. راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا

۱,۵ ویژگی‌های راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا

چنانچه پیش از این نیز اشاره شد، مبارزه با قاچاق کالا نیازمند اجرای همه‌جانبه و هماهنگ مجموعه اقداماتی است که درکنار یکدیگر، می‌توانند به کاهش قاچاق کالا منجر شوند. بنابراین چنانچه یکی از ابعاد مسئله مغفول بماند و یا یکی از نهادها در انجام وظایف خود کوتاهی نماید، امکان مبارزه‌ی جدی و مؤثر با این پدیده فراهم نخواهد شد. در این بخش، ویژگی‌های کلی حاکم بر راهکارهایی که می‌توانند در مبارزه با قاچاق کالا مؤثر باشند، ارائه خواهد شد.

در یک تقسیم بندی، می‌توان راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا را از منظر "مقطع" به چند دسته تقسیم نمود:

۱. پیش از ورود به کشور: با ایجاد سامانه‌های جامع مالی و استفاده مؤثر از ارتباطات بین‌المللی، می‌توان محموله‌های قاچاق را پیش از ورود به کشور رهگیری و شناسایی کرد. در این زمینه راهکارهایی چون ایجاد سامانه جامع ارزی و سامانه جامع گمرکی می‌توانند مفید واقع شوند.

۲. در زمان ترخیص کالا: در بسیاری از موارد قاچاقچیان با سندسازی می‌توانند محموله‌های خود را غیرواقعی گزارش نمایند و آنها را به مرز رسانده و از مرز به داخل کشور وارد نمایند. در این موارد چنانچه گمرکات و مبادی ورودی به تجهیزاتی نظیر دستگاه اشعه ایکس و دیگر امکانات لازم همچون امکانات سنجش دقیق وزن کانتینرها مجهز باشند و بتوانند دست کم ده درصد از کانتینرها را با این امکانات راستی آزمایی نمایند، احتمال کشف محموله‌های قاچاق بالا می‌رود. درحال حاضر امکانات گمرکات کشور در حد قابل قبولی نیست و بسیاری از قاچاقچیان با سوءاستفاده از این موضوع، اقدام به سندسازی و وارد کردن محموله‌های قاچاق خود می‌نمایند. در محدود مواردی که این محموله‌ها در مرز کشف و ضبط می‌شوند نیز علت اصلی، عدم سندسازی مناسب و یا حرکات غیرطبیعی رانندگان کامیون‌ها بوده است.

۳. در زمان حمل و نقل: چنانچه بتوان هزینه‌ی حمل و نقل کالای قاچاق را برای رانندگان کامیون‌ها و شرکت‌های حمل و نقل، از طریق شناسه دار کردن فعالیت آنها و وضع جرائم سنگین همچون ممنوعیت فعالیت مجدد برای متخلفین بالا برد، حمل و نقل محموله‌های قاچاق محدودتر خواهد شد. از طرف دیگر با در نظر گرفتن جوایزی برای رانندگان و شرکت‌هایی که در کشف محموله‌های قاچاقی که به آنها پیشنهاد می‌شود مساعدت می‌نمایند، می‌توان احتمال کشف و ضبط کالاهای قاچاق را با هزینه کمتر فراهم کرد.

۴. در زمان انبارداری: یکی از اقداماتی که وزارت صنعت، معدن و تجارت، طبق قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز موظف به انجام آن است، شناسه‌دار کردن انبارهای بزرگ کشور و مراکز نگهداری کالا و ثبت مشخصات مالک کالا، نوع و میزان کالاهای ورودی و خروجی از این اماکن با هدف شناسایی کالاهای قاچاق است. در این صورت محموله‌های قاچاق در زمان انبارداری نیز با مشکلات بیشتری مواجه خواهند شد که کار را بر آن‌ها دشوارتر خواهد کرد و دست کم در انبارهای بزرگ امکان نگهداری کالاهای قاچاق به حداقل می‌رسد.

۵. در زمان عمده فروشی: برای دستگاه‌های نظارتی، نظارت بر شرکت‌های بزرگ که در زمینه خرید عمده محصولات مختلف فعالیت دارند به مراتب از نظارت بر واحدهای کوچک صنفی راحت‌تر است. به عنوان نمونه نظارت مستمر بر خریدهای فروشگاه‌های زنجیره‌ای بزرگ می‌تواند فروش محموله‌های قاچاق را محدود نماید. علاوه بر این در خصوص کالاهایی همچون قطعات یدکی خودرو، می‌توان با نظارت بر خریدهای نمایندگی‌های خدمات پس از فروش خودروهای ساخت داخل و خودروهای وارداتی - که تعداد آن‌ها محدود است اما حجم زیادی از بازار را به خود اختصاص داده‌اند - امکان مصرف محصولات قاچاق در بخش عمده‌ای از بازار این محصولات را از بین برد.

۶. در زمان خرده فروشی: گرچه امکان نظارت بر واحدهای خرده فروشی کوچک برای نهادهای نظارتی سخت و دشوار است اما چنانچه بتوان در سطح خرده فروشی، امکان تشخیص کالای قاچاق از غیر قاچاق را برای خریداران فراهم کرد و آنان را به نوعی در منافع حاصل از کشف محموله‌های قاچاق سهیم کرد، این انگیزه برای خریداران محصولات ایجاد می‌شود که خودشان فروش محصولات قاچاق در سطح خرده فروشی را محدود نمایند. برای این منظور وزارت صنعت موظف شده است برای شناسایی و رهگیری کالا از بدو ورود تا سطح عرضه، سامانه‌ای ایجاد و امکان بهره‌گیری دستگاه‌های مرتبط را از سامانه مزبور فراهم نماید.

چنانچه در هریک از مقاطع فوق به درستی با قاچاق کالا مبارزه نشود، راه برای ورود کالاهای قاچاق باز شده و مبارزه‌ی مؤثری شکل نخواهد گرفت. به عنوان نمونه چنانچه تلاش شود که در مرزهای کشور مانع از ورود کالاهای قاچاق شد درحالی‌که امکان خرید و فروش کالاهای قاچاق در سطح بازار به راحتی فراهم باشد، به دلیل گستردگی مرزهای کشور و عدم امکان بررسی تمامی کالاهای ورودی، تلاش‌ها نتیجه بخش نخواهد بود. در مقابل چنانچه سعی شود امکان حمل و نقل و انبارداری کالاهای قاچاق را محدود کرد درحالی‌که در مرزهای کشور کنترل خوبی بر ورود کالای قاچاق نباشد، بازهم موفقیت‌چندانی حاصل نخواهد شد. بنابراین لازم است راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا در تمامی مقاطع با هماهنگی اعمال شود تا تاثیر مثبت این فعالیت‌ها ظاهر شود.

از طرف دیگر از آنجا که ریشه‌ی اصلی شکل‌گیری قاچاق در کشور، سوددهی بالا و مخاطره‌ی کم این فعالیت مجرمانه است، تمامی راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا باید یکی از دو هدف کاهش سود و افزایش ریسک قاچاق و یا هردوی آن را دنبال نمایند. در زمینه افزایش ریسک توجه به این نکته ضروری است که در کنار افزایش جرائم و میزان کشفیات، تسریع در اعمال حکم متخلفان نیز بسیار مفید خواهد بود.

به عنوان مثال تسهیل واردات از مبادی قانونی به کاهش سود قاچاقچیان می‌انجامد و افزایش جرائم نیز ریسک قاچاق را افزایش می‌دهد؛ علاوه بر این اقداماتی نظیر فراهم کردن امکان تشخیص کالای قاچاق از غیر قاچاق در سطح خرده فروشی، به طور همزمان هر دو هدف را محقق می‌نماید چراکه با کاهش میزان فروش ناشی از دید منفی در سطح خرده فروشی، سود قاچاقچیان کاهش می‌یابد و با افزایش احتمال کشف محموله‌های قاچاق، ریسک قاچاق نیز افزایش پیدا می‌کند.

بنابراین به طور خلاصه می‌توان گفت که برای تحقق عینی کاهش میزان قاچاق کالا به کشور لازم است راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا، اولاً در تمامی مقاطع از مرز گرفته تا خرده فروشی، عرصه را بر قاچاق کالا تنگ نمایند و دوماً تا جای ممکن سود قاچاقچیان را کاهش داده و ریسک فعالیت آن‌ها را افزایش دهند.

۲,۵ نقش تسهیل واردات قانونی کالا در مبارزه با قاچاق کالا

چنانچه گفته شد راهکارهای مبارزه با قاچاق کالا باید یکی از دو هدف کاهش سود و یا افزایش ریسک قاچاق را دنبال نمایند. چنانچه هدف کاهش سود حاصل از فعالیت قاچاق باشد، اولین راهکاری که به ذهن می‌رسد تسهیل فرآیند و کاهش هزینه واردات از مبادی رسمی است که در نهایت به کاهش انگیزه‌ی قاچاقچیان منجر می‌شود.

طرفداران این راهکار بیان می‌دارند که تسهیل شرایط برای واردکنندگان قانونی و کاهش ریسک‌های مرتبط با آن، مهمترین عوامل کاهش ورود غیرقانونی کالا به کشور است؛ در شرایطی که میزان تعرفه کالاها در واردات بسیار کم باشد و همچنین فرآیند واردات در کمترین زمان انجام شود، دیگر برای قاچاقچی مقرون به صرفه نخواهد بود که کالای قاچاق را از مسیرهای غیرقانونی وارد بازار نماید.

در عمل ایجاد هر مانعی برای انجام واردات قانونی، چه وضع تعرفه، چه الزام دریافت استاندارد و مجوز و چه گذراندن فرآیندهای طولانی، برای قاچاقچیان انگیزه ایجاد می‌کند و می‌توان گفت که بسترسازی برای قاچاق کالا است. در حال حاضر واردات برخی کالاها به کشور ممنوع است و میزان تعرفه واردات برخی کالاها نیز بسیار بالاست. علاوه بر این، پیچیدگی تجارت خارجی کشورمان که بیش از ۴۰ سازمان برای آن تکلیف ایجاد کرده‌اند، به مشکلی برای بازرگانان تبدیل شده و باعث شده از مرحله ثبت سفارش تا ورود کالا به کشور، در بهترین حالت یک ماه زمان به طول بینجامد. درحالیکه برای واردات غیرقانونی و قاچاق همان کالا به مراتب زمان و هزینه کمتری لازم است و این مسئله موجب می‌شود قاچاقچیان برای ورود غیرقانونی کالای خود انگیزه داشته باشند.

بنابراین شکی نیست که لازم است تعرفه‌گذاری کالاهای وارداتی متناسب با نیاز داخلی و ظرفیت‌های تولیدی کشور باشد؛ به طوری که نه بیش از حد بالا باشد که مانع جدی تأمین نیازهای داخل شود، و نه بیش از پایین باشد که به تولیدات داخلی ضربه وارد نماید؛ همچنین ضروری است هزینه‌های بی‌موردی که در فرآیند واردات قانونی کالا به واردکنندگان تحمیل می‌شود نیز تا حد ممکن مرتفع گردد تا واردکنندگان بتوانند کالاهای خود را به شرط عدم مشکل قانونی، در کمترین زمان وارد کشور نمایند. به طور قطع برای ریشه کن شدن قاچاق کالا لازم است از طرفی شرایط

برای واردات قانونی کالاها فراهم باشد و از طرف دیگر شرایط برای کالای قاچاق و قاچاقچیان تا جای ممکن محدود و دشوار گردد.

در همین راستا یکی از سیاست‌هایی که زمینه را برای قاچاق کالاهای مختلف به کشور فراهم کرده، ممنوعیت واردات برخی کالاهای مورد نیاز در داخل کشور است. در حال حاضر واردات تعداد زیادی از کالاهایی که در داخل کشور مورد نیاز است، ممنوع است. ممنوعیت واردات به این معنی است که هیچ راهی برای واردات قانونی این کالا وجود ندارد و در نتیجه برای دسترسی به کالا راهی به جز قاچاق آن به داخل کشور نیست.

متأسفانه در سال‌های اخیر این تفکر که لازم است برای کنترل واردات محصولات مصرفی به داخل کشور، واردات آن‌ها ممنوع شود، در بین مسئولین کشور رواج یافته و هر زمان که صحبت از حمایت از تولید داخل می‌شود، یکی از دم دستی و راحت‌ترین سیاست‌های پیشنهادی، ممنوعیت واردات تولیدات مشابه خارجی است. درحالی‌که ممنوعیت واردات کالایی که در داخل کشور مورد نیاز است، تنها موجب افزایش انگیزه قاچاقچیان برای واردات غیر قانونی آن می‌گردد و در عمل نه تنها تولیدات داخلی از عدم حضور محصولات مشابه در بازار داخل بی‌بهره می‌مانند، بلکه عواید حاصل از واردات رسمی این کالاها نیز از دسترس دولت خارج می‌شود.

بنابراین به طور کلی وضع ممنوعیت واردات به استثناء برخی اقلام که از نظر شرعی و اخلاقی مصرف آن‌ها مجاز نیست، برای دیگر کالاها توصیه نمی‌گردد و در مقابل توصیه می‌شود برای کنترل واردات کالاهای غیر ضروری به داخل کشور به جای ممنوعیت واردات از سیاست‌های افزایش تعرفه وارداتی استفاده گردد تا دست کم شرایط برای واردات قانونی این محصولات فراهم باشد.

در ادامه به بررسی برخی از کالاهایی که به طور عمده به کشور قاچاق می‌شوند ولی امکان واردات آن‌ها از روش‌های قانونی فراهم نیست پرداخته می‌شود:

- طلا: طبق آمارهای رسمی میزان قاچاق طلا و مصنوعات آن به کشور سالانه بالغ بر ۳ میلیارد دلار است که ۳۸ هزار شغل را در کشور نابود کرده است. قاچاق طلا به دو شکل شمش و مصنوعات ساخته شده به کشور صورت می‌گیرد. درخصوص شمش طلا از نظر قانون تنها بانک مرکزی مجوز واردات دارد و در نتیجه افراد عادی از طریق قانونی امکان واردات شمش طلا ندارند. درخصوص واردات مصنوعات طلا نیز واردات قانونی آن با مشکلات متعددی همراه است که کار را بسیار دشوار نموده است. بنابراین گرچه لازم است از روش‌های دیگری که در گذشته بیان شد شرایط برای ورود غیرقانونی این محصولات فراهم گردد، اما لازم است ورود طلا و مصنوعات آن از روش‌های قانونی نیز تسهیل گردد.
- خودرو: در حال حاضر طبق قانون، واردات خودروهای با حجم موتور بالای ۲۵۰۰ سی سی ممنوع است. این ممنوعیت موجب شده است مصرف کنندگان این کالا راهی به جز قاچاق آن به داخل کشور نداشته باشند. درحالی‌که می‌توان با فراهم کردن امکان واردات قانونی این کالا، ولو با تعرفه وارداتی بسیار بالا، بخش قابل توجهی از قاچاق آن را از صرفه اقتصادی انداخت.

- میوه و محصولات کشاورزی: واردات میوه به استثناء ۵ یا ۶ مورد (از جمله موز، انبه و آناناس) که امکان تولید انبوه آن‌ها در داخل کشور فراهم نیست، به کلی ممنوع است. این ممنوعیت گرچه به منظور حمایت از تولیدات داخلی وضع گردیده اما بازرگانان را به سمت قاچاق این محصولات به داخل کشور سوق داده است. در خصوص دیگر محصولات کشاورزی نیز وضع برخی ممنوعیت‌های وارداتی فصلی که در زمان فصل برداشت محصولاتی همچون برنج و گندم وضع می‌شود، اقدامی مناسب است؛ اما توصیه نمی‌شود برای دستیابی به اهدافی مانند خودکفایی، واردات آن‌ها به کلی ممنوع شود. در این موارد نیز برای دستیابی به اهدافی همچون حمایت از تولیدکنندگان داخلی و دستیابی به خودکفایی، وضع تعرفه‌های وارداتی بالا بر محصولات تولیدی خارجی اقدامی به مراتب مؤثرتر از ممنوعیت واردات است.

با این حال لازم است به این مهم نیز توجه کرد که نباید مبارزه با قاچاق، به بهانه‌ای برای اعمال فشار جهت کاهش غیرکارشناسی تعرفه کالاهای وارداتی گردد که در تضاد با حمایت از تولید داخل است. بنابراین گرچه لازم است شرایط برای واردات قانونی کالاها تسهیل گردد، اما تعیین تعرفه‌های وارداتی ابزاری برای کنترل میزان واردات است و نباید به بهانه جلوگیری از قاچاق کالا، به شکلی غیر کارشناسی، تعرفه واردات کالا را پایین آورد. برای روشن شدن ابعاد مسئله کاهش تعرفه واردات و به طور کلی تسهیل واردات و تأثیر آن بر کاهش قاچاق کالا، ضروری است به موارد زیر توجه شود:

۱. در بسیاری از موارد قاچاقچیان اقدام به واردات محصولاتی می‌نمایند که فاقد استانداردهای لازم برای واردات قانونی است؛ لذا تسهیل واردات به هیچ عنوان نمی‌تواند انگیزه‌ی این دسته از قاچاقچیان را از بین ببرد و موجبات کاهش قاچاق این محصولات را فراهم نماید.

۲. تنها علتی که انگیزه و عایدی حاصل از قاچاق کالا را افزایش می‌دهد عدم پرداخت تعرفه گمرکی نیست. این که در خصوص برخی کالاها که کمترین میزان تعرفه ورودی را دارند مانند گوشی تلفن همراه، آمار قاچاق بسیار زیاد است، گواه این حقیقت است. در برخی موارد قاچاقچیان انگیزه‌هایی چون فرار از شفافیت به منظور عدم پرداخت مالیات، فرار از روال‌های سخت واردات کالا و یا انجام دیگر اهداف مجرمانه را دارند؛ بنابراین در این موارد نیز کاهش تعرفه واردات به تنهایی نمی‌تواند دردی از قاچاق کالا درمان نماید.

۳. تعرفه‌های وارداتی به منظور جلوگیری از ورود بیش از حد کالاهای وارداتی و به منظور حمایت از تولیدات داخلی تعیین شده‌اند. البته این درست است که تعرفه گذاری در بعضی موارد اشتباه بوده و کارشناسی شده نیست اما به طور کلی کاهش تعرفه کالاها، آن هم به این دلیل که نمی‌توان با قاچاق کالاهای خارجی مبارزه نمود اقدامی منطقی به نظر نمی‌رسد. به عنوان نمونه در کشورهای پیشرفته صنعتی همچون ژاپن، تعرفه واردات محصولات غذایی بسیار بالاست و در بعضی موارد به ۴۰۰ درصد نیز می‌رسد (تعرفه واردات برنج به ژاپن ۴۰۰ درصد است)؛ اما این کشورها توانسته‌اند به خوبی ورود کالاهای تولیدی دیگر کشورها را مدیریت نمایند و از تولیدات داخلی خود در مقابل آن‌ها حمایت کنند.

در این زمینه رهبر معظم انقلاب نیز در اردیبهشت ماه سال جاری در دیدار با جمعی از کارگران فرمودند: «با مسئولین دولتی در دولت‌های مختلف راجع به همین مسئله‌ی واردات که صحبت می‌کنیم، می‌گویند اگر ما تعرفه‌ها را خیلی بالا ببریم یا جلوی واردات را بگیریم، همین جنس [به‌صورت] قاچاق می‌آید. به نظر شما این دلیل درستی است؟ خب، جلوی قاچاق را جدی باید گرفت. ما تا حالا در مبارزه‌ی با قاچاق خیلی جدی عمل نکرده‌ایم؛ ... در مبارزه‌ی با قاچاق جدی عمل کنید. ما دولتی‌ها، ما قدرت داریم، ما می‌توانیم؛ به‌طور جدی با این‌ها برخورد کنیم. چند مرتبه که برخورد جدی بشود، یا جلویش گرفته خواهد شد یا لااقل بسیار کاهش خواهد یافت.»^۵

بنابراین تسهیل فرآیند واردات کالا و کاهش هزینه‌های زائدی که بر واردکنندگان قانونی تحمیل می‌شود، در کنار تعرفه‌گذاری منطقی و متناسب با تولید داخلی کالاهای وارداتی، امری بسیار لازم و ضروری است. اما بایستی در نظر داشت که چنانچه تنها با راهکار کاهش تعرفه‌ی واردات کالاها به مبارزه با قاچاق کالا برویم، صورت مسئله پاک شده است و تنها اسم «قاچاقچیان» به «واردکننده» تغییر داده شده است؛ بدون اینکه در روند واردات کالا به کشور (مجموع واردات رسمی و غیررسمی) تغییری ایجاد شده باشد.

۳،۵ جایگاه ساماندهی به مبادلات ارزی در مبارزه هدفمند با قاچاق کالا

چنانچه گفته شد قاچاق کالا یکی از معضلات اصلی پیش روی کشور در تحقق اقتصاد مقاومتی است و لازم است مسئولین کشور در تمامی سطوح و با تمام قوا به مبارزه با این پدیده شوم اهتمام ورزند. در این میان اما ساماندهی نظام پولی و بانکی و به‌طور خاص مبادلات ارزی نقشی اساسی در پیشگیری و کشف محموله‌های قاچاق کالا به کشور دارد.

در حال حاضر سیستم‌های مالی در دنیا از پیشرفت خوبی برخوردار بوده و با مشکلاتی که در تأمین مالی فعالیت‌های مجرمانه ایجاد شده، به خوبی توانسته است از میزان این فعالیت‌ها بکاهد. همین مسئله موجب شده است خلافکاران و قاچاقچیان برای تأمین مالی فعالیت‌های مجرمانه خود عموماً از پول نقد استفاده کنند که ریسک فعالیت‌های آنان را به شدت افزایش داده است.

با اینحال در ایران نظارت هوشمند بر مبادلات پولی و ارزی آنطور که شایسته است پیشرفت نداشته و قاچاقچیان در اغلب موارد بدون دغدغه از سیستم‌های قانونی برای تأمین مالی فعالیت‌های غیر قانونی خود استفاده می‌نمایند.

چنانچه در ماده هفتم از قانون مبارزه با قاچاق کالا پیش بینی شده است، کنترل بازار مبادلات غیرمجاز ارز از طریق ایجاد سامانه اطلاعات مالی صرافی‌ها و نظارت مستمر آن در کنار قاعده‌گذاری مناسب درخصوص میزان ارز قابل نگهداری و قابل مبادله، ارز همراه مسافر، ارز همراه رانندگان و مواردی از این دست، می‌تواند تأثیری بسزا در پیشگیری از قاچاق کالا به کشور داشته باشد.

^۵ <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۲۹۲۰>

طبق آمارهای رسمی میزان قاچاق سازمان یافته کالا به کشور به قدری زیاد است که به طور قطع تأمین مالی آن خارج از سیستم‌های مالی رسمی کشور امکان پذیر نیست. بنابراین چنانچه بتوان با قاعده‌گذاری مناسب و نظارت هوشمند، نقل و انتقال‌های مشکوک را رصد کرد و محدودیت‌هایی برای تأمین مالی قاچاق کالا ایجاد کرد، بخش قابل توجهی از محموله‌های قاچاق کالا در همان مراحل ابتدایی، که مرحله تأمین مالی است با مشکل مواجه خواهند شد، و در نتیجه به مراحل اجرایی نمی‌رسند.

سیستم‌های مالی و بانکی نه تنها در جلوگیری از تأمین مالی ارزی ابتدایی قاچاق نقش پیشگیرنده دارند، بلکه در داخل کشور نیز چنانچه نظام پولی و بانکی به درستی ساماندهی شده باشد می‌توان با نظارت هوشمند، از نقل و انتقال‌های مشکوک به موارد مجرمانه همچون قاچاق کالا، جلوگیری کرد.

از طرف دیگر به گفته مسئولین امر در حال حاضر سرشاخه‌های اصلی قاچاق کالا عمدتاً در حاشیه امن قرار دارند و در حالیکه افراد زیادی از بیکاران و درماندگان جامعه به عنوان پیاده نظام آن‌ها عملیات قاچاق کالا به کشور را انجام می‌دهند، این افراد سود اصلی این تجارت پنهان را از آن خود می‌نمایند بدون اینکه در عمل کوچکترین اثری از خود به جای گذاشته باشند. در چنین شرایطی در هنگام کشف محموله‌های قاچاق در مراحل واردکردن این کالاها به کشور، تنها افرادی همچون راننده کامیون‌ها و یا واسطه‌هایی که کالای قاچاق را خریداری کرده‌اند، که نقشی کوچکتر در قاچاق کالا داشته‌اند، دستگیر می‌شود و صحنه گردانان اصلی گزندی نمی‌بینند.

بنابراین در شرایط کنونی استفاده هدفمند از سامانه‌های مالی و بانکی به منظور بررسی و نظارت بر منشأ پولی و ارزی قاچاق و چرخه مالی آن یکی از اقدامات اساسی مبارزه با قاچاق کالا است که می‌تواند نقشی مؤثر در کاهش میزان قاچاق به کشور داشته باشد چراکه اولاً تأثیری بسزا در پیشگیری از وقوع این فعالیت مجرمانه و هدر رفت منابع مالی کشور دارد و دوماً می‌تواند مسئولین مبارزه با قاچاق کالا را به سمت سرشاخه‌های اصلی قاچاق کالا رهنمون سازد.

۴,۵ نقش گمرک و سامانه جامع گمرکی در مبارزه با قاچاق کالا

همانطور که پیشتر بیان شد، یکی از مقاطع مهم تشخیص کالای قاچاق در زمان بررسی مدارک محموله‌های وارداتی در گمرک است. بخش قابل توجهی از کالاهای قاچاقی که در داخل کشور به فروش می‌رسند، از مبادی رسمی وارد می‌شوند و به نوعی توانسته‌اند گمرکات کشور را دور بزنند. بنابراین یکی از اقدامات مهم در مبارزه با قاچاق، به حداقل رساندن امکان جعل سند و اظهار خلاف واقع قاچاقچیان در گمرکات کشور و به عبارتی مبادی رسمی واردات کالا است.

۲۱ سازمان دولتی و غیردولتی از جمله بانک مرکزی، سازمان امور مالیاتی، سازمان ملی استاندارد، اتاق بازرگانی، سازمان غذا و دارو، سازمان توسعه تجارت، نیروی انتظامی، سازمان حفظ نباتات و سازمان دامپزشکی در فرآیند واردات کالا نقش دارند. همچنین تا پیش از سال ۱۳۹۲، ۲۶ سامانه برای اخذ اطلاعات و اعطای مجوزهای لازم برای واردات وجود داشت که واردکننده به وسیله‌ی آن‌ها با هریک از سازمان‌های فوق ارتباط برقرار می‌کرد.

قاچاقچیان نیز با سوء استفاده از عدم اتصال این سامانه‌های اطلاعاتی به یکدیگر، اقدام به جعل اسناد می‌کردند و کالاهای خود را بدون تشریفات گمرکی و یا با پرداخت هزینه‌های کمتر به داخل کشور وارد می‌نمودند. اما از سال ۱۳۹۲ و با راه‌اندازی سامانه جامع گمرکی، اطلاعات تمامی ۲۶ سامانه به یکدیگر متصل شده و یک سامانه یکپارچه جهت شفاف‌سازی و رصد اطلاعات تمامی مراحل ترخیص کالا از ابتدای حمل تا آخرین مرحله، به وجود آمد.

اجرای شدن سامانه جامع گمرکی از سه منظر توانسته است در مبارزه با قاچاق کالا مفید واقع شود:

۱. دشوار کردن امکان جعل اسناد توسط قاچاقچیان:

از آنجا که اطلاعات سامانه‌های مختلف در سامانه جامع گمرکی به یکدیگر متصل شده است، واردکنندگان باید اطلاعات خود را در تمامی مراحل واردات از اسناد مربوط به خرید، بارنامه، بیمه و تخلیه گرفته تا انبارداری و حمل و نقل، به یک شکل و منطبق با یکدیگر وارد نمایند. چراکه در غیر اینصورت کالای آن‌ها مراحل ترخیص را پشت سر نخواهد گذاشت.

از طرف دیگر این امکان فراهم است که با تقاطع گیری اطلاعات وارد شده توسط واردکننده و دیگر نهادها همچون شرکت‌های حمل و نقل، شرکت‌های بیمه و سازمان بنادر، درستی اطلاعات اظهار شده مورد بررسی قرار گرفته و در صورت مغایرت، به صورت برخط و در لحظه، امکان ادامه فرآیندهای گمرکی این اشخاص حقیقی و حقوقی متوقف شود.

علاوه بر این، در گذشته مجوزهایی که واردکنندگان برای واردات به آن‌ها نیاز داشتند به صورت کاغذی اخذ و به گمرکات تحویل میشد که استعلام اصالت آن‌ها به روش‌های قبلی، حداقل سه ماه به طول می‌انجامید. اما در حال حاضر با اتصال الکترونیکی نهادها به گمرک، امکان استعلام اصالت مجوزهای الکترونیکی صادر شده در کمتر از یک روز فراهم است که این مسئله نیز امکان کشف اسناد جعلی را بالا برده است.

بنابراین می‌توان گفت سامانه جامع گمرکی فرآیند جعل اسناد را برای قاچاقچیان به مراتب دشوارتر از گذشته نموده است.

۲. حذف ارتباط مستقیم کارشناسان گمرک با واردکنندگان:

در گذشته بین کارشناس گمرک و بازرگانان ارتباط مستقیم وجود داشت که این مسئله، امکان فساد و زد و بند را در فرآیند ترخیص کالا افزایش می‌داد. اما با راه‌اندازی سامانه جامع گمرکی، کارشناسی اسناد بازرگانان به شکل متمرکز انجام می‌گیرد؛ به طوری که بعد از ارائه اظهارنامه به صورت سیستمی توسط اشخاص، کار کارشناسی نیز بدون ارتباط مستقیم میان کارشناس و ارباب رجوع انجام می‌شود. به عبارتی با اجرای چنین سامانه‌ای، همه‌ی گمرکات کشور در قالب یک گمرک دیده می‌شود و بخش عظیمی از کارها به صورت الکترونیکی صورت می‌گیرد و از بسیاری خطاها، تخلفات و مراجعات بی‌مورد جلوگیری می‌شود. همچنین توزیع اظهارنامه‌ها در گمرکات با توجه به تخصص کارشناسان هر گمرک صورت می‌گیرد که به جوانب واردات و صادرات کالای مربوطه آشنایی بیشتری دارند. به حداقل رساندن

دخالت عامل انسانی و ارتباط حضوری موجب شده است امکان هماهنگی قاچاقچیان با کارشناسان، به مقدار قابل توجهی کاهش یابد.

۳. تسهیل در روند واردات قانونی کالا:

می‌توان گفت هدف اصلی ایجاد این سامانه تسهیل در فرآیند واردات و صادرات است. اجرای سامانه جامع گمرکی زمان و هزینه‌های جانبی ترخیص کالاهای وارداتی و صادراتی را کاهش داده به طوریکه با اجرای رویه‌های جدید گمرکی، زمان ترخیص کالا در فرآیند واردات از ۲۶ روز به کمتر از ۳ روز و زمان ترخیص کالا در فرآیند صادرات از ۷ روز به ۱ روز کاهش یافته است. تسهیل در روند واردات قانونی کالا، چنانچه پیشتر اشاره شد، می‌تواند در کاهش انگیزه قاچاق کالا مؤثر باشد.

اما جدای از مقوله قاچاق کالا، راه‌اندازی سامانه جامع گمرکی مزایای دیگری نیز داشته است. بنابر محاسبات انجام شده، با اجرایی شدن سامانه جامع گمرکی دست کم به اندازه ۵ درصد از هزینه‌های تجارت خارجی کشور کاسته شده و در نتیجه سالانه بالغ بر ۴ میلیارد دلار در این حوزه صرفه جویی صورت می‌گیرد. از طرف دیگر با اجرای سامانه جامع گمرکی، به دلیل کاهش فعالیت‌های حضوری کارشناسان گمرک و انجام بخش زیادی از کارها به صورت الکترونیکی، هزینه‌های جاری گمرک نیز کاهش یافته است.

علاوه بر این، ایجاد بانک اطلاعات تجارت خارجی، صدور برگ سبز به شکل الکترونیک و حذف برگ‌های کاغذی، امکان استفاده از کیف پول الکترونیک توسط بازرگانان، امکان پر کردن اظهارنامه‌های گمرکی و ارائه اسناد در هر زمان و بدون مراجعه حضوری، دریافت الکترونیکی مانیفست، سامانه برخط ارزش‌گذاری، سامانه جامع بازرسی، توزین هوشمند، سامانه بایگانی دیجیتال اسناد، سامانه هوشمند بیمه و ارزیابی الکترونیکی عملکرد گمرکات نیز از دیگر کارکردهای سامانه جامع گمرکی هستند.

بنابراین می‌توان گفت استفاده از سامانه جامع گمرکی اقدامی بسیار ضروری در فرآیندهای تجارت خارجی کشور است که مزایای زیادی همچون کاهش هزینه‌ها و زمان رویه‌های وارداتی و صادراتی داشته و همچنین توانسته است با اتصال پایگاه‌های داده به یکدیگر و عدم ارتباط حضوری بین کارشناسان گمرک و بازرگانان، امکان جعل اسناد و زد و بند را برای قاچاقچیان کالا دشوار تر نماید.

با این وجود، اتکا به سامانه جامع گمرکی به تنهایی نمی‌تواند تأثیری بسزا در مبارزه با قاچاق کالا و کاهش آمار آن داشته باشد. در واقع سامانه جامع گمرکی تنها زمانی می‌تواند در مبارزه با قاچاق کالا مؤثر باشد که به عنوان بخشی از یک برنامه جامع در نظر گرفته شود که برای مبارزه‌ی همه جانبه با قاچاق کالا در تمامی مقاطع از زمان ورود کالا تا زمان خرده فروشی، طراحی شده است.

آمارهای برداشت شده از سامانه جامع گمرکی در خصوص میزان قاچاق کالا و همچنین کشفیات محموله‌های قاچاق در سه سال اخیر، نشان از آن دارد که گرچه بهره‌گیری از سامانه جامع گمرکی توانسته نقشی چشمگیر در شناسایی

محموله‌های قاچاق و افزایش کشفیات قاچاق داشته باشد، اما این کشفیات همچنان بخش کوچکی از کل قاچاق کالا به کشور را شامل می‌شود و کالاهای قاچاق همچنان با روندی قابل توجه در حال ورود به کشور هستند.

ریشه‌ی این مسئله آن است که گرچه سامانه جامع گمرکی با اتصال پایگاه‌های داده به یکدیگر امکان جعل اسناد را دشوار کرده، اما همچنان برخی از قاچاقچیان حرفه‌ای با ترفندهای مختلف، اسناد کالاهای خود را جعل نموده و با اظهارات خلاف واقع کالاهای خود را از گمرک عبور می‌دهند.

در واقع اغلب کشفیات صورت گرفته در سامانه جامع گمرکی به دلیل خطاهایی بوده است که قاچاقچیان در زمان ارائه اسناد به سامانه‌های مربوطه مرتکب شده‌اند. چنانچه یک قاچاقچی بتواند تمامی اسناد مربوط به کالاهای خود را از اسناد مربوط به خرید، بارنامه، بیمه و تخلیه گرفته تا انبارداری و حمل و نقل، به صورتی سازگار با یکدیگر، جعل و ارائه نماید، در سامانه جامع گمرکی به مشکل برنخواهد خورد؛ چرا که در این سامانه اصل بر صحت خود اظهاری بازرگانان است و تنها اطلاعات مربوط به سامانه‌های مختلف به یکدیگر متصل شده است.

یکی از راه‌های پیشگیری از این اقدامات قاچاقچیان، بررسی محموله‌های وارداتی با استفاده از دستگاه‌های «اشعه ایکس» یا همان «ایکس ری»، در زمان عبور از گمرک است. در این روش اقلام موجود در کانتینرها با دستگاه‌های ایکس ری اسکن شده و امکان راستی آزمایی اظهارات واردکنندگان فراهم می‌شود؛ در حال حاضر امکان عبور بخش بسیار کمی از کل کانتینرهای وارداتی از این دستگاه‌ها فراهم است.

طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی، در ۵ ماه ابتدایی سال جاری ۷۶ گمرک مختلف در زمینه واردات کالا به کشور فعال بوده‌اند. با این حال تنها تعداد ۱۱ دستگاه ایکس ری در کشور وجود دارد که در تعداد معدودی از گمرکات مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عنوان نمونه در گمرک شهیدرجایی بندرعباس که بیش از ۳۰ درصد محموله‌های وارداتی از این گمرک وارد کشور می‌شوند، روزانه حدود ۴۰۰۰ کانتینر وارد می‌شود اما کمتر از ۱۵۰ عدد از آن‌ها مورد بازرینی توسط دستگاه‌های ایکس ری قرار می‌گیرد؛ که نشان از آمار ۳ درصدی بازرینی محموله‌های وارداتی با استفاده از دستگاه‌های ایکس ری در مجهزترین گمرک کشور دارد.

از سوی دیگر همین تعداد ایکس ری موجود در کشور نیز سیستم پیشرفته‌ای ندارد؛ به طوریکه قادر به تشخیص جزئیات کانتینرها نبوده و بسیار کند عمل می‌کنند. دستگاه‌هایی که اکنون در گمرک ایران موجود هستند برای اسکن بار حدود ۳۰ تا ۴۰ دقیقه زمان صرف می‌کنند و همچنین برای این کار، حتماً لازم است راننده از کامیون خود خارج شود. بنابراین ضروری است گمرکات کشور به دستگاه‌های جدیدی که قادر به تشخیص جزئیات هستند و سرعت بالاتری دارند و راننده نیز می‌تواند همراه با محموله از دستگاه عبور کند، تجهیز شوند.

البته لازم به ذکر است که بررسی تمامی محموله‌های وارداتی توسط دستگاه‌های ایکس ری نیز هزینه‌های بالایی برای گمرکات کشور ایجاد می‌کند و منطقی نیست. اما آمار ۳ درصدی نیز بسیار کمتر از حد مورد نیاز است و لازم است دست کم ۲۰ الی ۳۰ درصد از محموله‌های وارداتی با دستگاه‌های ایکس ری پیشرفته مورد بازرینی قرار گیرد تا از میزان جعل، کم‌اظهاری یا خلاف‌اظهاری قاچاقچیان کاسته شده و ریسک قاچاق را افزایش دهد.

از طرف دیگر چنانچه بیشتر اشاره شد، قاچاقچیان راه‌های متنوعی را برای واردات کالاهای خود به داخل کشور مورد استفاده قرار می‌دهند که اظهار خلاف واقع در گمرک تنها یکی از آنهاست که با استفاده از سامانه جامع گمرکی و دستگاه‌های ایکس ری می‌توان با آن مبارزه کرد.

بنابراین لازم است در کنار استفاده مناسب از سامانه جامع گمرکی و تجهیز گمرکات به دستگاه‌های اشعه ایکس، دیگر راهکارهای مبارزه با کالا نیز مورد استفاده قرار بگیرد تا موجبات کاهش آمار قاچاق کالا به کشور فراهم گردد.

۵،۵ مبارزه با قاچاق کالا در سطح عرضه و نقش رهگیری کالاهای وارداتی

چنانچه گفته شد به دلیل گستردگی مرزهای ورودی کشور و روش‌های متنوعی که قاچاقچیان برای ورود کالاهای خود به کشور از آن استفاده می‌نمایند، طرح‌هایی چون سامانه جامع گمرکی که در مبادی ورودی رسمی، امکان کشف کالای قاچاق را افزایش می‌دهند، به تنهایی نمی‌توانند نقشی مؤثر در مبارزه همه جانبه با قاچاق کالا داشته باشد.

یکی از مقاطع اصلی که لازم است در مبارزه با قاچاق کالا به آن توجه شود، زمان عرضه کالا به مردم و در واقع در مقطع خرده فروشی است. کالاهای وارداتی باید تنها زمانی اجازه فروش در سطح بازار را داشته باشند که تمامی جزئیات مربوط به واردات آن از روش‌های قانونی، به صورت شفاف مشخص شده باشد.

برای این منظور لازم است بتوان کالاهای قاچاق را در سطح عرضه شناسایی کرد. در این صورت علاوه بر اینکه شرایط برای فروش کالاهای قاچاق سخت تر می‌شود، امکان کشف محصولات قاچاق و دستگیری قاچاقچیان نیز فراهم می‌گردد. بنابراین شناسایی کالاهای قاچاق در سطح عرضه از هر دو منظر کاهش سود و افزایش ریسک، عرضه را بر قاچاقچیان محدود می‌نماید.

رهبر انقلاب نیز که همواره بر ضرورت مبارزه جدی با قاچاق کالا تأکید کرده‌اند، به اهمیت مبارزه با قاچاق کالا تا سطح خرده فروشی اشاره داشته‌اند؛ ایشان در روز کارگر در سال ۱۳۹۴ فرمودند: «بنده یک وقتی گفتم فقط سر مرز دنبال قاچاق نروید؛ میلیاردها دلار امروز در داخل کشور - که حالا من چون رقم دقیقش را مختلف می‌گویند، نمیتوانم معین بکنم که چقدر؛ اما رقم‌های گزافی گفته میشود- دارد صرف جنس قاچاق می‌شود. قاچاق را از لب مرز و از پیش از مرز تا داخل مغازه دنبال کنید.»

در قانون مبارزه با قاچاق کالا نیز این مهم در نظر گرفته شده و در ماده سیزدهم آن آمده است: «به منظور شناسایی و رهگیری کالاهای خارجی که با انجام تشریفات قانونی وارد کشور می‌شود و تشخیص آن‌ها از کالاهای قاچاق یا فاقد مجوزهای لازم از قبیل کالای جعلی، تقلبی، غیربهداشتی و غیراستاندارد، ترخیص کالای تجاری منوط به ارائه گواهی‌های دریافت شناسه کالا، شناسه رهگیری، ثبت گواهی‌ها و شماره شناسه‌های فوق توسط گمرک است. در هر حال توزیع و فروش کالاهای وارداتی در سطح بازار خرده فروشی منوط به نصب این دو شناسه است و در غیر اینصورت کالاهای مذکور قاچاق محسوب می‌شوند.»

طبق این قانون، تمامی کالاها برای فروش در سطح عرضه لازم است دو شناسه با عنوان‌های «شناسه کالا» و «شناسه رهگیری» را داشته باشند و چنانچه کالایی این دو شناسه را نداشته باشد، قاچاق محسوب می‌شود و فروشندگان طبق قانون وظیفه دارند از فروش آن‌ها به مردم خودداری نمایند.

«شناسه کالا» که در دولت قبل با عنوان «ایران کد» شناخته می‌شد، در واقع سیستم ملی طبقه بندی و کدگذاری کالا است که اطلاعات پایه زنجیره تأمین در حوزه کالا را تحت کنترل در آورده و کلیه اطلاعات اعتباری کالا از قبیل مراجع عرضه کننده، مشخصات فنی، استانداردهای ملی و بین المللی را در خود ثبت و ذخیره می‌نماید. «شناسه رهگیری» نیز حاوی اطلاعاتی است که نشان دهنده مشخصات فرآیند تولید و یا واردات کالا است و به طور کلی نحوه رسیدن کالا به سطح عرضه را مشخص می‌نماید.

در واقع هدف اصلی تمایز قائل شدن بین محصولات قاچاق و غیر قاچاق با این شناسه‌ها، شناسایی در سطح عرضه است؛ اما برای این هدف لازم است کالاهای تولیدی مجاز و همچنین کالاهایی که از روش‌های قانونی وارد کشور می‌شوند با این دوشناسه مشخص گردند. در مورد کالاهای تولیدی لازم است این شناسه‌ها با سازوکارهای مناسب در اختیار تولیدکنندگان قرار بگیرد و روی این کالاها نصب گردد.

اما در مورد محصولات وارداتی لازم است در تمامی مراحل، از مرحله‌ی ترخیص از گمرک گرفته تا نقل و انتقال، انبارداری، عمده فروشی و درنهایت خرده فروشی، کالاهای وارداتی رهگیری شده تا بتوان آن‌ها را از کالاهای دیگر متمایز کرد و در هریک از این مراحل بتوان کالای قاچاق را از غیرقاچاق تشخیص داد.

رهگیری کالاهای وارداتی در تمامی مراحل تا سطح خرده فروشی، اقدامی اثرگذار در مبارزه با قاچاق است که طبق برآوردهای صورت گرفته می‌تواند تا ۵۰ درصد از میزان قاچاق کالا بکاهد. کاهش ۵۰ درصدی قاچاق کالا به کشور به معنی عدم ورود دست کم ۱۰ میلیارد دلار از محصولات قاچاق است که درحال حاضر به شدت به تولیدات داخلی صدمه وارد می‌کنند.^۶

در راستای اجرای این ماده از قانون مبارزه با قاچاق کالا، در دولت قبل طرحی با عنوان شبکه بازرسی و نظارت مردمی، به اختصار طرح «شبشم» به اجرا در آمد. هدف از این طرح عبارت بود از:

۱. توزیع مناسب شناسه‌های رهگیری کالا (به طوریکه به محصولات تولیدی مجاز و همچنین محصولاتی که از مبادی وارداتی رسمی وارد شده برسد)

۲. کمک گرفتن از مردم برای کشف و توقیف کالای قاچاق

برای این منظور یک بارکد دو بعدی بر روی کالاهای مجاز (تولیدی و یا وارداتی) نصب می‌شد که امکان استعمال مشخصات کالا را برای مردم فراهم می‌کرد. در این صورت چنانچه مشخصات کالا با نتیجه استعمال از سامانه مرکزی طرح شبشم مغایرت داشت، به معنی جعلی بودن این بارکد و درنتیجه غیرقانونی بودن فروش کالا بود. به این ترتیب

⁶ www.mashreghnews.ir/fa/news/۵۱۳۳۹۸

علاوه بر تحقق هدف نصب شناسه کالا، امکان کشف کالاهای قاچاق بالاتر می‌رود و همچنین جعل بارکد توسط قاچاقچیان نیز به سادگی ممکن نبود.

همچنین در این طرح پیشنهاد شده بود که گزارش کنندگان تخلفات در عواید حاصل از کشف محصولات قاچاق سهمیم باشند تا به این ترتیب، انگیزه‌ی مردم در زمینه استعمال و گزارش محصولاتی که مشخصات آن‌ها با آنچه در سامانه مرکزی ثبت شده مغایرت دارد، بالا برود.

اما مسئله مهم در این طرح، نحوه تحویل بارکد طرح شبیم و ثبت اطلاعات کالاهای مجاز در سامانه‌ی آن بود. عدم اجرای درست این مهم موجب شد طرح شبیم در اجرا با مشکلاتی مواجه شده و در نهایت موجبات توقف آن فراهم آورده شود.

یکی از دلایل اصلی عدم موفقیت طرح شبیم در رساندن بارکدهای شناسایی به کالاهای مجاز، اعتماد غیر مدیریت شده به برخی تولیدکنندگان و واردکنندگان و سپردن تعداد زیادی بارکد به آن‌ها برای نصب بر روی کالاهای مجاز بود که منجر به وفور بارکدهای تقلبی و بارکددار شدن کالاهای قاچاق از طریق خرید و فروش شناسه‌ها شد.

از آنجا که امکان بازرسی تمامی کالاهای مجاز تولیدی و وارداتی فراهم نبود، در طرح شبیم تولیدکنندگان و واردکنندگان مجاز شناسایی شدند و بر اساس اظهارات آن‌ها، بارکدهایی در اختیارشان قرار گرفت. اما از آنجا که نحوه شناسایی آن‌ها چندان سازمان یافته نبود، نظارت قابل قبولی بر اقدامات آن‌ها انجام نشد و همچنین جریمه‌ای برای متخلفینی که اظهارات غیرواقعی می‌کنند نیز در نظر گرفته نشده بود؛ لذا این امکان برای آن‌ها فراهم بود که تعداد زیادی بارکد تهیه کنند و به قاچاقچیان و یا هر فرد دیگری بفروشند.

از طرف دیگر طرح شبیم از نظر تأمین مالی نیز دچار ابهاماتی بود که در عدم موفقیت این طرح در اجرا تأثیرگذار بوده است. از آنجا که ستاد مبارزه با قاچاق کالا، بنا به دلایلی تمایل به اختصاص بودجه برای طرح شبیم نداشت، بنا را بر این گذاشت که بارکدهای شناسایی را به تولیدکنندگان و واردکنندگان مجاز بفروشد.

این مسئله در کنار عدم نظارت، موجب شد مسئولین اجرایی طرح شبیم به فروش بارکدهای شناسایی به چشم درآمدزایی نگاه کنند و تا جای ممکن تلاش کنند تا تعداد شناسه بیشتری به فروش برسانند؛ حتی در مواردی، کالاهایی که بدون بسته بندی و به صورت فله به فروش می‌رسیدند و نصب شناسه رهگیری بر روی آن‌ها نیازمند سازوکارهای پیشرفته‌تری بود نیز بدون در نظر گرفتن ملاحظات مورد نیاز، مشمول این طرح شدند؛ که به نظر می‌رسد این دست اقدامات تنها به منظور درآمدزایی بیشتر صورت گرفته است.

طرح شبیم در اجرا، در سازوکار رساندن بارکدهای شناسایی به کالاهای مجاز با شکست مواجه شد؛ اما این مسئله ضرورت رهگیری کالاها را زیر سؤال نمی‌برد و مجوزی برای تعطیل کردن این طرح نیست.

با اینحال با روی کار آمدن دولت یازدهم، طرح شبیم به دلیل مشکلاتی که در اجرا با آن مواجه گردید متوقف شد. وزیر صنعت در آن زمان در نامه‌ای در مورد دلایل اصلی کنار گذاشتن طرح شبیم گفته بود: «در قانون، مباحث شناسه کالا و

شناسه رهگیری به شکل دائمی و فراگیر مطرح شده در حالیکه این موارد اولاً فراگیر نبوده و ثانیاً بحث شناسه کالا و کدگذاری به اندازه‌ای که مشکل‌ساز و بازدارنده رشد اقتصادی و تنزل فضای کسب و کار بوده عملی و راهگشا نمی‌باشد.^۷

این درحالی بود که بسیاری از کارشناسان، رهگیری کالا را اصلی‌ترین اقدام دولت در راستای مبارزه با قاچاق می‌دانستند. با این حال پس از گذشت نزدیک به ۳ سال از معطل ماندن طرح رهگیری کالاهای وارداتی، دولت یازدهم در ۱۷ شهریور ماه سال ۱۳۹۵، آیین‌نامه‌ای جدید برای اجرایی شدن ماده ۱۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا تصویب و برای اجرا ابلاغ نمود.

نکات مثبتی که در این آیین‌نامه جدید به آن‌ها توجه شده است عبارتند از:

۱. اولویت بندی گروه‌های کالایی در الزام دریافت و نصب شناسه رهگیری:

در آیین‌نامه جدید دارو، تلفن همراه و سیگار در اولویت دریافت شناسه رهگیری قرار دارند. در جدول زیر اولویت بندی گروه‌های کالایی مطابق آیین‌نامه ابلاغی آورده شده است.

ردیف	گروه‌های کالایی	مهلت تهیه شناسنامه و تخصیص شناسه کالا
الف	۱- دارو (اعم از انسانی و حیوانی)، مکمل‌های دارویی و غذایی، ملزومات و تجهیزات پزشکی، فرآورده‌های آرایشی و بهداشتی، مواد خوراکی و آشامیدنی، فرآورده‌های زیستی (بیولوژیک) ۲- تلفن همراه و سایر تجهیزات ارتباطی با قابلیت نصب سیم کارت ۳- دخانیات	دو ماه پس از ابلاغ این آیین‌نامه
ب	۱- لوازم خانگی برقی با اولویت تلویزیون، یخچال، فریزر، کولرگازی و اسپلت، ماشین لباسشویی و ظرفشویی، مایکرو و جاروبرقی ۲- قطعات مصرفی و بدکی وسایل نقلیه ۳- فرآورده‌ها و مشتقات نفتی و گازی و پتروشیمیایی ۴- طلا، اعم از شمش و مسکوکات و مصنوعات زینتی ۵- منسوجات و پوشاک ۶- اسباب بازی ۷- دام زنده، گوشت سفید و قرمز	چهار ماه پس از ابلاغ این آیین‌نامه
پ	محصولات اساسی کشاورزی محدود به گندم، برنج، جو، ذرت، دانه‌های روغنی، جای، کنجاله، روغن، شکر و کود شیمیایی، سموم و بذرها و سایر گروه‌های کالایی	شش ماه پس از ابلاغ این آیین‌نامه عضایق سایر گروه‌های کالاهایی در مقاطع شش ماهه پس از ابلاغ این آیین‌نامه به پیشنهاد وزارت و دریافت نظرات ستاد و حسب مورد دستگاه‌های ذیربط تعیین می‌گردد، به گونه‌ای که ظرف سه سال تمامی کالاهای موجود شناسه‌دار و ابلاغ شوند

اولویت بندی گروه‌های کالایی و حرکت گام به گام در اجرای رهگیری کالا، می‌تواند در عیب یابی و بر طرف کردن نقیصه‌های اجرایی نقشی بسزا داشته باشد. گرچه در طرح شبنم نیز در ابتدا بنا بر حرکت گام به گام گذاشته شد اما بعد از مدتی بدون در نظر گرفتن ملاحظات لازم، گروه‌های کالایی زیادی مشمول آن شدند.

⁷ www.farsnews.com/newstext.php?nn=۱۳۹۳۱۰۰۸۰۰۱۳۸

گرچه در جدول فوق یک تا شش ماه برای ابلاغ گروه‌های کالایی در نظر گرفته شده است اما طبق آیین نامه، گروه‌های کالایی جدول فوق ظرف یک سال پس از ابلاغ هر گروه (یک سال پس از تاریخی که در جدول فوق ذکر شده است) مشمول اجرای طرح شناسه رهگیری می‌شوند. این بدان معنی است که چنانچه دستگاه‌های مسئول بسترهای لازم را در زمان مقرر فراهم نمایند و تأخیری از این منظر رخ ندهد، یک سال طول می‌کشد تا شاهد اجرایی شدن رهگیری کالا در کشور باشیم.

۲. تکمیل محتوای شناسنامه کالا توسط مشمولین (تولیدکنندگان و واردکنندگان):

در آیین نامه جدید، وزارت صنعت مسئول تشکیل نظام طبقه بندی کالا و سامانه رهگیری کالا و همچنین فراهم کردن بستر تخصیص شناسه به کالاهای مختلف شده‌است؛ اما مشمولین طرح در واردکردن اطلاعات و فرآیند تخصیص شناسه رهگیری مشارکت دارند. این مسئله می‌تواند بخشی از مشکلات موجود در طرح شبنم را مرتفع نماید.

۳. الزام دریافت شناسه رهگیری کالا برای کالاهای وارداتی پیش از عبور از گمرک:

واردکنندگان موظفند برای عبور کالاهای خود از گمرک، کالای خود را در سامانه ثبت و شناسه رهگیری دریافت نمایند. به این ترتیب داشتن شناسه رهگیری تنها در زمان فروش مورد بررسی قرار نمی‌گیرد و واردکنندگان موظفند در تمامی مراحل ترخیص از گمرک، حمل و نقل، انبارداری، عمده فروشی و خرده فروشی، شناسه رهگیری کالای خود را ارائه نمایند. این مسئله نیز می‌تواند در کنترل نصب شناسه‌های رهگیری و عدم وفور شناسه‌های تقلبی مفید واقع شود.

۴. رایگان بودن دریافت شناسه رهگیری برای مشمولین (تولیدکنندگان و واردکنندگان):

در آیین نامه جدید، فرآیندهای مربوط به ثبت شناسه‌ها و دریافت شناسه رهگیری در سامانه جامع تجارت، سامانه رهگیری و دیگر سامانه‌های مرتبط به صورت رایگان می‌باشد. این مسئله نیز یکی از نقیصه‌های اصلی طرح شبنم را برطرف می‌نماید. چنانچه در یادداشت قبل اشاره شد، نگاه درآمد زایی به فروش شناسه‌های رهگیری یکی از مشکلات اصلی طرح شبنم بود.

اما با وجود نکات مثبتی که به آن‌ها اشاره گردید، همچنان بسیاری از نکات اجرایی که در مورد طرح شبنم با ابهاماتی همراه بود، در این آیین نامه جدید نیز به آن‌ها اشاره نشده و بررسی آن‌ها بر عهده کارگروهی متشکل از نمایندگان وزارت صنعت، وزارت ارتباطات، ستاد مبارزه با قاچاق، گمرک و سایر دستگاه‌های مرتبط با آن گروه کالایی گذارده شده است. این نکات از مسائلی هستند که در اجرا برای طرح شبنم مشکلاتی جدی ایجاد کردند و سودجویان با بهره‌گیری از آن‌ها، شرایط را برای وفور شناسه‌های تقلبی فراهم کردند که عبارتند از:

۱. جزئیات سازوکار رساندن شناسه کالا به کالاهای مجاز (وارداتی و تولیدی) به طوریکه شناسه تنها به کالاهای مجاز برسد و امکان جعل آن فراهم نباشد.

۲. نحوه دریافت شناسه کالا برای کالاهایی که اکنون در بازار و انبارها موجود هستند و شناسه ندارند.

۳. چگونگی نصب و یا درج شناسه بر روی گروه کالاهای مختلف (بسته بندی، فله و ...).

۴. جزئیات مربوط به ساختار شناسه رهگیری، نحوه همکاری و اشتراک‌گذاری دستگاه‌ها، روش شناسه‌گذاری و چگونگی تخصیص نیازهای فنی هر دستگاه، نحوه استعلام، شیوه پاسخگویی به استعلامات مردمی و دستگاه‌های نظارتی و زنجیره تأمین در خصوص هر گروه کالایی و همچنین سطح دسترسی به اطلاعات شناسه رهگیری برای استعلام‌کنندگان.

بنابراین می‌توان گفت گرچه در آیین نامه جدید به برخی از نقاط ضعف طرح شبنم توجه شده اما به دلیل عدم طراحی سازوکارهای مغفولی که در بالا اشاره شد و همچنین نبود بسترهای اجرایی لازم، نمی‌توان این آیین نامه را حل‌کننده تمامی مشکلات رهگیری کالا دانست؛ با این حال برای ارزیابی مناسبتر، لازم است تا مشخص شدن سازوکارهای تکمیلی و نحوه اجرای آن منتظر ماند. اما مسئله‌ای که ضرورت دارد اینکه هرچه سریعتر طرحی که نقاط قوت طرح شبنم را در برداشته باشد و نقاط ضعف آن را بر طرف کرده باشد، اجرایی شود تا زمینه مبارزه جدی با کالاهای قاچاق در سطح عرضه و خرده‌فروشی فراهم گردد.

با این حال مبارزه با قاچاق کالا در سطح عرضه، تنها به رهگیری کالا منحصر نمی‌شود. در واقع طرح رهگیری کالا، واردکنندگان را موظف می‌کند که برای کالاهای خود شناسه رهگیری دریافت نمایند تا امکان تشخیص کالای قاچاق در سطح خرده‌فروشی فراهم شود. اما چنانچه کالاهای بدون شناسه رهگیری نیز در سطح عرضه بتوانند بدون مشکل خرید و فروش شوند، رهگیری کالاها کار را برای قاچاقچیان چندان دشوار نمی‌سازد. بنابراین می‌توان گفت اجرای طرح رهگیری کالا تنها نیمی از راه مبارزه با قاچاق در سطح عرضه است و نیم دیگر راه، جلوگیری از فروش محصولات قاچاق است.

در حال حاضر به دلایل مختلف در بازار کشور، محصولات قاچاق خریداران زیادی دارند. در بسیاری از موارد خریداران توجهی به مجاز بودن کالای خریداری شده ندارند و در برخی موارد نیز حتی در صورتی که بدانند کالا به صورت قاچاق وارد کشور شده، بازهم اقدام به خرید آن کالا می‌نمایند. از این رو لازم است در کنار اجرای طرح رهگیری کالاهای وارداتی، سازوکارهایی برای جلوگیری از فروش عمده محصولات قاچاق در بازار فراهم شود.

در همین راستا از اواسط سال ۱۳۹۵ مرحله اول طرح کشوری «مبارزه با قاچاق در سطح عرضه» با محوریت لوازم خانگی، تجهیزات پزشکی و لوازم آرایشی و بهداشتی، توسط سازمان تعزیرات حکومتی و با همکاری اتاق اصناف، گمرک، نیروی انتظامی، وزارت صنعت، معدن و تجارت و وزارت بهداشت به اجرا درآمد. هدف از اجرای این طرح نیز نا امن کردن بازار امن عرضه کالاهای قاچاق برای قاچاقچیان است.

مرحله اول این طرح جنبه ارشادی و آموزشی دارد و به اطلاع رسانی، آگاه‌سازی و انطباق اصناف و فروشندگان با قوانین و آیین‌نامه‌ها به منظور خودداری از فروش کالای قاچاق اختصاص دارد. این مرحله فرصتی برای صاحبان واحدهای صنفی است تا ضمن آگاهی از قوانین و مقررات، نسبت به عرضه نکردن کالاهای قاچاق اقدام کنند. اما در مراحل بعد

گشت‌های سازمان تعزیرات فروشگاه‌ها را مورد بازرسی قرار می‌دهند و با فروشندگانی که اقدام به فروش کالای قاچاق نمایند برخورد جدی می‌نمایند.

همچنین مقرر شده است در صورت مشاهده فروش محصولات قاچاق در یک واحد صنفی، علاوه بر ضبط کالا، جریمه‌ای معادل دو برابر ارزش کالا (که با تکرار، بر میزان این جریمه افزوده می‌شود) از آن واحد صنفی اخذ گردد و علاوه بر این امکان پلمپ واحدهای صنفی متخلف نیز در قانون در نظر گرفته شده است.

از آنجا که طبق قانون فروش کالای قاچاق توسط واحدهای صنفی جرم محسوب می‌شود، هر زمان که مشخص شود یک واحد صنفی کالای قاچاق به فروش می‌رساند، نهادهای نظارتی و انضباطی موظفند با این واحد صنفی برخورد نمایند. به همین دلیل بازرسان سازمان تعزیرات حکومتی به عنوان متولی نظارت بر اجرای قانون در این زمینه، از گذشته گشت‌هایی برای کنترل بازار عرضه انجام می‌دادند. اما در طرح جدید تلاش شده است با هماهنگی ایجاد شده بین دستگاه‌های مختلف، این نظارت به شکل ضربتی و با هدف نا امن کردن بازار فروش صورت بگیرد. از طرف دیگر از آنجا که در این بازرسی‌ها قاضی تعزیرات نیز حضور دارد، امکان صدور حکم جریمه و یا دیگر احکام در محل و بدون نیاز به تشکیل پرونده و رسیدگی در دادسراها فراهم است تا موجب تأثیرگذاری بیشتر این طرح گردد.

مسئله ای که ممکن است در اجرای این طرح مشکل آفرین باشد، امکان پرداخت رشوه توسط واحدهای صنفی به بازرسان است که به دلیل برخورد حضوری و غیرسیستمی بازرسان با فروشندگان بستر آن فراهم است. بنابراین لازم است برای رفع این نقیصه، نیز تدابیری اتخاذ گردد. تعیین جریمه‌های بازدارنده برای پرداخت کننده و گیرنده رشوه و یا ثبت سیستمی اطلاعات اصناف، از جمله راهکارهای جلوگیری از این مشکل است.

۶,۵ ضرورت مقابله با عرضه کالای قاچاق در فروشگاه‌های مجازی

چنانچه گفته شد یکی از اقدامات اساسی در راستای مبارزه با قاچاق کالا، محدود ساختن امکان فروش کالاهای قاچاق در سطح عرضه است. رهگیری کالاهای وارداتی به منظور امکان تشخیص کالای قاچاق و غیرقاچاق در سطح عرضه و همچنین مبارزه با فروش کالاهای قاچاق در سطح عرضه، اقداماتی در همین راستا هستند که پیشتر به آن‌ها پرداخته شد.

اما در این میان یکی دیگر از اقدامات لازم، ضرورت ساماندهی به فروشگاه‌های فعال در فضای مجازی است. با توجه به رشد روزافزون فضای مجازی و داد و ستد از طریق این محیط، لازم است بررسی ابعاد خرید و فروش کالای قاچاق از طریق محیط‌های مجازی و راهکارهای مقابله با آن به صورت ویژه در دستور کار قرار گیرد.

دستگاه‌هایی که لازم است در این زمینه با ستاد مبارزه با قاچاق کالا، که متولی اصلی مبارزه با قاچاق کالا است، همکاری نمایند عبارتند از: شورای عالی فضای مجازی، سازمان فناوری اطلاعات، سازمان توسعه تجارت الکترونیک، سازمان حمایت از مصرف کنندگان و تولیدکنندگان، مرکز اصناف و بازرگانان و پلیس فتا.

در حال حاضر اغلب فروشگاه‌هایی که در فضای مجازی به فروش کالا مبادرت دارند، برای جلب اعتماد مشتریان خود اقدام به دریافت «نماد اعتماد الکترونیکی» می‌نمایند. این نماد که دریافت آن طبق قانون برای تمامی کسب و کارهای اینترنتی الزامی است، توسط «مرکز توسعه تجارت الکترونیکی»^۸ که زیرمجموعه وزارت صنعت، معدن و تجارت است، به کسب و کارهای اینترنتی معتبر اعطاء می‌گردد.

تاکنون ۱۸ هزار کسب و کار اینترنتی موفق به اخذ نماد اعتماد الکترونیکی شده‌اند. مرکز توسعه تجارت الکترونیکی با اعطای نماد اعتماد الکترونیکی، هویت صاحب و محل فعالیت کسب و کارهای اینترنتی را احراز می‌نماید. مسئولیت صحت فعالیت کسب و کار اینترنتی و کلیه محتوای منتشر شده در وب سایت بر عهده صاحب کسب و کار اینترنتی می‌باشد اما دارنده نماد اعتماد الکترونیکی، تحت نظارت دستگاه‌های مسئول، ملزم به رعایت قوانین و مقررات مندرج در تعهدنامه نماد می‌باشد.

در تعهدنامه این نهاد ذکر شده است که کسب و کارهای اینترنتی موظف به رعایت دستورالعمل‌ها و قوانین ناظر بر عرضه کالا و خدمات در محیط الکترونیکی هستند. اما با مراجعه به این قوانین در سایت مرکز توسعه تجارت الکترونیکی^۹ جای خالی مواردی همچون «قانون مبارزه با قاچاق کالا»، «مقررات صادرات و واردات کشور» و «امور گمرکی» به چشم می‌خورد. در واقع مسئولین این نهاد هنوز به اهمیت جلوگیری از فروش کالاهای قاچاق در فروشگاه‌های مجازی پی نبرده‌اند و از این رو الزام به قوانین مذکور را جزء تعهدات کسب و کارهای اینترنتی قرار نداده‌اند.

بنابراین به نظر می‌رسد گرچه در زمینه ساماندهی کسب و کارهای اینترنتی اقدامات خوبی انجام شده اما همچنان در این زمینه ضرورت مقابله با عرضه کالای قاچاق در بین کسب و کارهای دارای مجوز نهادینه نشده است. مشاهدات نیز نشان می‌دهد که بسیاری از کالاهای وارداتی که در حال حاضر توسط این فروشگاه‌های به اصطلاح مجاز به فروش می‌رسد، از روش‌های غیر رسمی وارد کشور شده است. بنابراین این فروشگاه‌ها نیز در کنار خدماتی که به مردم می‌دهند، به بستری برای تسهیل فروش کالاهای قاچاق در سطح خرده فروشی تبدیل شده‌اند.

^۸ www.enamad.ir

^۹ www.enamad.ir/laws.aspx

از طرف دیگر در حال حاضر بسیاری از فروشگاه‌های دیگر تحت سایت و یا صفحات مجازی، بدون دریافت این نماد اقدام به فروش محصولات خود می‌نمایند که نظارت بر آن‌ها را دشوار کرده‌است. این فروشگاه‌ها یا اغلب در داخل کشور آدرس مشخصی ندارند و یا در خارج از کشور مستقر هستند و محصولات خود را از طریق پست و یا دیگر راه‌های غیرقانونی به کشور وارد می‌نمایند.

بنابراین چنانچه گفته شد لازم است ابعاد خرید و فروش کالای قاچاق از طریق محیط‌های مجازی دارای نماد اعتماد و فاقد آن و راهکارهای مقابله با آن به صورت ویژه در دستورکار قرار گیرد. باین حال برای این منظور اقدامات زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱. به تمامی فروشگاه‌های دارای نماد اعتماد و یا فاقد آن این اطلاع رسانی عمومی انجام شود که فروش کالاهای قاچاق و فاقد مدارکی که نشان از واردات رسمی آن‌ها دارد، جرم محسوب می‌شود و مشمول جریمه می‌گردد؛ چراکه در حال حاضر این مسئله با جدیت به این فروشگاه‌ها اعلام نشده است؛

۲. بازرسی‌هایی از این شرکت‌ها به منظور اطمینان از روند واردات رسمی کالاهای خارجی توسط آن‌ها انجام گیرد؛

۳. به منظور مقابله با فروش کالاهای قاچاق از فروشگاه‌های فاقد نماد اعتماد، واردات محموله‌های پستی با مبدأ واحد محدود گردد؛

۴. این مسئله که خرید کالاهای قاچاق از فروشگاه‌های اینترنتی، در صورت کشف مشمول جریمه می‌گردد، به مردم نیز به درستی اطلاع رسانی گردد.

۷,۵ ضرورت رفع گریزگاه‌های قانونی ورود کالای قاچاق

حجم عمده ورود کالای قاچاق به کشور نشان از آن دارد که قاچاقچیان کالا از هر فرصتی برای ورود کالای مورد نظر خود به کشور استفاده می‌کنند و این مسئله ضرورت رفع گریزگاه‌های قانونی قاچاق را بیش از پیش ساخته است.

در حال حاضر قوانین تجارت خارجی کشور، از جمله قانون «مقررات صادرات و واردات» و آیین نامه اجرایی آن، قانون «امور گمرکی» و آیین نامه اجرایی آن و همچنین قانون «ساماندهی مبادلات مرزی»، به گونه‌ایست که به دلایل مختلفی گریزگاه‌های متعددی وجود دارد که قاچاقچیان می‌توانند از آن‌ها استفاده نمایند.

به گفته برخی از مسئولین معافیت‌های مختلفی که در قانون به دلایل مختلف در نظر گرفته شده است به ۶۵ مورد می‌رسد. در برخی موارد این معافیت‌ها و گریزگاه‌ها به دلایلی منطقی وضع شده‌اند ولی لازم است برای عدم سوءاستفاده قاچاقچیان از آن‌ها، تدابیری اتخاذ گردد و در برخی موارد نیز وجود چنین معافیت‌هایی توجیه منطقی ندارد.

بنابراین گرچه حجم عمده قاچاق کالا از طریق مبادی رسمی کشور و با جعل اسناد وارد کشور می‌گردد و حجم کالاهایی که از روش‌های غیرمعمول وارد کشور می‌گردد به مراتب کمتر است، اما یکی از اقدامات لازم برای مبارزه با

قاچاق کالا به کشور، اتخاذ تدابیری در خصوص رفع گریزگاه‌های قانونی قاچاق کالا است. در ادامه گریزگاه‌های قانونی ورود کالای قاچاق به کشور بررسی شده است:

۱. معافیت‌های مرز نشینان

ساماندهی تجارت و مبادلات کالا در مناطق مرزی در تأمین حقوق و معیشت مردم این مناطق بسیار مهم است. برای این منظور در قوانین تجارت کشور تسهیلاتی برای تجارت مرز نشینان در نظر گرفته شده است: کلیه اهالی ساکن در مناطق مرزی کشور به استثنای اهالی ساکن در شهرهای مرکز شهرستان‌ها، با دریافت کارت مبادلات مرزی مشمول تسهیلات مبادلات مرزی خواهند بود.

دارندگان کارت مبادلات مرزی می‌توانند به صورت مستقل اقدام به مبادله مرزی نمایند و یا کارت خود را به یکی از شرکت‌های تعاونی مرز نشین محل سکونت خود که در آن عضویت دارند، واگذار نمایند. اقلامی که توسط مرز نشینان وارد کشور می‌شود، تا سقف تعیین شده مشمول ۵۰٪ (برای اقلام غیر خوراکی) تا ۱۰۰٪ (برای اقلام خوراکی) درصد تخفیف در پرداخت حقوق گمرکی می‌گردد.

خرید و فروش کالاهایی که با استفاده از این تسهیلات وارد کشور شده‌اند، در استان‌های مرزی به صورت خرده‌فروشی مجاز است، ولی خروج آن‌ها از استان‌های مرزی به سایر نقاط کشور فراتر از سقف تعیین شده، به صورت تجمیعی و تجاری با تأیید شورای ساماندهی مبادلات مرزی استان صورت می‌گیرد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد در برخی موارد این معافیت‌ها منجر به واردات قابل توجه یک کالای ممنوع به داخل کشور شده است؛ به عنوان نمونه می‌توان به واردات شکر در سال گذشته و همچنین واردات برنج در فصول ممنوعیت واردات در سال جاری و سال گذشته اشاره کرد.

از طرف دیگر تسهیلات در نظر گرفته شده بیش از آنکه به مردم محروم ساکن در مناطق مرزی کشور برسد، به سودجویانی می‌رسد که با پرداخت مبالغی اندک، کارت مبادلات مرزی مرز نشینان را دریافت می‌کنند و از این تسهیلات در جهت ورود کالاهای مورد نظر خود استفاده می‌نمایند. بنابراین لازم است برای ساماندهی تسهیلات در نظر گرفته شده تدابیری اتخاذ گردد.

۲. تأسیس بازارچه‌های مرزی در مبادی ورودی کشور

طبق تعریف موجود در قانون، بازارچه مرزی محوطه‌ای محصور واقع در نقاط مرزی است که در آنجا تشریفات ترخیص کالای مجاز برای مبادلات مرزی صورت می‌گیرد و مرز نشینان می‌توانند کالاها و محصولات مجاز را در آنجا مبادله نمایند. در واقع هدف از تأسیس بازارچه‌های مرزی تسریع در فرآیند تجارت مرز نشینان است که به آن‌ها در استفاده از تسهیلاتی که در قسمت قبل بیان شد کمک می‌نماید. در حال حاضر ۲۶ بازارچه مرزی در مرزهای کشور تأسیس شده و مرز نشینان می‌توانند با استفاده از این بازارچه‌ها ۷۱٪ کالا را با تخفیف ۵۰ تا ۱۰۰ درصدی در حقوق گمرکی خریداری و وارد کشور نمایند.

ارزش کل کالاهای قابل مبادله در مناطق مرزی متناسب با وضعیت اجتماعی، اقتصادی و تعداد ساکنان مرزنشین محدوده‌های مرزی، تعیین می‌گردد اما در بسیاری از موارد نظارت دقیقی بر میزان مبادله کالا در این بازارچه‌ها صورت نمی‌گیرد و این مسئله می‌تواند در افزایش ورود کالا بدون تشریفات قانونی، که در واقع به معنی قاچاق کالا به کشور است، مؤثر باشد.

۳. معافیت‌های وارداتی دیگر

علاوه بر خانوارهای مرزنشین و شرکت‌های تعاونی آن‌ها، طبق قانون مقررات صادرات و واردات کشور، ملوانان، کارگران ایرانی شاغل در خارج از کشور، پبله‌وران (شخص ساکن مناطق مرزی با حداقل سه سال سابقه سکونت مستمر و دارای کارت پبله‌وری) و کارکنان شناورها نیز از تسهیلاتی برای واردات کالا به کشور برخوردار هستند. طبق قانون کالاهای قابل ورود این دسته نیز که برای مصرف شخصی وارد کشور می‌شود از ۳۰ تا ۱۰۰ درصد از پرداخت حقوق ورودی معاف می‌باشد. در این مورد نیز نظارت چندانی بر اینکه واردکنندگان سقف مورد نظر را رعایت نمایند و یا اینکه کالاها را تنها برای مصارف شخصی وارد نمایند صورت نمی‌گیرد و این مسئله نیز شرایط را برای ورود غیرقانونی کالاها فراهم کرده است.

۴. معافیت‌های بار همراه مسافر

طبق قانون امور گمرکی کشور، مسافری که وارد کشور می‌شود می‌تواند علاوه بر وسایل شخصی خود، تا ۸۰ دلار بدون پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی، کالای غیرتجاری (به منظور فروش در داخل کشور نباشد) وارد کشور نماید.

با اینحال از طرفی در قانون ضابطه مشخصی برای مقدار و میزان کالای وارداتی همراه مسافر در مصارف شخصی تعیین نشده است؛ به طور مثال اگر فرد متمولی بخواهد برای خانه‌اش چهار دستگاه تلویزیون ال ای دی وارد کند، قانون معیار و تعریف دقیقی از مصرف شخصی ندارد؛ و از طرف دیگر تشخیص تجاری بودن یا نبودن کالاهای دیگری که تا سقف ۸۰ دلار قابل واردات است، در قانون بدون در نظر گرفتن شرایط دقیق به کارشناسان گمرک واگذار شده است. علاوه بر این از آنجا که محدودیتی برای تعداد مسافرت افراد در نظر گرفته نشده، در بسیاری از موارد افراد بین مرز ایران و کشورهای دیگر بارها تردد می‌نمایند و از این طریق حجم قابل توجهی از کالاهای خارجی را به داخل کشور منتقل می‌نمایند. از این رو معافیت بار همراه مسافر نیز به راهی برای توجیه ورود کالای غیررسمی و فروش آن در بازار کشور تبدیل شده است.

به طور میانگین سالانه بین ۸ تا ۱۰ میلیون ورود مسافر به کشور گزارش شده است که چنانچه نیمی از آن‌ها از معافیت ۸۰ دلار واردات معاف از تعرفه گمرکی استفاده کرده باشند، حتی بدون در نظر گرفتن اقلامی که با عنوان مصرف شخصی وارد شده، بالغ بر ۴۰۰ میلیون دلار کالا از این طریق وارد کشور شده است.

برای کاهش میزان کالاهایی که از این طریق وارد کشور می‌گردد لازم است اولاً ملاک مصرف شخصی و همچنین تجاری بودن یا نبودن کالاهای همراه مسافر به درستی تدوین و اجرا گردد و دوماً هر مسافر تنها یک یا دو بار در سال اجازه استفاده از این تسهیلات را داشته باشد.

۵. قوانین مربوط به واردات کالا از طریق اداره پست

نحوه دریافت حقوق گمرکی از کالاهای وارداتی از طریق پست نیز تا سقف معین با دیگر کالاهایی که وارد کشور می‌شود متفاوت است. طبق ماده ۳۹ آیین نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات کشور، «ترخیص کالاهایی که از طریق پست وارد می‌شود مشروط برآنکه جنبه تجاری پیدا نکند تا ارزش حداکثر ۵۰ دلار به نام هر نفر بدون پرداخت حقوق گمرکی و سود بازرگانی، بدون مطالبه کارت بازرگانی و مجوزهای مقرر در جدول مقررات صادرات و واردات، بلامانع است.»

اما از آنجا که قیمت محموله‌های پستی به طور دقیق مشخص نیست، در بسیاری از موارد کالاهای بالاتر از ۵۰ دلار نیز بدون پرداخت حقوق ورودی وارد می‌گردند و سقف ۵۰ دلار رعایت نمی‌گردد. حتی در مواردی که قیمت کالاها بیش از ۵۰ دلار تشخیص داده می‌شود نیز عمدتاً حقوق ورودی بر مبنای وزن محموله اخذ می‌گردد که درخصوص کالاهایی همچون پوشاک که وزن سبکی دارند تعرفه اخذ شده از تعرفه‌ای که در صورت ورود قانونی باید پرداخت شود، به مراتب پایین‌تر است.

گرچه در قانون در صورتی که ورود کالا از این طریق به صورت یک جریان تجاری درآید یا مشکلات دیگری را برای کشور ایجاد نماید، این اختیار برای وزارت صنعت، معدن و تجارت در نظر گرفته شده که از ترخیص این کالاها جلوگیری نماید، اما در عمل اولاً تشخیص این مسئله چندان ساده نیست و از طرف دیگر نظارت چندان دقیقی بر روند واردات کالا از طریق ادارات پست صورت نمی‌گیرد و این مسئله راه را برای سوء استفاده قاچاقچیان فراهم کرده است.

به طور خاص چنانچه افرادی بتوانند با بازاریابی در داخل کشور، مشتریان خود را پیدا نمایند، می‌توانند محصولات هریک از مشتریان خود را از این طریق و بدون پرداخت حقوق گمرکی، برای آن‌ها ارسال نمایند. در حال حاضر این مسئله در مورد پوشاک به طور نسبی رواج دارد.

۶. ورود موقت کالا

به منظور تسهیل در فرآیند تولید کشور در قانون امور گمرکی تسهیلاتی برای واردات کالاهایی که در فرآیند صادرات مورد استفاده قرار می‌گیرند، در قالب «ورود موقت» و «ورود موقت برای پردازش» در نظر گرفته شده است.

«ورود موقت» در خصوص کالاهایی است که به کشور وارد می‌شوند و باید ظرف مهلت معینی بدون اینکه تغییری در آن ایجاد شود (مگر ناشی از استهلاک) خارج گردد. ورود موقت مستلزم اخذ تضمین به میزانی که گمرک تعیین کند و در برخی موارد تعهد کتبی است اما از پرداخت حقوق ورودی معاف است. این رویه عمدتاً در مواردی مورد استفاده قرار می‌گیرد که کالا برای انجام عملیاتی وارد کشور می‌گردد و بعد از اتمام آن از کشور خارج می‌شود. به عنوان نمونه

می‌توان به «کالاهایی که به منظور عرضه در نمایشگاه‌ها وارد کشور می‌شود»، «ماشین آلات و دستگاه‌هایی که در انجام پروژه‌های مختلف همچون فیلمبرداری، فعالیت‌های عمرانی، نصب کارخانجات، تعمیر ماشین آلات و دیگر خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرند»، «وسایل نقلیه مسافران غیر مقیم» و «ظروف و وسایل برای بسته‌بندی کالاهای صادراتی» اشاره کرد.

«ورود موقت برای پردازش» نیز برای کالاهایی است که به قلمرو گمرکی وارد شود تا ساخته، تکمیل، تعمیر و یا فرآوری شود و صادر شود و یا در فرآیند ساخت محصول صادراتی مصرف گردد. ورود این کالاها نیز بدون پرداخت حقوق ورودی میسر است.

معافیتی که در قانون برای ورود این دسته از کالاها به کشور در نظر گرفته شده، موجب شده در برخی موارد قاچاقچیان کالاهای خود را با استفاده از این بندهای قانونی وارد کشور نمایند و در بازار داخل کشور به فروش برسانند و در ادامه با ترفندهای دیگری کار خود را توجیه نمایند. به طور قطع وجود این معافیت‌ها در قانون برای رونق فعالیت تولیدکنندگان داخلی اقدامی مناسب است اما لازم است با اتخاذ تدابیری شرایط برای عدم سوء استفاده قاچاقچیان از این معافیت‌ها فراهم گردد.

۷. امکان استفاده از کارت‌های بازرگانی اجاره‌ای

فرآیند واردات توسط واردکنندگان کالاها در پرونده تجاری آن‌ها ثبت می‌گردد و تمدید کارت‌های بازرگانی و فراهم شدن امکان ادامه فعالیت تجاری واردکنندگان در گرو عدم ارتکاب عمل خلاف قانون، از جمله قاچاق است. از این رو چنانچه محموله قاچاق یک قاچاقچی برای یک بار کشف و ضبط گردد، آینده فعالیت تجاری این فرد تحت الشعاع قرار می‌گیرد.

به همین دلیل قاچاقچیان که کالاهای خود را با استفاده از جعل اسناد و یا روش‌های گوناگون دیگر از مبادی رسمی وارد کشور می‌نمایند، برای اینکه از عواقب کشف احتمالی محموله‌های خود در امان باشند و دست کم آینده فعالیت تجاری خود را تضمین نمایند، عمدتاً از کارت بازرگانی افراد کم اطلاع برای فعالیت‌های تجاری خلاف قانون خود استفاده می‌نمایند. در این صورت چنانچه یکی از محموله‌های قاچاق این افراد کشف گردد، ردی از آنان باقی نمی‌ماند و به راحتی می‌توانند در آینده نیز به فعالیت تجاری خود، اینبار با استفاده از کارت بازرگانی یک فرد کم اطلاع دیگر، ادامه دهند.

بنابراین صدور آسان و شرایط استفاده کارت بازرگانی شرایطی را فراهم کرده است که قاچاقچیان کالا بتوانند با استفاده از آن حاشیه امنیتی برای خود ایجاد نمایند. برای حل این معضل لازم است فرآیند صدور و استفاده از کارت بازرگانی تصحیح گردد. برای این منظور پیشنهادهای از قبیل «تعیین سقف تجارت کارت بازرگانی متناسب با اعتبار سنجی اشخاص»، «محدودیت سقف تجارت کارت بازرگانی در سال‌های ابتدایی صدور»، «اعمال محدودیت‌های بیشتر در صدور کارت بازرگانی برای اشخاص حقیقی» و «اخذ مالیات علی الحساب در زمان ترخیص کالا از گمرک و محاسبه آن در زمان پرداخت مالیات شخص به دولت» از سوی کارشناسان مطرح شده است.

۸. ترانزیت

ترانزیت یا عبور موقت یکی از رویه‌های گمرکی است که در آن کالا به منظور عبور از کشور از یک گمرک وارد و از گمرک دیگر خارج می‌شود. عبور دهنده متعهد می‌شود کالا را ظرف مهلتی که متناسب با مسافت، نوع وسیله حمل و فصول سال تعیین می‌شود از گمرک مشخص شده خارج نماید.

ترانزیت کالا از کشور در واقع صادرات خدمات به حساب می‌آید و علاوه بر منافع اقتصادی در افزایش تعاملات ایران با کشورهای همسایه نیز بسیار مفید است. با اینحال از آنجا که این رویه گمرکی راه را برای ورود کالا به کشور بدون پرداخت حقوق ورودی هموار کرده، به یکی از اصلی‌ترین روش‌های قاچاقچیان برای ورود کالاهای خود به داخل کشور تبدیل شده است.

طبق گفته مسئولین در گذشته ثبت ورود و خروج کانتینرهای ترانزیتی به طور متمرکز صورت نمی‌گرفت و چنانچه کانتینری از کالا وارد کشور میشد ولی از کشور خارج نمیشد، به سختی امکان پیگیری آن فراهم بود. به عنوان مثال در یک بررسی یک کامیون بیش از ۶۰۰ بار ثبت ورود داشته اما خروجی برای آن ثبت نشده بود که هیچ معنی جز قاچاق کالا به داخل کشور با سوء استفاده از فرآیند ترانزیت نداشت.

اما از چند سال قبل سامانه‌هایی متمرکز برای رصد محموله‌های ترانزیتی در زمان ورود و خروج در نظر گرفته شده و چنانچه محموله‌ای بعد از اتمام زمان در نظر گرفته شده برای خروج اقدام نماید، متخلف در نظر گرفته شده و با آن برخورد می‌شود. همچنین به گزارش گمرک از ابتدای تیرماه سال جاری با بهره‌گیری از سامانه هوشمند مدیریت اطلاعات (MIS) مانیتورینگ کامیون‌ها و کالاهای عبوری اعم از داخلی و خارجی در دستور کار قرار گرفته است. «سامانه هوشمند مدیریت اطلاعات» کلیه اطلاعات مربوط به کالاهای عبوری داخلی و خارجی شامل اظهارنامه‌های ترانزیتی و اطلاعات پروانه‌های عبوری و همچنین اطلاعات دیگر مربوط به سوابق و عملکرد کاربران و شرکت‌های حمل‌ونقل را به طور اتوماتیک دریافت و در مرکز داده جمع‌آوری می‌کند و به منظور نظارت هوشمند بر عملکرد شرکت‌های حمل‌ونقل در بخش ترانزیت، گزارش‌های منظمی در اختیار حوزه‌های نظارتی قرار می‌دهد.^{۱۰}

رصد هوشمند محموله‌های ترانزیتی به همراه ثبت سوابق کاری صاحبان کالا، رانندگان و شرکت‌های حمل و نقل تأثیر زیادی در کاهش میزان سوء استفاده قاچاقچیان از این رویه گمرکی دارد. اما این مسئله نیز نمی‌تواند میزان سوء استفاده را به صفر برساند. در واقع در حال حاضر تنها این مسئله مورد بررسی قرار می‌گیرد که محموله ترانزیتی با همان وزنی که وارد کشور شده به صورت پلمپ از کشور خارج گردد.

به عنوان مثال در یک مورد از کشفیات محموله‌ای از میوه به منظور ترانزیت وارد کشور شده ولی در یکی از شهرها بار خود را تخلیه می‌نماید و به همان وزن میوه‌ی دیگری را بار می‌زند و برای خروج به سمت گمرک مورد نظر می‌رود. در

¹ <http://www.irica.gov.ir/Portal/Home/ShowPage.aspx?Object=News&CategoryID=405be8d0-db56-40b8-9397-4eb5f4c63f35&WebPartID=fdcafcc9-3030-4de4-b5ea-acd13bb32716&ID=1ce3a8d2-dc87-4d7e-9266-7823663f2cda>

واقع یکی از روش‌های اصلی ورود میوه‌های قاچاق که واردات رسمی آن‌ها ممنوع است نیز استفاده از همین شیوه است.

بنابراین لازم است تدابیری اتخاذ گردد که امکان تخلیه و بارگیری مجدد محموله‌های ترانزیتی در داخل کشور نیز میسر نباشد تا امکان سوءاستفاده قاچاقچیان از این رویه گمرکی به حداقل برسد. الزام به استفاده از سیستم‌های موقعیت یاب مکانی و فراهم شدن امکان رصد مکان محموله‌های ترانزیتی از جمله اقداماتی است که گرچه هزینه محموله‌های ترانزیتی را اندکی افزایش می‌دهد ولی شرایط را برای کشف تخلیه و بارگیری احتمالی این محموله‌ها بیش از پیش فراهم می‌نماید.

۹. معافیت‌های مناطق آزاد تجاری

یکی دیگر از معافیت‌هایی که در سال‌های اخیر به طور قابل توجه مورد استفاده قاچاقچیان قرار گرفته است، معافیت‌های مناطق آزاد تجاری است. منطقه آزاد تجاری محدوده حراست شده‌ی بندری و غیر بندری است که با هدف رونق تولید از شمول برخی از مقررات جاری کشور خارج است. معافیت‌هایی همچون «معافیت‌های مالیاتی»، «معافیت حقوق گمرکی واردات کالا»، «امکان مسافرت افراد غیر ایرانی بدون نیاز به ویزا»، «امکان مالکیت صد درصدی برای افراد غیر ایرانی» و «عدم وجود تشریفات زاید ارزی و اداری و مقررات دست و پاگیر» موجب شده است فرآیند واردات کالا به مناطق آزاد در مقایسه با واردات کالا به داخل سرزمین اصلی بسیار راحت تر باشد.

درحالی‌که فلسفه اعطای این مجوزها رونق تولید و در نتیجه صادرات محصولات تولیدی در آن مناطق بوده است، سهولت در واردات کالا موجب شده‌است بسیاری از قاچاقچیان با سوء استفاده از شرایط واردات کالا به مناطق آزاد، کالاهای خود را به این مناطق وارد و در آنجا انبار نمایند و در ادامه به روش‌های گوناگون و کم هزینه دیگری کالاهای خود را به داخل سرزمین اصلی برسانند.

طبق قانون چنانچه شخصی بخواهد کالایی را از مناطق آزاد به سرزمین اصلی وارد نماید، باید تمامی تشریفات قانونی واردات کالا، اعم از پرداخت حقوق گمرکی را بگذراند. اما در حال حاضر شرایط مناطق آزاد به گونه‌ایست که محموله‌های وارداتی از خارج کشور به مناطق آزاد، بدون طی مراحل قانونی به سرزمین اصلی وارد می‌شوند و در بازار داخل کشور به فروش می‌رسند.

در نبود معافیت‌های مناطق آزاد قاچاقچیان مجبور بودند کالای قاچاق خود از کشور مبدأ با جعل اسناد خارج نمایند و در مسیر ورود به ایران نیز خطرات و سختی‌هایی را متحمل گردند. اما با وجود مناطق آزاد دیگر خبری از این خطرات نیست و قاچاقچیان به راحتی کالای خود را با اسناد رسمی به مناطق آزاد وارد می‌نمایند و تنها کار دشوارشان وارد کردن کالا از مناطق آزاد به سرزمین اصلی است.

بنابراین می‌توان گفت وجود معافیت‌های مناطق آزاد خطرات و سختی‌های قاچاقچیان را تا حدود زیادی از بین برده است. به عنوان مثال طبق قانون اشخاص اجازه دارند کالاهای وارداتی به مناطق آزاد را به راحتی تا ۸۰۰ متری مرز

سرزمین اصلی بیاورند، درحالیکه در خصوص مرزهای خارجی کشور این عدد ۵۰ کیلومتر است و این مسئله کار را برای قاچاقچیان بسیار تسهیل کرده است.

در کنار روش‌های غیرقانونی که قاچاقچیان برای ورود کالاهای خود به سرزمین اصلی از آن بهره می‌برند، وجود بازارهای خرده فروشی گسترده در مناطق آزاد تجاری نیز یکی از روش‌های اصلی ورود کالا از این مناطق به سرزمین اصلی است. هر مسافری که از مناطق آزاد تجاری به سرزمین اصلی می‌رود می‌تواند مقداری کالا به عنوان بار همراه مسافر به سرزمین اصلی وارد نماید.

گرچه آمار دقیقی از تعداد مسافرت‌های مردم به مناطق آزاد در دست نیست ولی طبق آمار مسئولین مناطق آزاد، سالانه دست کم ۴۰۰ میلیون دلار کالا از همین طریق، که یک روش کاملاً رسمی و قانونی است، از مناطق آزاد وارد سرزمین اصلی می‌گردد. بنابراین بسیاری از قاچاقچیان که در صورت نبود مناطق آزاد مجبور بودند با روش‌های پرهزینه کالاهای خود را وارد سرزمین اصلی نمایند و به فروش برسانند، با استفاده از زیرساخت‌ها و معافیت‌های مناطق آزاد، بدون اینکه اقدام خلاف قانونی مرتکب شده باشند، کالاهای خود را به مردمی که به این مناطق سفر کرده‌اند می‌فروشند و این بدان معنی است که وجود معافیت‌های مناطق آزاد، ورود غیررسمی کالاهای قاچاق به داخل کشور را رسمیت بخشیده و تسهیل کرده است.

در حال حاضر ۷ منطقه آزاد تجاری در کشور فعال است و تأسیس ۷ منطقه آزاد تجاری جدید نیز در قالب یک لایحه از سوی دولت به مجلس شورای اسلامی پیشنهاد شده است. گرچه وجود مناطق آزاد، چنانچه به درستی مدیریت شود، می‌تواند با رونق تولید و جذب سرمایه موجبات رشد و توسعه منطقه و کشور را فراهم آورد، اما در حال حاضر به دلیل مشکلاتی که مناطق آزاد برای کشور ایجاد کرده‌اند لازم است مسئولین امر ابتدا بر رفع این مشکلات تمرکز نمایند و بعد از رفع آن‌ها به توسعه کمی مناطق آزاد مبادرت ورزند.

۸.۵ نحوه صحیح رسیدگی به کالاهای مکشوفه قاچاق و نقش سازمان اموال تملیکی

یکی دیگر از مسائلی که لازم است در مبارزه با قاچاق کالا به آن توجه جدی شود، نحوه رسیدگی به کالاهای مکشوفه قاچاق و نقش سازمان اموال تملیکی است. «سازمان جمع آوری و فروش اموال تملیکی»^۱ یکی از شرکت‌های دولتی زیر مجموعه وزارت اقتصاد است که وظیفه‌ی آن رسیدگی به کلیه امور مربوط به جمع‌آوری، نگهداری، اداره و فروش اموالی است که به موجب قانون به تملک، تصرف، تحت توقیف و یا مدیریت دولت درمی‌آیند.

جمع آوری و فروش کالاهای متروکه و قاچاق پیش از انقلاب از وظایف گمرک بود؛ پس از پیروزی انقلاب اسلامی برای مدتی این مسئولیت به نهادهای دیگری واگذار شد؛ تا اینکه در سال ۱۳۷۰ با تصویب قانونی در مجلس شورای اسلامی، این سازمان برای رسیدگی متمرکز به این امور تأسیس شد. در واقع این سازمان وظیفه تعیین تکلیف تمامی

¹ tamliki.ir

اموالی که به انحاء مختلف به تملک دولت درآمده را عهده‌دار می‌باشد که کالاهای مکشوفه قاچاق نیز بخشی از آنها هستند.

پیش از هرچیز لازم است توجه شود که کالاهای مکشوفه به طور کلی به سه دسته تقسیم می‌گردند:

۱. کالاهایی که واردات آنها ممنوع است:

این محصولات همچون مشروبات الکلی، که به هیچ عنوان امکان دریافت مجوز واردات ندارند، در صورت کشف نیز یا معدوم می‌گردند و یا در اختیار نهادهای مربوطه قرار می‌گیرند.

۲. محصولات غذایی و دارویی که فاسد شدنی هستند و برای مصرف نیاز به اخذ مجوزهای بهداشتی دارند:

محصولات غذایی و دارویی و برخی دیگر از محصولات مصرفی، به دلیل شرایط خاصی که دارند برای واردات نیاز به دریافت مجوز و یا استانداردهای متعددی هستند. کالاهایی از این دست که از قاچاقچیان کشف و ضبط می‌گردد، دارای مجوزهای مصرفی لازم نیستند. همچنین به دلیل نبود امکانات نگهداری مناسب و بالا بودن زمان تعیین تکلیف نهایی، امکان فساد و یا منقضی شدن این کالاها در طول این مدت بسیار زیاد است. در نتیجه نهادهای متولی مانند وزارت کشاورزی و وزارت بهداشت اجازه‌ی ورود این کالاها به بازار کشور را نمی‌دهند. از این رو این دسته از کالاهای مکشوفه نیز بعد از کشف، معدوم می‌گردند و راهی بازار داخل نمی‌شوند.

۳. کالاهای مجاز و یا مجاز مشروط وارداتی غیر فاسد شدنی:

دسته آخر کالاهایی هستند که عموماً هم شرایط واردات آنها از طریق روش‌های قانونی فراهم است و هم از نظر سلامت و بهداشت مشکلی برای عرضه در بازار داخل ندارند. برخی محصولات همچون خودروهای با حجم موتور بالا، که به دلایلی واردات آنها برای مدتی ممنوع می‌شود نیز جزء این دسته از کالاها هستند.

در خصوص ضرورت معدوم کردن کالاهای مکشوفه دو دسته اول هیچ اخلاف نظری وجود ندارد چراکه نه شرایط مصرف در بازار داخل را دارند و نه امکان صادرات و یا بخشیدن آنها به نهادهای خیریه فراهم است. همچنین می‌توان گفت بخش عمده کالاهای مکشوفه‌ای که تا به حال معدوم شده‌است نیز مربوط به همین دو دسته بوده است. همچنین باید توجه کرد که کالاهای دو دسته اول تنها بخش کمی از کل کالاهای مکشوفه قاچاق را شامل می‌شوند؛ طبق آمار سازمان اموال تملیکی ارزش تقریبی کالاهایی که در ۵ ماه نخست سال جاری امحاء شده‌اند حدود ۳۵ میلیارد تومان است^{۱۳} بنابراین می‌توان گفت ارزش تقریبی کل کالاهای امحاء شده کمتر از یک درصد کل کالاهای مکشوفه قاچاق و همچنین کمتر از یک هزارم کل قاچاق کالا به کشور است.

¹ <http://www.isna.ir/news/95070603231/>

¹ <https://www.epe.ir/Home/Singfe/12525>

اما در خصوص کالاهای بخش سوم، که بخش عمده کالاهای مکشوفه قاچاق را شامل می‌شود، مسئله متفاوت است. در واقع زمانی که درباره راهکارهای رسیدگی به کالاهای مکشوفه قاچاق صحبت می‌شود، تنها کالاهای دسته سوم مد نظر هستند. در خصوص این دسته از کالاها قانون مبارزه با قاچاق کالا تنها یک راهکار را در نظر گرفته است: «فروش از طریق مزایده در صورتی که به تولید داخل و یا تجارت خارجی لطمه‌ای وارد نشود». در واقع از آنجا که این کالاها پس از کشف، جزء اموال دولت محسوب می‌گردند، قانون مبارزه با قاچاق کالا سازمان اموال تملیکی را موظف کرده آن‌ها را به فروش برساند و منابع حاصل از آن را به خزانه دولت واریز نماید.

گرچه در قانون اجازه فروش کالاهایی که فروش آن‌ها به تولید داخل و یا تجارت خارجی لطمه وارد می‌نماید داده نشده اما در عمل به دلیل سلیقه‌ای بودن این حکم تنها دفعات معدودی بوده که کالاهایی به این دلیل معدوم شده باشند. بنابراین می‌توان گفت رویه معمول این سازمان که تا پیش از تصویب آیین نامه جدید در اواخر مرداد ماه سال جاری، فروش کالاهای مکشوفه قاچاق از طریق مزایده بوده است، گرچه مشکلاتی را برای تولیدات داخلی فراهم کرده اما به تعبیری خلاف قانون مبارزه با قاچاق کالا نبوده است.

با این حال این مسئله از دو منظر قابل نقد و بررسی است: اولاً رویه‌ها و فرآیند مزایده‌های سازمان اموال تملیکی تاکنون دچار عدم شفافیت‌ها و مشکلاتی بوده که شرایط را برای بهره‌برداری قاچاقچیان فراهم کرده است؛ دوماً فروش از طریق مزایده که در قانون آمده لزوماً به معنی فروش در بازار داخل کشور نیست و می‌توان گزینه‌های دیگری همچون صادرات را نیز برای این دسته از کالاهای مکشوفه در نظر گرفت.

سازمان اموال تملیکی به طور میانگین هر ماه سه مزایده (یک مزایده اموال منقول، یک مزایده اموال غیر منقول و یک مزایده فوق‌العاده) برگزار می‌نماید و در این مزایده‌ها تمامی اموالی که از طرق مختلف برای فروش به سازمان واگذار شده است را به فروش می‌رساند. کالاهای مکشوفه قاچاق و همچنین کالاهای متروکه (کالاهایی که صاحبانشان برای مدتی طولانی نتوانسته‌اند شرایط را برای واردات آن‌ها فراهم کنند و در گمرکات رها شده‌اند) نیز در صورتی که جزء کالاهای مجاز باشند، بخشی از کالاهایی هستند که از این طریق به فروش می‌رسند. حجم بالای کالاهای سپرده شده به سازمان امور تملیکی موجب شده است این سازمان به «برگزار کننده بزرگترین مزایده‌های کشور» تبدیل شود. اما فرآیندهای داخلی و مزایده‌های این سازمان دارای مشکلاتی است که به نوعی شرایط را برای بهره‌برداری قاچاقچیان فراهم کرده، که در ادامه به این مشکلات اشاره می‌گردد:

۱. امکان خرید دوباره کالا توسط قاچاقچیان:

به دلیل نبود ارتباط سیستمی بین سازمان اموال تملیکی و نهادهای نظارتی و انتظامی همچون قوه قضاییه و نیروی انتظامی، اسامی قاچاقچیان در اختیار این سازمان قرار ندارد و آن‌ها نیز امکان خرید محصولات عرضه شده در مزایده‌ها را دارند.

برای رفع این نقیصه لازم است این سازمان با ایجاد سامانه تبادل اطلاعات با دستگاه‌های مسئول، افرادی را که از آن‌ها در محاکم قضایی، نیروی انتظامی، تعزیرات حکومتی و ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، سوابق سوء در زمینه قاچاق ثبت گردیده، در لیست سیاه مشتریان قرار داده و مانع از حضور آنان در مزایده‌ها گردد.

گرچه اتصال سیستمی سازمان اموال تملیکی با نهادهای نظارتی و انتظامی کمترین اقدامی است که برای رفع این نقیصه لازم است اما در این صورت نیز این مشکل به کلی حل نخواهد شد چراکه قاچاقچیان حرفه‌ای عمدتاً از طریق عوامل خود اقدام به قاچاق کالا می‌نمایند و در بسیاری از موارد امکان حذف آن‌ها و عواملشان از مزایده‌ها فراهم نیست و لازم است برای رفع این مشکل نیز تدابیری اندیشیده شود.

۲. بازگرداندن کالای مکشوفه به خود قاچاقچیان بدون مزایده در شرایط خاص:

در برخی موارد که نوع کالا مشابه تولید داخلی تشخیص داده نشود و ارزش کل کالای قاچاق کشف شده از حدی پایین تر باشد، سازمان تنها به اخذ جریمه از صاحب کالا (قاچاقچی) بسنده می‌کند و بدون هیچ مزایده‌ای کالا را دوباره به قاچاقچی بازمی‌گرداند. به عنوان مثال این مسئله به طور گسترده در خصوص قاچاقچیان تلفن همراه برقرار است.

به نظر می‌رسد این رویه به دلیل تسهیل در فرآیند فروش کالاهای مکشوفه در نظر گرفته شده تا محموله‌هایی که ارزش چندان زیادی ندارند، بدون مزایده واگذار شوند و هزینه کمتری برای دولت داشته باشند. اما حتی اگر از بستری که این رویه برای فساد و دور زدن قانون توسط قاچاقچیان (با پرداخت رشوه به مسئولین سازمان به منظور استفاده از این شرایط در مواردی که حجم قاچاق بالاست و یا کالا مشابه تولید داخل است) فراهم می‌نماید صرف نظر کنیم، این شرایط موجب می‌شود قاچاقچیان این نوع محصولات، با سوء استفاده از این رویه اقدام به قاچاق محصولات خود در محموله‌های کوچک نمایند و در صورت کشف تنها مقداری جریمه بپردازند. بنابراین لازم است تا زمانی که برای عدم سوء استفاده قاچاقچیان از این رویه تدبیری اندیشیده نشده، اجرای آن نیز متوقف گردد.

۳. تطهیر کالاهای قاچاق با استفاده از مجوز سازمان اموال تملیکی:

هنگامی فردی کالایی را از سازمان اموال تملیکی خریداری می‌نماید، این سازمان موظف می‌شود تمامی مجوزهای لازم برای فروش آن کالا در سطح عرضه را برای خریدار تهیه نماید. این مسئله موجب شده است در موارد بسیاری قاچاقچیان بتوانند با خرید کالای مشابه خود از سازمان اموال تملیکی و فروش کالای قاچاق خود در کنار کالای خریداری شده در بازار، شرایط را برای عرضه کالاهای قاچاق کشف نشده خود در بازار فراهم نمایند. در این صورت کالای قاچاق خریداری شده از سازمان اموال تملیکی، نقش پوشش را برای کالای قاچاق کشف نشده ایفا می‌کند. بنابراین این رویه نیز شرایط را برای قاچاقچیان تسهیل کرده است. برای رفع این نقیصه لازم است نظارت بیشتری بر فرآیند فروش کالاهای خریداری شده از سازمان در بازار صورت بگیرد.

۴. متروکه کردن کالا در گمرک با هدف خریداری دوباره از سازمان اموال تملیکی

در برخی موارد قاچاقچیان بدون اخذ مجوزهای لازم، کالای خود را به گمرک می‌آورند و در انبارهای آن متروکه می‌نمایند. چنانچه گفته شد اگر زمان زیادی از متروکه ماندن کالا در گمرکات کشور بگذرد، این کالا به سازمان اموال تملیکی واگذار می‌شود تا آن را به فروش برساند. در ادامه همان قاچاقچیان که کالاها را در گمرک متروکه کردند کالا را از سازمان اموال تملیکی خریداری می‌نمایند و به راحتی وارد بازار کشور می‌نمایند. این رویه در خصوص قاچاق کالاهایی که گرفتن مجوز واردات آن‌ها بسیار دشوار، پرهزینه و یا غیرممکن است، همچون خودروهای با حجم موتور بالا، بسیار کاربرد دارد.

نکته‌ای که لازم است به آن توجه شود آن است که از آنجا که این کالاها متروکه محسوب می‌شوند، در حکم کالای قاچاق نیستند و با آن‌ها به مانند کالای قاچاق برخورد نمی‌گردد و در عمل هیچ سوء اثر در پرونده این دسته از قاچاقچیان ثبت نمی‌گردد. همچنین در آیین نامه جدید که فروش کالاهای مکشوفه قاچاق در بازار داخل ممنوع اعلام شده نیز به این کالاهای متروکه توجهی نشده است.

برای رفع این نقیصه نیز لازم است با کالاهای متروکه گمرک نیز مانند کالای قاچاق برخورد شود و اجازه فروش آن در بازار داخل داده نشود. در این صورت دیگر قاچاقچیان نمی‌توانند به طمع خرید دوباره کالای خود از سازمان اموال تملیکی، آن را بدون اخذ مجوز به گمرک آورده و متروکه نمایند.

۵. سازوکارهای مالی معیوب

سازمان اموال تملیکی به صورت درآمد هزینه‌ای اداره می‌شود. درآمدهای این سازمان بخشی از عواید حاصل از فروش محصولات در مزایده‌هاست که در قالب اعتبار سالانه پس از تصویب مجمع عمومی سازمان و ابلاغ آن از سوی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، صرف هزینه‌های جاری می‌گردد. این سازوکار بودجه‌ای، این سازمان را به شدت به فروش بیشتر کالاها در مزایده‌ها وابسته نموده است. سهمیه بودن سازمان از عواید حاصل از فروش محصولات موجب می‌شود این سازمان تمام تلاش خود را به منظور فروش هرچه بیشتر محصولات مختلفی که به این سازمان سپرده می‌شود انجام دهد و این مسئله در برخی موارد شرایط را برای تسهیل فروش کالاهای قاچاق در مزایده‌های این سازمان فراهم کرده است.

از طرف دیگر در حال حاضر این سازمان از افزایش کشفیات قاچاق (که عمدتاً نتیجه‌ی افزایش میزان قاچاق کالا است) منتفع می‌شود و در نتیجه افزایش قاچاق و رونق کار قاچاقچیان در جهت افزایش منافع این سازمان است. بنابراین پیشنهاد میشود بودجه این سازمان نیز مانند دیگر سازمان‌های دولتی، هر ساله در بودجه کل کشور مشخص شود و این سازمان از عواید حاصل از فروش کالاهای قاچاق سهمی نداشته باشد

۶. عدم استفاده صحیح از عواید حاصل از فروش کالاهای مکشوفه قاچاق

در حال حاضر عواید حاصل از فروش کالاهای مکشوفه قاچاق به خزانه دولت واریز می‌شود و تنها سازمان امور تملیکی، که نقشی در کشف کالای قاچاق ندارد، سهمی از عواید آن دارد. درحالی‌که لازم است عواید حاصل از فروش کالاهای

مکشوفه قاچاق، با طراحی سازوکارهای مناسب صرف بسترسازی برای کاهش میزان قاچاق گردد. به عنوان مثال چنانچه گمرکات، نیروی انتظامی و دیگر نهادهای ضابط و همچنین مردم در عواید حاصل از فروش کالای قاچاقی که در کشف آن سهم داشته‌اند، سهم شوند، انگیزه‌ی بیشتری در کشف کالای قاچاق خواهند داشت و به این ترتیب شرایط برای قاچاقچیان ناامن‌تر خواهد شد.

۷. عدم شفافیت در قیمت و میزان فروش محصولات

یکی از اقداماتی که همواره موجبات کاهش فساد را فراهم می‌کند، افزایش میزان شفافیت در رویه‌ها و قیمت‌هاست. این مسئله به طور خاص در مورد مزایده‌هایی که سازمان اموال تملیکی برگزار می‌کند از اهمیت بیشتری برخوردار است. چنانچه نتایج مزایده‌هایی که توسط این سازمان برگزار می‌گردد، در دسترس عموم قرار بگیرد، به طور قطع شرایط برای زد و بند و کم فروشی و یا دیگر فسادهای ممکن محدودتر خواهد شد و این مسئله به ضرر قاچاقچیان خواهد بود که در پی نفوذ به این سازمان و سوء استفاده از مزایده‌های آن هستند.

رفع مشکلات فوق می‌تواند موجبات محدودیت بیشتر قاچاقچیان را فراهم آورده و از این طریق به مبارزه با قاچاق کالا کمک نماید.

چنانچه گفته شد در حال حاضر کالاهایی که از قاچاقچیان کشف و ضبط می‌گردد، جزء اموال دولت به شمار می‌رود و دولت می‌تواند آن‌ها را به فروش برساند. اما فروش این محصولات در بازار داخل مشکلات زیادی را به همراه دارد که از دوجنبه‌ی تأثیر بر تولیدات داخلی و عدم بازدارندگی قابل بررسی است:

۱. فروش اموال قاچاق در بازار مصرفی کشور بعد از گرفتن آن از قاچاقچیان، مانند ورود دوباره کالاهای قاچاق به بازار کشور است. در واقع هدف از مبارزه با قاچاق کالا، جلوگیری از ورود این محصولات به بازار مصرف است تا تولیدکنندگان داخلی بتوانند محصولات خود را به فروش برسانند. بنابراین وضعیت فعلی موجب می‌شود حتی در صورت کشف کالای قاچاق، این کالاها تأثیر منفی خود را بر تولید داخلی کشور داشته باشند.

۲. فروش کالاهای مکشوفه قاچاق نه تنها بازدارندگی لازم را برای قاچاقچیان کالا ایجاد نکرده است، بلکه قاچاقچیان با مشاهده روند موجود همواره این امید را دارند که حتی در صورتی که کالاهای آن‌ها کشف و ضبط شود، بازهم امکان بازخرید کالا و فروش آن در داخل کشور را دارند و تنها باید هزینه‌ی بیشتری را برای خرید آن بپردازند.

از این رو بسیاری از کارشناسان بر لزوم جلوگیری از روند بازگشت کالاهای مکشوفه قاچاق به بازار داخل کشور تأکید دارند. بنابراین لازم است برای کالاهای مکشوفه قاچاق که جزء کالاهای ممنوعه نیستند و از نظر بهداشتی نیز مشکلی ندارند، راهکارهای دیگری در نظر گرفته شود. در ادامه راهکارهایی که برای رسیدگی به کالاهای مکشوفه قاچاق مطرح شده است مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. صادرات کالای مکشوفه قاچاق

گرچه در قانون مبارزه با قاچاق کالا، سازمان اموال تملیکی موظف شده کالاهایی را که ممنوعه نباشند؛ از نظر بهداشتی قابلیت مصرف داشته باشند؛ و لطمه‌ای به تولید داخل و تجارت خارجی وارد نمایند، در مزایده‌های خود به فروش برساند. اما در آیین‌نامه‌ی اجرایی مواد ۵۵ و ۵۶ این قانون که در اواخر مرداد ماه سال جاری مصوب شده‌است، مقرر گردیده کالاهای مکشوفه قاچاق مگر در شرایط خاص، تنها با شرط صادرات به فروش برسند. تا پیش از تصویب این آیین‌نامه اجرایی، این دسته از کالاهای مکشوفه قاچاق در بازار داخلی به فروش می‌رسید و اثرات مخرب قاچاق بر تولیدات داخلی را به همراه داشت. به همین دلیل یکی از اهداف تصویب آیین‌نامه جدید، جلوگیری از ورود کالاهای مکشوفه قاچاق به بازار کشور بوده است.

در ماده دوم این آیین‌نامه آمده است: «کالاهای قاچاق مکشوفه در صورت امکان به شرط صادرات و با اخذ تضمین لازم به فروش می‌رسند و در غیر این صورت، مطابق مقررات این آیین‌نامه امحاء خواهند شد.»

برای این منظور این کالاها در مزایده فروخته می‌شوند ولی چند برابر قیمت آن، به عنوان وثیقه از خریدار اخذ می‌شود تا وی پس از خرید، مبادرت به صادرات آن کرده و با ارائه مدارک آن وثیقه خود را مسترد نماید.

صادرات کالاهای مکشوفه قاچاق، در صورت امکان، بهترین گزینه‌ای است که می‌توان برای کالاهای مکشوفه متصور شد؛ چراکه معایب ورود کالاهای قاچاق به بازار داخل را ندارد و برخلاف روش امحاء، موجبات از بین رفتن ارزش اقتصادی تجمیع‌شده در کالاهای مکشوفه را نیز فراهم نمی‌نماید و منافع حاصل از فروش کالاها به خزانه دولت واریز می‌گردد.

اما این روش تنها برای بخشی از کالاهای مکشوفه قاچاق قابل اجراست. بخش قابل توجهی از کالاهای قاچاق تقلبی هستند و اشکالات جدی در آن‌ها وجود دارد و حتی اگر سالم باشند نیز به دلیل اینکه عموماً صاحبان آن‌ها متواری شده‌اند، مدارک تولیدی و بازرگانی آن‌ها در دسترس نیست و خدمات پس از فروش آن‌ها تضمین نمی‌شود و از این رو خریدار مناسبی حتی در خارج از کشور ندارند که بتوان آن‌ها را صادر کرد. به عنوان نمونه در خصوص خودروهای لوکس قاچاق شده، معمولاً به دلیل اینکه خودرو در سطح دنیا با ضمانت و گارانتی خریداری می‌شود و بدون آن، نمایندگی‌های فروش در خارج از کشور حاضر به خرید خودرو نیستند.

بنابراین میتوان گفت گرچه صادرات کالاهای مکشوفه قاچاق مناسب‌ترین راهکار است، اما برای بسیاری از کالاهای مکشوفه امکان آن فراهم نیست و لازم است برای این دسته از کالاها راهکار دیگری مورد استفاده قرار بگیرد.

۲. اهداء به موسسه‌های خیریه، هلال احمر و افراد محروم

در اختیار قرار دادن کالاهای مکشوفه به موسسه‌های خیریه، هلال احمر، کمیته امداد و دیگر نهادهای خیریه از چند منظر اشکال اساسی دارد. اولاً این مسئله موجب می‌شود که کالاهای قاچاق وارد بازار کشور شود و اثر مخرب آن بر تولید داخل برقرار خواهد بود؛ دوماً عمده نیاز این موسسه‌ها محصولات غذایی و دارویی است که بخش کمی از کالاهای مکشوفه را شامل می‌شود و از نظر بهداشتی نیز مورد تأیید نیستند و بنابراین عمده کالاهای مکشوفه به طور

مستقیم مورد نیاز این موسسات نیستند؛ سوما باید تلاش شود که فرآیند قاچاق کالا، کشف آن و فروش کالاهای مکشوفه، منفعت چندانی برای نهادهای داخلی نداشته باشد، چراکه در غیر این صورت این سازمان‌ها منفعت خود را در افزایش میزان قاچاق و کشف آن می‌بینند و ممکن است به همین دلیل دست به اقدامات نامناسبی بزنند. بنابراین میتوان گفت اهداء کالاهای مکشوفه قاچاق به موسسه‌های خیریه روش مناسبی نیست.

۳. دیگر راهکارهای جایگزین برای جلوگیری از امحاء

راهکارهای دیگری نیز برای استفاده از کالاهای قاچاق مطرح شده است که همگی آنها تنها در موارد بسیار خاص و استثنایی کاربرد دارند. یک نمونه استفاده تحقیقاتی از کالاهای مکشوفه قاچاق است که این راهکار نیز تنها برای برخی کالاهای معدود قابل استفاده است. در واقع برخی از سازمان‌های تحقیقاتی کشور برای تحقیقات خود نیاز به محصولاتی دارند که به دلایل مختلف امکان خرید آن را ندارند. در صورتی که امکان صادرات مجدد کالایی فراهم نباشد، استفاده تحقیقاتی از آن می‌تواند گزینه‌ای مناسب باشد، ولی همانطور که گفته شد این روش تنها برای تعداد معدودی از کالاهای با فناوری بالا قابل استفاده است. یک نمونه دیگر استفاده از کالاهای مکشوفه در موزه‌ها برای بازدید است که این روش نیز برای تعداد معدودی از کالاهای مکشوفه قاچاق قابل اجراست.

۴. امحاء کالاهای مکشوفه قاچاق

از بین بردن کالاهای مکشوفه قاچاق گرچه موجب تخریب ارزش اقتصادی تجمیع‌شده در کالاهای مکشوفه می‌گردد ولی این مزیت را دارد که از ورود آنها به بازار داخل جلوگیری می‌کند و در مقایسه با فروش کالا در بازار داخل، بازدارندگی بیشتری دارد. به همین دلیل در بسیاری از نقاط جهان نیز کالاهای مکشوفه قاچاق را امحاء میکنند تا به تولیدات داخلی آنها آسیبی وارد ننماید. اما نکته‌ای که باید به آن توجه شود آن است که اصولاً نباید حجم قاچاق و بالتبع آن کالاهای مکشوفه قاچاق به قدری زیاد باشد که امحاء بخش قابل توجهی از آن سرمایه‌زیادی از کشور را به ناپودی بکشاند. در واقع لازم است ابتدا با سیاست‌های مناسبی که در خصوص مبارزه با قاچاق کالا بیان شد، از حجم کالای قاچاق کاسته شود.

بنابراین به طور خلاصه می‌توان گفت به منظور رسیدگی صحیح به کالاهای مکشوفه قاچاق لازم است اولاً رویه‌های حاکم بر سازمان اموال تملیکی اصلاح گردد و دوماً در رسیدگی به این کالاها اولویت با صادرات و پس از آن (به جز در موارد معدود و با کاربری خاص) کالاهای مکشوفه امحاء گردند تا راهی بازار داخل نگردند.

۹,۵ نقش دیپلماسی تجاری در مبارزه با قاچاق کالا

موقعیت جغرافیایی ایران به‌گونه‌ایست که به دلیل وجود همسایگان متعدد که برخی از آنها توان اندکی برای کنترل مرزها و اعمال سیاست‌های تجاری خود دارند، لازم است توجه بیشتری به مبحث دیپلماسی تجاری و نقش آن در مبارزه با قاچاق کالا صورت بگیرد.

تا پیش از اجرای طرح سامانه جامع گمرکی و پنجره واحد تجارت فرامرزی، اسناد مربوط به واردات و صادرات محصولات به کشور در یک سامانه و به طور متمرکز در دسترس قرار نداشت. با اجرای این سامانه این امکان فراهم شده است که جمهوری اسلامی ایران بتواند از همکاری کشورهای همسایه در مبارزه با قاچاق کالا استفاده نماید.

در حال حاضر در بسیاری از موارد کالا از کشور مبدأ با ترتیبات قانونی صادر میشود ولی در زمان ورود به کشور بدون ثبت و گذراندن ترتیبات قانونی قاچاق می‌گردد. در چنین مواردی چنانچه مدارک کالاهایی که از دیگر کشورها به مقصد ایران صادر می‌گردد، در اختیار نهادهای داخلی قرار بگیرد، میتواند در پیشگیری و کشف این دسته از محموله‌های قاچاق بسیار مؤثر باشد.

برای این منظور لازم است راه‌اندازی دروازه‌های مشترک با گمرکات کشورهای همسایه به عنوان یکی از محورهای نقش دیپلماسی تجاری در مبارزه با قاچاق کالا در دستور کار قرار بگیرد. دروازه‌های مشترک گمرکی علاوه بر تسهیلاتی که برای تجارت بازرگانان قانونی فراهم می‌نماید، امکان دسترسی به اطلاعات بازرگانان را برای گمرکات کشورهای طرف معامله فراهم می‌کند و در عمل نقشی پیشگیرانه در مبارزه با قاچاق کالا دارند.

ساماندهی مبادلات مرزی یکی دیگر از نتایج استفاده مناسب از دیپلماسی تجاری در جهت مبارزه با قاچاق کالا است. مناطق مرزی موجب ایجاد سازگاری و همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها هستند و در این میان مبادلات مرزی از نقشی اساسی برخوردارند. اهمیت مبادلات مرزی تا جایی است که در مرزهای برخی کشورهای در حال توسعه، سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشینان از طریق مبادلات مرزی تامین می‌شود و این مبادلات، به رغم غیر رسمی بودن نقشی مهم در مبادلات میان کشورهای همسایه دارند.

بنابراین تبدیل این مبادلات به رویه‌های بین دولتی، به عنوان یکی از ظرفیت‌های اساسی دیپلماسی تجاری، موجب قانونمند شدن بیشتر مبادلات تجاری به خصوص در مناطق مرزی می‌گردد و نظارت بر این مبادلات را برای مسئولین کشور تسهیل می‌نماید و در نتیجه امکان انحراف از توافقات تجاری و گسترش تجارت غیرقانونی در سطح گسترده‌ای کاهش می‌یابد.

استان‌های مرزی ایران از یک سو به دلیل وجود معضلات اجتماعی، سیاسی و امنیتی و توسعه نیافتگی و محرومیت گسترده در برخی مناطق مرزی و از سوی دیگر به دلیل موانع نسبتاً زیاد تجاری، شاهد تفاوت قیمت چشمگیری در آن سوی مرزها هستند و این تفاوت قیمت انگیزه مبادلات غیر رسمی نزد مرزنشینان را تشدید نموده است. بنابراین شرایط خاص ایران به گونه‌ایست که لزوم استفاده از دیپلماسی فعال تجاری به منظور ساماندهی به مبادلات مرزی و پیشگیری از قاچاق کالا به مراتب بیشتر است.

افزایش و تقویت دیپلماسی تجاری کشور می‌تواند در راستای اقتصاد مقاومتی زمینه‌های پیوند و همگرایی با کشورهای همسایه را افزایش دهد. یکی از نتایج مثبت این افزایش تعامل با کشورهای همسایه، فراهم شدن امکان همکاری در شناخت شکاف‌ها و نواقص موجود در حوزه تجارت رسمی و قانونی و همچنین مبارزه هدفمند با قاچاق کالا است. به بیان دیگر، دیپلماسی تجاری می‌تواند با انتقال دغدغه‌های تجاری و اقتصادی ایران و ملموس کردن این دغدغه‌ها

برای کشورهای همسایه، از آنان درخواست کند تا همکاری‌های بیشتری در زمینه توسعه تجارت رسمی و قانونی و مبارزه با تجارت غیرقانونی صورت گیرد.

به طور کلی انعقاد قراردادهای متنوع تجاری از جمله توافقات تجاری دوجانبه یا چندجانبه و یا حضور در ترتیبات منطقه‌ای به شرط آنکه به درستی مدیریت شود، می‌تواند زمینه را برای قانونمند شدن هرچه بیشتر تجارت کشور فراهم نماید و به کاهش حجم قاچاق کالا به کشور کمک نماید.

با اینحال در عمل همانطور که ایران به رغم وجود ظرفیت‌های فراوان در زمینه استفاده از قراردادهای تجاری دوجانبه با کشورهای منطقه فعال نبوده و بهره‌چندانی نمی‌برد، در زمینه همکاری با این کشورها در مبارزه با قاچاق کالا نیز از کشورهای دیگر دنیا عقب‌تر است و تاکنون از ظرفیت‌های موجود در دیپلماسی تجاری در مبارزه با قاچاق کالا استفاده نشده است. بنابراین لازم است با بازنگری در استفاده از این ظرفیت‌ها شرایط برای مبارزه هدفمند با قاچاق کالا از طریق همکاری با کشورهای همسایه فراهم گردد.

۱۰,۵ راهکارهای موردی مبارزه با قاچاق کالا

چنانچه پیشتر بیان شد برای ریشه‌کن کردن معضل قاچاق کالا به کشور لازم است تمامی راهکارها و ابزارهای موجود به منظور مبارزه با قاچاق کالا مورد استفاده قرار گیرند. پیش از این راهکارهای متنوع مبارزه با قاچاق کالا مورد بررسی قرار گرفته است. با اینحال برخی از راهکارهای دیگر مبارزه با قاچاق کالا هستند که تنها برای بخشی از کالاهایی که در حال حاضر به طور عمده به کشور قاچاق می‌گردند قابل استفاده است. در ادامه به دو مورد از راهکارهای موردی مبارزه با قاچاق کالا اشاره میشود.

۱. نقش طرح رجیستری تلفن همراه در مبارزه با قاچاق

مبحث رجیستری دستگاه‌های تلفن همراه می‌تواند در مبارزه با قاچاق این کالا و کاهش میزان قاچاق آن تأثیری چشمگیر داشته باشد که راهکار مبارزه با آن راهکاری خاص این حوزه است.

تلفن همراه یکی از اقلامی است که هر ساله بخش قابل توجهی از قاچاق کالا به کشور را به خود اختصاص می‌دهد. طبق آمار رسمی ستاد مبارزه با قاچاق کالا در سال ۱۳۹۴ حدود ۱,۳ میلیارد دلار دستگاه تلفن همراه به کشور قاچاق شده است. به طور خاص در خصوص تلفن همراه این امکان فراهم است که به طور سیستمی از خدمت رسانی به دستگاه‌های تلفن همراهی که از طریق قاچاق وارد کشور شده‌اند جلوگیری کرد. با اجرا شدن این طرح که «رجیستر کردن تلفن‌های همراه مجاز» نام دارد، قاچاقچیان دیگر انگیزه‌ای برای قاچاق تلفن همراه نخواهند داشت و دست کم این بخش از قاچاق کالا حذف خواهد شد.

هدف این طرح مبارزه هدفمند با قاچاق تلفن همراه به کشور و حمایت از واردکنندگان قانونی آن از طریق جلوگیری از ورود کالای قاچاق، تقلبی، بدون خدمات پس از فروش و بدون گارانتی است.

در این طرح شماره سریال تلفن‌های همراه وارداتی توسط وارد کنندگانی که اقدام به ورود قانونی به داخل کشور می‌نمایند، ثبت و در اختیار گمرک و سازمان تنظیم مقررات قرار می‌گیرد. در ادامه اپراتورهای تلفن همراه تنها به دستگاه‌هایی خدمت رسانی خواهند کرد که شماره سریال آن‌ها ثبت شده باشد و در عمل به طور سیستمی اجازه فعال شدن سیم کارت روی دستگاه‌های قاچاق صادر نمی‌شود.

طبق گفته مسئولین قرار است شرایط به‌گونه‌ای فراهم شود که برای دستگاه‌هایی که پیش از اجرای طرح در شبکه تلفن همراه فعال شده‌اند، مشکلی پیش نیاد و محدودیت‌های مورد نظر طرح تنها شامل دستگاه‌هایی شود که پس از اجرای آن وارد کشور می‌شوند.

برای اجرا شدن این طرح ابتدا باید دستگاه‌هایی که در حال حاضر در شبکه تلفن همراه فعال هستند در سامانه مربوطه ثبت گردند و پس از آن شرایط برای تشخیص دستگاه‌هایی که از این پس به شکل قانونی وارد می‌شوند از دستگاه‌های قاچاق، فراهم گردد. برای این منظور لازم است هماهنگی‌هایی بین اپراتورهای تلفن همراه، گمرک، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و دیگر نهادهای مرتبط شکل بگیرد تا امکان ثبت دستگاه‌های قاچاق در سیستم از بین برود.

مرحله بعد فراهم کردن امکان تشخیص کالای ثبت شده از ثبت نشده (قاچاق) در سطح عرضه است تا خریداران تلفن همراه در زمان خرید بتوانند از خرید کالای قاچاق اجتناب نمایند. برای این کار نیز سامانه‌ی استعلام شماره سریال گوشی‌های تلفن همراه وارداتی در نظر گرفته شده که مردم می‌توانند با ارسال شماره سریال دستگاه‌های تلفن همراه وارداتی به یک شماره تعیین شده، از قاچاق بودن یا نبودن آن دستگاه مطلع گردند. شماره سریال دستگاه‌های تلفن همراه یک شماره ۱۵ رقمی است که بر روی بسته‌بندی آن‌ها یا در زیر باطری تلفن همراه قابل مشاهده است و یا با شماره‌گیری #۰۶*# در تلفن همراه نمایش داده می‌شود.

بسیاری از کارشناسان معتقدند در صورت اجرا شدن طرح رجیستری تلفن همراه در کشور، حجم قاچاق آن به شدت کاهش خواهد یافت. با اینحال برخی معتقدند که برای مبارزه با قاچاق تلفن همراه نیازی به اجرای این طرح نیست و چنانچه روند واردات قانونی این کالا تسهیل گردد قاچاق نیز ریشه کن خواهد شد. در پاسخ به این شبهه می‌توان گفت اولاً لازم است سیاست‌گذار از تمامی ابزارهای لازم برای مبارزه با قاچاق کالا استفاده نماید که اجرای این طرح نیز یکی از این ابزارهاست. دوماً گرچه تسهیل روند واردات قانونی و کاهش زمان ترخیص کالا در گمرک اقدام مناسبی است اما آمارها نشان می‌دهد که حتی با وجود کاهش تعرفه واردات تلفن همراه به کمترین میزان ممکن (۵ درصد) بازهم به دلیل ریسک پایین، قاچاقچیان ترجیح می‌دهند کالای خود را قاچاق نمایند تا از پرداخت مالیات و تعرفه وارداتی هرچند ناچیز خودداری نمایند. در واقع هرچقدر هم روند واردات قانونی تلفن همراه به کشور تسهیل گردد، بازهم تا زمانی که شرایط برای قاچاقچیان دشوار و ناامن نگردد، امکان ریشه کن شدن قاچاق به کشور فراهم نخواهد شد. بنابراین تسهیل واردات کالا برای مبارزه با قاچاق کافی نیست و لازم است طرح‌های همچون رجیستری نیز هرچه سریعتر اجرایی شوند.

این طرح برای اولین بار در سال ۱۳۸۵ اجرا شد که به دلایل مختلف با شکست مواجه و متوقف شد. دلیل اصلی که در آن زمان موجب شکست این طرح شد، امکان جعل سریال تلفن همراه بود که باعث میشد دستگاه‌های قاچاق بتوانند به راحتی در سامانه مربوطه ثبت گردند. پس از آن تاریخ هیچ خبری از اجرای دوباره طرح نبود تا اینکه بعد از حدود ۱۰ سال در اوایل سال جاری (۱۳۹۵) این طرح دوباره در دستور کار ستاد مبارزه با قاچاق کالا قرار گرفته است. هرچند از ابتدای سال جاری چندین بار مسئولین این ستاد خبر از اجرای قریب الوقوع این طرح داده‌اند اما متأسفانه این طرح هنوز اجرایی نشده است.

به نظر می‌رسد این طرح برای اجرایی شدن با چند چالش جدی مواجه است که برخی از آن‌ها عبارتند از:

۱. در صورتی که مشکل جعل پذیر بودن سریال تلفن‌های همراه به شیوه‌ای مناسب حل و فصل نگردد، همانطور که در سال ۸۵ موجب متوقف شدن طرح شد، این بار نیز طرح را با مشکل مواجه خواهد کرد. گرچه به نظر می‌رسد با تدابیر فنی که صورت گرفته این مشکل تا حدود زیادی مرتفع شده است.

۲. از آنجا که اجرای این طرح به وضوح موجب کاهش میزان مشتریان اپتورهای تلفن همراه می‌گردد، این اپراتورها تمایلی به مشارکت در اجرای این طرح ندارند. بنابراین یکی از مشکلات اساسی اجرای این طرح، جلب رضایت اپراتورهای تلفن همراه است.

۳. به دلیل غیر فعال بودن نمایندگی برخی برندهای معتبر ساخت تلفن همراه در ایران موجب شده است امکان واردات رسمی آن‌ها وجود نداشته باشد. از جمله شاخص‌ترین این برندها شرکت اپل است. گوشی‌های برند اپل در ایران با واسطه‌های مختلف از کشورهای اطراف خریداری می‌شوند و پس از ورود به کشور با افزایش نسبی قیمت به فروش می‌رسند. این گوشی‌ها در کشور قابل تعویض نیستند و هیچ گونه خدمات پس از فروش از سوی شرکت سازنده به صورت رسمی به آنها ارائه نمی‌شود. گرچه در صورت اجرایی شدن طرح رجیستری، مشکلی برای دستگاه‌هایی در حال حاضر در دست مردم است پیش نخواهد آمد ولی بعد از اجرایی شدن این طرح دیگر امکان خرید این دستگاه‌ها فراهم نخواهد بود. برای رفع این مشکل لازم است تدابیری برای واردات قانونی محصولات تولیدی این برندها اندیشیده شود. بنابراین گستردگی استفاده مردم از برندهایی که در ایران نمایندگی مجاز ندارند، یکی دیگر از مشکلاتی است که اجرایی شدن طرح رجیستری را به تأخیر انداخته است.

۴. یکی دیگر از مشکلاتی که لازم است برای رفع آن تدابیری اتخاذ شود، تلفن‌های همراه میهمان است. مسافران خارجی و یا ایرانیانی که در خارج از ایران سکونت دارند و برای مدت محدودی به ایران سفر می‌کنند عموماً به همراه خود تلفن همراه نیز دارند. لازم است برای اینکه این تلفن‌های همراه بتوانند به طور موقت از خدمات اپراتورهای داخلی استفاده نمایند نیز بسترسازی‌های لازم صورت بگیرد. برای این منظور لازم است مدت زمان فعال بودن گوشی میهمانان خارجی در ایران متناسب با مدت زمان اقامت یا زمان روادید آن‌ها تعیین گردد.

۵. یکی دیگر از معضلات موجود نحوه تعامل با تلفن‌های همراهی است که مسافران به عنوان کالای همراه مسافر به داخل ایران می‌آورند. بسیاری از مسافران ایرانی که با اهداف تفریحی یا کاری به خارج از کشور رفته‌اند، در کشور

مقصد اقدام به خرید تلفن همراه می‌نمایند و آن را به عنوان کالای همراه مسافر، بدون هیچ ترتیبات گمرکی با خود به داخل کشور می‌آورند. از آنجا که قانون اجازه ورود کالای همراه مسافر را داده لازم است تدابیری اتخاذ گردد که این دسته از تلفن‌های همراه نیز بتوانند با ثبت در شبکه، امکان دریافت خدمات را داشته باشند. گرچه لازم است در این زمینه دقت کافی به کار رود چراکه چنانچه در این مورد سازوکارها به درستی وضع نگردد، ممکن است به راهی برای ثبت دستگاه‌های قاچاق در شبکه تلفن همراه تبدیل گردد.

۶ در آخر اینکه به طور قطع اجرای طرح رجیستری، صدای قاچاقچیان تلفن همراه و کسانی که در هر پستی از قاچاق تلفن همراه منتفع می‌گردند را در خواهد آورد و آنان برای اینکه این طرح به سرانجام نرسد، از تمامی ابزارهای در اختیار خود استفاده خواهند کرد. بنابراین لازم است مسئولین اجرای طرح خود را برای ایستادگی مقابل فشارها و انتقادات آماده نمایند.

بنابراین لازم است مسئولین ستاد مبارزه با تلفن همراه هرچه سریعتر با رفع مشکلات فوق، طرح رجیستری تلفن‌ها همراه را آغاز نمایند تا شاهد کاهش میزان قاچاق در این حوزه باشیم.

۲. نظارت بر برندهای تولیدی و وارداتی برای مبارزه با قاچاق کالا

چنانچه پیشتر بیان شد برای ریشه‌کن کردن معضل قاچاق کالا به کشور لازم است تمامی راهکارها و ابزارهای موجود به منظور مبارزه با قاچاق کالا مورد استفاده قرار گیرند. بنابراین لازم است از راهکارهای موردی که می‌تواند در کاهش میزان قاچاق بخشی از کالاهای قاچاق نقش داشته باشند نیز استفاده شود. یکی دیگر از راهکارهای موردی مبارزه با قاچاق کالا نظارت بر برندهای وارداتی است. در خصوص برخی حوزه‌هایی که آمار قاچاق بالایی دارند، مانند لوازم خانگی و لوازم یدکی خودرو، شرایط بازار به نحوی است که بخش عمده‌ای از نیاز بازار داخل از طریق نمایندگی‌های تعداد معدودی برند تأمین می‌شود.

درخصوص لوازم یدکی خودرو که حجم قاچاق آن هرساله بالغ بر یک میلیارد دلار است (بیش از یک سوم مصرف سالانه کشور)، بیش از ۸۰ درصد بازار داخلی توسط تعداد معدودی برند تولیدکننده خودرو تأمین و در بین نمایندگی‌های آن‌ها در سراسر کشور توزیع می‌گردد. بنابراین این حجم از کالای قاچاق نشان از نفوذ قطعات قاچاق به خطوط تولید و همچنین شبکه خدمات پس از فروش این برندها دارد و چنانچه این برندها محصولات مورد نیاز خود را از طریق واردات رسمی تأمین کرده و از کالاهای قاچاق استفاده نمایند، بخش زیادی از تقاضای کالای قاچاق در داخل کشور از بین خواهد رفت.

در خصوص بازار لوازم خانگی، که آمار قاچاق آن سالانه بالغ بر ۴ میلیارد دلار است (بالغ بر ۷۰ درصد مصرف سالانه کشور) نیز شرایط مشابهی حاکم است و درحال حاضر چند برند وارداتی و تولیدی معروف بخش قابل توجهی از نیاز بازار را به خود اختصاص داده‌اند.

در خصوص بازار قطعات خودرو و لوازم خانگی و همچنین دیگر کالاهایی که عمده نیاز بازار توسط تعداد معدودی برند تأمین می‌گردد، در کنار دیگر راهکارهای کلی‌تر مبارزه با قاچاق کالا این امکان فراهم است که با بررسی و نظارت دقیق‌تر بر روند تهیه و تأمین قطعات و لوازم مورد نیاز توسط برندهای موجود، شرایط برای استفاده از کالای قاچاق در سطح عرضه محدودتر گردد. چراکه برندهای معروف به منظور حفظ قدرت نفوذ و شهرت خود در بازار، سعی در آن دارند که تا جای ممکن قوانین را رعایت نمایند و تا زمانی که ریسک قاچاق یا هر فعالیت مجرمانه‌ای بالا باشد، از انجام آن اجتناب می‌نمایند.

توجه به این نکته لازم است که بسنده کردن به توصیه‌های اخلاقی برای تحقق این هدف کافی نیست و لازم است ستاد مبارزه با قاچاق کالا با همکاری وزارت صنعت، معدن و تجارت در بخشنامه‌ای به برندهای تولیدکننده و واردکننده قطعات خودرو و لوازم خانگی و همچنین نمایندگی‌های مجاز آن‌ها ابلاغ نماید که استفاده از کالاهای قاچاق در هر یک از نمایندگی‌های آن‌ها جرم محسوب می‌شود و برای برندهای خطا کار جرایم سنگینی همچون جریمه مالی و حتی لغو مجوز تولید و یا واردات، در نظر گرفته شود. به طور قطع قاعده‌گذاری مناسب در کنار نظارت دقیق و مستمر بر فعالیت برندهای فعال در این زمینه‌ها می‌تواند از طریق کاهش تقاضا، بخش قابل توجهی از قاچاق کالا در این بخش‌ها را از بین ببرد.

۶. نقش عموم مردم در مبارزه با قاچاق کالا

بدون شک بدون همراهی مردم و مشارکت آن‌ها در مبارزه با قاچاق کالا، امکان ریشه کن کردن این معضل اقتصاد کشور فراهم نخواهد بود. در مقابل چنانچه فرهنگ مردم به‌گونه‌ای تغییر کند که تمایلشان به خرید کالای قاچاق کاهش یابد، مسئولین نیز در مبارزه با قاچاق کالا راحت‌تر خواهند بود.

به طور خاص تا زمانی که مردم به خرید کالای قاچاق اقبال نشان دهند، هرچقدر هم از طرق مختلف کار بر قاچاقچیان کالا دشوار شود، بازهم این انگیزه در آن‌ها وجود دارد که برای ورود کالاهای خود راهی پیدا نمایند. اما چنانچه قاچاقچیان از اینکه مردم کالاهای آن‌ها را خریداری کنند نا امید شوند، انگیزه آن‌ها برای قاچاق کاهش می‌یابد. بنابراین نهادینه کردن مبارزه با قاچاق در فرهنگ مردم اقدامی ضروری و در راستای مبارزه‌ی همه‌جانبه با قاچاق کالا است. اما متأسفانه در حال حاضر فرهنگ مبارزه با قاچاق در بین عامه مردم رواج ندارد.

نکته مهم اینکه برای نهادینه کردن مبارزه با قاچاق در فرهنگ مردم تنها توصیه کردن کفایت نمی‌کند. در سال‌های اخیر مسئولین مبارزه با قاچاق کشور سخنان زیادی خطاب به مردم در خصوص لزوم همکاری در مبارزه با قاچاق کالا بیان کرده‌اند، که برخی از آن‌ها با عناوینی چون «اساس در مبارزه با قاچاق تغییر رفتار و فرهنگ مردم است»^۱ «باید با کار فرهنگی روند قاچاق به حداقل برسد»^۲ و «در حوزه قاچاق باید فرهنگ سازی صورت گیرد»^۳ عنوان شده‌اند.

¹ <https://epe.ir/Home/Single/10733>

¹ <https://epe.ir/Home/Single/10688>

¹ <https://epe.ir/Home/Single/12419>

اما در عمل این سخنان زیبا نتوانسته است در فرهنگ مردم تأثیر چندانی بگذارد و آن‌ها را در مبارزه با قاچاق کالا همراه نماید. اولین نکته‌ای که با شنیدن این سخنان از سوی مسئولین به ذهن متبادر می‌شود این است که از آنجا که آن‌ها نتوانسته‌اند در انجام وظایف خود در مبارزه با قاچاق کالا به درستی عمل کنند، این سخنان را از سر ناچاری و با این هدف که مردم را به عنوان مقصر اصلی رواج کالای قاچاق در کشور معرفی نمایند، مطرح می‌کنند.

برای مشارکت مردم در مبارزه با قاچاق کالا اولاً لازم است با آگاهی بخشیدن، معرفی، تبیین آثار و تبعات مخرب و زیانبار قاچاق کالا بر اقتصاد کشور آن‌ها را بر فواید بلندمدتی که در صورت نخریدن کالای قاچاق به اقتصاد خانواده و جامعه‌ی خودشان برمی‌گردد واقف کرد. مهم‌ترین وظیفه را در این زمینه سازمان صدا و سیما به عهده دارد، اما متأسفانه بر عملکرد این سازمان نیز انتقادات زیادی وارد است. در سال‌های اخیر نه تنها تعداد برنامه‌هایی که بتواند به درستی ابعاد قاچاق کالا و مضرات آن را به مردم شناساند در صدا و سیما کم بوده، بلکه پیام‌های تبلیغاتی که پخش می‌شود نیز در بسیاری از موارد مربوط به کالاهایی است که از مبادی غیر رسمی به کشور وارد می‌شوند.

البته لازم است توجه شود که تغییر در الگوی مصرف مردم از طریق فرهنگ سازی در بلندمدت به نتیجه می‌رسد و نباید انتظار داشت با تبلیغات و فرهنگ سازی به سرعت از اقبال مردم به کالای قاچاق کاسته شود.

بنابراین در کنار روشنگری درخصوص مضرات قاچاق کالا به کشور لازم است آن‌ها را در عواید حاصل از کشف محموله‌های قاچاق سهیم کرد تا انگیزه ملموس‌تری در مبارزه با قاچاق کالا داشته باشند. در این روش هر فردی که در هر مرحله‌ای در کشف کالای قاچاق مشارکت نماید، در بخشی از عواید حاصل از کشف آن سهیم خواهد شد. این روش موجب می‌شود قاچاقچیان در تمامی مراحل کار خود از ترخیص در گمرک گرفته تا سطح خرده فروشی، احساس امنیت نداشته باشند و کار بر آن‌ها دشوار گردد. از طرف دیگر این سیاست می‌تواند به سرعت مشارکت مردم را نه تنها در نخریدن کالای قاچاق، بلکه در همکاری برای کشف آن‌ها نیز جلب نماید.